

Turvallista hyvinvointia

Turvallista hyvinvointia

Satu Ranta-Tyrkkö ja Arja Ropo (toim.)

Sähköinen julkaisu
ISBN 951-44-5842-7

Copyright ©2003 Tampere University Press

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto
puhelin (03) 215 6055
fax (03) 215 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Taitto ja kannen typografia
Maaret Young

Kannen valokuva
Marjut Kutvonen

ISBN 951-44-5740-4

Juvenes Print-Tampereen Yliopistopaino Oy
Tampere 2003

Sisällys

<i>Satu Ranta-Tyrkkö ja Arja Ropo</i> Turvallista hyvinvointia – mitä, kenelle, miten ja miksi ... 7	
<i>Kari Laitinen</i> Turvallinen hyvinvointi?	21
<i>Martti Lindqvist</i> Sosiaalietiikka ja haluamisen kulttuuri	49
<i>Päivi Eriksson ja Hanna Lehtimäki</i> Kaupunkilaisten osallistuminen strategian tekemiseen ..	71
<i>Ritva Nätkin</i> Äitiyden medikalisaatio ja hyvinvointipalvelut	95
<i>Sinikka Torkkola</i> Terveys, journalismi ja hyvinvointi	113
<i>Ismo Lumijärvi</i> Poliisin uudistunut rooli turvallisuuden edistäjänä	139
<i>Arja Ropo</i> Laatu ja tehokkuus palvelujen tuottamisessa	165
<i>Satu Ranta-Tyrkkö</i> Suhteellisen turvallista	175
<i>Arja Ropo ja Satu Ranta-Tyrkkö</i> Epilogi	193

TURVALLISTA HYVINVOINTIA *– mitä, kenelle, miten ja miksi*

Jokaisella on käsitys siitä, mitä hyvinvointi tai ainakin hyvin voiminen on. Hyvinvoinnin subjektiivisuudesta johtuen sitä on hankala määritellä yleisesti. Kun päästään institutionaaliseen hyvinvoinnin määrittelemiseen, muokkaamiseen ja tuottamiseen, eri ammattialoilla, hallinnossa, politiikassa ja tieteissä katsotaan hyvinvointia hyvinkin eri näkökulmista. Turvallisuus on samankaltainen käsite. Kuten Kari Laitinen avausartikkelissaan kirjoittaa, yhdeltä merkitykseltään turvallisuus tarkoittaa vapautta uhkista ja vaaran hallintaa. Kysymyksessä on subjektiivinen tunne tai uskomus, jonka kokeminen ja kokemisen perusteet ja mahdollisuudet vaihtuvat yksilöiden välillä, sukupuolesta, yhteiskuntaluokasta ja kulttuurista toiseen.

Tämä kirja pohtii, mitä on hyvinvointi ja mitä tarkoittaa turvallinen hyvinvointi. Sekä turvallisuutta että hyvinvointia tarkastellaan etupäässä palvelujärjestelmän sisällä. Kun kirjassa puhutaan hyvinvointipalveluista, tarkoitetaan etenkin sosiaali- ja terveys-, mutta myös kulttuuripalveluja. Yhteistä näille palveluille on muun muassa se, että ne pyrkivät tukemaan sekä yksilöllistä että kollektiivista hyvinvointia, turvallisuutta ja jatkuvuutta, ja niihin liittyy sekä yksittäisten ihmisten että erilaisten instituutioiden intressejä. Hyvinvointikäsitteen avaruudesta ker-

too se, että se kattaisi helposti myös asumisen, koululaitoksen, poliisin ja ja niin edelleen. Kirjassa onkin mukana poliisin toimintaa käsittelevä artikkeli. Kirjan tarkoituksena on avata laajaa teema-aluetta ja antaa tilaa erilaisille kannanotoille ja perusteluille. Ensisijaisena tavoitteena on ollut mielenkiintoisten puheenvuorojen esiin tuominen, ei koko kentän kattaminen.

Turvallisuutta ja turvattomuutta on tutkittu Suomessa muun muassa Niemelän ja tutkijaryhmän 1990-luvulla toteuttamassa laajamittaisessa Turvattomuus-tutkimushankkeessa (Niemelä ym., 1997). Hankkeen keskeisiä tuloksia oli, että ihmisten kokeman turvattomuuden syyt ovat muuttuneet parin vuosikymmenen kuluessa. Nyt turvattomuuden pääaiheuttajat ovat maailmanlaajuisia, ympäristöllisiä, kulttuurin arvoihin ja maailmantilanteeseen liittyviä. Turvallisuus ja turvattomuus ovat monimutkaisia ilmiöitä, ja läpäisevät kaikki elämänalueet. Etäisemmät, globaalit asiat luovat turvattomuutta ja läheiset asiat, kuten ihmissuhteet, turvallisuutta. Jos ihmisen lähipiiriin kuuluvat asiat ovat epäkunnossa ne luovat niinkään turvattomuutta, mutta hyväkään maailman tila ei yksin takaa turvallisuuden tunnetta. Turvallisuus ja turvattomuus nivoutuvat ihmisen elämisen ehtoihin ja elämäkokemuksiin. (Niemelä ja Lahikainen 2000, 9-10) Niemelä määrittelee, että ”turvallisuuden ja turvattomuuden käsitteillä voidaan yhtäältä tarkoittaa objektiivista eli ulkoista tai toisaalta subjektiivista eli koettua tilaa – tai näiden kahden välistä suhdetta.” Turvallisuus on yksi ihmisen peruspyrkimyksistä, ja turvattomuus tarkoittaa sitä, että tämä pyrkimys ei voi toteutua kaikissa olosuhteissa. Turvallisuus on tarve, ja keskeinen inhimillinen ja sosiaalinen arvo, joka merkitsee paitsi vaaran poissaoloa, myös luotettavuutta, ennustettavuutta ja levollisuutta. (Niemelä 2000, 21-23)

Turvallisuus voi ilmetä monella tasolla, kuten yksilön, ryhmien, yhteiskunnan, tai ihmiskunnan tasolla. Se on myös mo-

derni ihmisoikeus. Taloudellisista, sivistyksellisistä ja sosiaalisista oikeuksista puhutaan turvallisuus oikeuksina. Niemelä jakaa laajaa turvallisuuskäsitettä erilaisiin tarkastelutasoihin: perinteinen, kapea turvallisuuskäsitys (valtiollinen turvallisuuspolitiikka); sosiaali- ja hyvinvointivaltiollinen turvallisuuskäsitys (sosiaali- ja/tai hyvinvointivaltio); kulttuurinen, humanistinen turvallisuusajattelu (ihmisarvo ja ihmisen kunnioittaminen itseisarvona); moderni, ekologinen turvallisuuskäsitys; sosiaalinen, yhteisöllinen turvallisuuskäsitys; ja terveydellinen, eksistenttinen turvallisuuskäsitys. (Niemelä 2000, 25-32). Näistä tarkastelutasoista tämä kirja pysyy lähinnä sosiaali- ja hyvinvointivaltiollisen turvallisuuskäsityksen ja humanistisen turvallisuusajattelun tarkastelutasoilla, sivuten myös sosiaalista ja terveydellistä turvallisuuskäsitystä.

Hyvinvointipalvelujen alueella on tapahtunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana suuria muutoksia sekä palvelujen organisoinnissa, rakenteessa että rahoituksessa: Alueellisen palvelutuotannon ideologian omaksuminen, moniammatillinen tiimityö, laman oikeuttamat ja sen seurauksena tehdyt säästöt, tehokkuutta ja laatua korostava managerialistinen tulosjohtamiskulttuuri ja julkisen ja yksityisen sektorin rajojen hämärtyminen ovat vain muutamia esimerkkejä hyvinvointijärjestelmässä tapahtuneista muutoksista. Kirjan lähtökohta on, että paitsi hyvinvoinnin tuottaminen, myös sen ymmärtäminen on muutostilassa. Hyvinvoinnista käytävää keskustelua murretaan ja luodaan nopeaan tahtiin.

Keskustelua ovat pitkälti määrittäneet taloudelliset ja alueelliset näkökulmat, jotka ovat puuttuneet sekä palvelujen tasalaatuisuuteen että sen puutteisiin sekä maan laajuisesti että paikallisesti. Hyvinvointipalveluja tuottavien toimijoiden kenttä on muotoutunut uudelleen, eikä tilanne ole vielä mitenkään vaikiintunut. Yrityksille, järjestöille ja vapaaehtoistyöntekijöille on

tullut tunnustettu ja painokas rooli julkisen sektorin lisäksi. Palvelujen käyttäjältä vaaditaan uusia taitoja, kun yksilön oma vastuu korostuu sekä hyvinvoinnin määrittelijänä (mikä tuntuu hyvältä ja kuinka sitä minun tai läheisten kohdalla pitäisi tuottaa) että palvelun valikojana. Toisaalta edellytetään, että tasokkaita palveluita tuottavat keskenään hyvin erilaiset ja erilaisista taloudellisista, ideologisista ja organisatorisista lähtökohdista ammentavat toimijat. Toimijoiden erilaisista intresseistä seuraa erilaisia toimintakäytäntöjä. Monitoimisuus asettaa vaatimuksia niin palvelujärjestelmien, organisaatioiden, ryhmien kuin yksilöidenkin yhteistyölle, vaikka niillä ei välttämättä ole yhteistä näkemystä hyvinvoinnista. Turvallinen hyvinvointi ei määrity yhdellä tavalla, vaan se on jotakin, mitä konstruoidaan koko ajan eri tavoin uudelleen.

Sekä palvelujärjestelmän murros että asiakkaan muuttuva asema synnyttävät osaltaan myös turvattomuutta. Samalla kun ainakin osa yksilöistä saa palveluihin nähden lisää määrittelyvaltaa, myös huoli siitä että individualismin käänttöpuoli, välipitämättömyys, valtaa alaa, kasvaa. Kun palvelujen käyttäjästä tulee niiden kuluttaja, voi käydä niin että hän tarvitsee paitsi rahaa, myös uusia kansalaistaitoja saadakseen laadukasta palvelua. Kuka silloin ei kuulu valistuneiden ja vaativien asiakkaiden joukkoon? Yksi kirjan kysymyksistä onkin, millaista turvattomuutta ja valta-asetelmia hyvinvointijärjestelmä pitää sisällään.

Valtio ja hyvinvointi

Hyvinvointivaltio on tyypillisesti ymmärretty kansallisvaltioksi, joka toimii demokraattisessa ja suhteellisen vauraassa yhteiskunnassa, ja kantaa vastuuta kansalaisten turvallisuudesta muun muassa pyrkimällä lisäämään ihmisten ja väestöryhmien keski-

näistä tasa-arvoa. Käsite viittaa koko julkisen sektorin kokonaisuuteen ja pitää sisällään valtion, paikallishallinnon ja niiden yhdistelmät. Yleensä hyvinvointivaltioidea liitetään vauraisiin OECD-maihin. Hyvinvointivaltion käsite on kuitenkin enemmän kuvaileva kuin normatiivinen. Hyvinvointivaltio ei tarkoita sitä, että jokainen voi hyvin tai että valtio aina toimisi optimaalisesti hyvinvoinnin kokonaisuutta ajatellen. Vaikka hyvinvointivaltiot saattavat olla keskenään hyvin erilaisia, ja niissä korostua erilaiset piirteet ja tasot, keskeistä on, että julkinen vastuu kokonaisyhteistyöstä on suhteellisen korkea (Uusitalo, 1994, 72-73).

Suomessa kansallisvaltio, hyvinvointivaltio ja hyvinvointiyhteiskunta ovat pitkälti sekoittuneet toisiinsa. Valtio ja kunnat olivat pitkään hyvinvointipalvelujen pääasiallisia tuottajia. Suomalainen hyvinvointivaltiomalli sisälsi idean, että on olemassa universaalisti hyviä ratkaisuja, ns. kansalaisen paras. Kun hyvä ratkaisu on kerran löydetty, sen pitäisi olla tarjolla kaikille. Historiallisista ja yhteiskunnallisista syistä hyvinvointiajatteluun on assosioitunut suojeleva isä- tai äitivalta, jota julkinen sektori on hyvinvoinnin tuottajana edustanut. Vahvaa moraalisenormatiivista käsitystä siitä, mitä samanarvoisuus, kattavuus ja palvelujen saavutettavuus tarkoittavat, on vahvistettu eri instituutioissa.

Hyvinvointivaltio paisui 1980-luvulla, ja samaan aikaan alkoi voimakkaammin kuulua sitä kritisoivia ääniä. Hyvinvointivaltio alkoi uhata muita tärkeitä arvoja kuten yksilön vapautta. Oli pelko, että hyvä ja kaikkivoipa valtio oli sekaantunut liian pitkälle yksilöiden elämään. Valtiolle alkoi tulla myös negatiivisia sävyjä (Jallinoja 1994, 18-25).

1990-luvulla tilanne muuttui dramaattisesti, kun hyvinvointipalvelujen kentälle tuli eri tyyppisiä toimijoita, sekä julkisia, yksityisiä, että järjestöjä. Myös pitkään kentällä mukana olleiden järjestöjen toiminta ja merkitys tunnustettiin ja tunnus-

tettiin uudella tavalla. Muuttuneen hyvinvointipolitiikan lisäksi kehitykseen vaikutti 1990-luvun alun taloudellinen lama. Eri-laiset toimijat perustelivat hyvinvointipalveluja ja niiden tuottamista eri lähtökohdista. Tähän kehitykseen liittyi valistuneen, keskiluokkaisen yksilön roolin korostuminen valintojen tekijänä, palvelujen muokkaajana ja kokijana (Ropo ja Ranta-Tyrkkö, 2001). Samanaikaisesti palvelujen tuottamista on pyritty voimakkaasti tehostamaan sekä vähentämällä resursseja että standardoimalla palveluja.

Hyvinvoinnin uudet tuottajat

Julkisen ja yksityisen sektorin väliset rajat ovat hämärtyneet. Julkisen sektorin sisällä on yrittäjyyttä, esimerkiksi ostopalveluja. Yksityistä sektoria taas tuetaan monin tavoin julkisin varoin. Molemmat sektorit kohtaavat saman tyyppisiä paradoksaalisia odotuksia: Niiden pitäisi tarjota yhtä aikaa sekä yksilöllisesti räätälöityjä palveluja että tasavertainen asema kansalaisille. Hyvinvoinnin uudet tuottajat saatetaan kokea uhkaksi. Liiketoiminnan luonteesta ja sen sopimisesta hyvinvointipalvelujen tuottamiseen on vahvoja näkemyksiä ja epäilyksiä: kuinka pitkälle yritystoiminnassa vallitsevat taloudelliset periaatteet voivat palvella hyvinvointiyhteiskuntaa. Liiketoimintaa ohjaavat omanlaisensa tavoitteet ja arvonäkökohdat. Puhutaan ikäänkuin kaikki tietäisivät, mitä liiketoiminta tarkoittaa yleensä ja mitä se voi tarkoittaa hyvinvointisektorilla.

Jatkuvasti muuttuva hyvinvoinnin kenttä monenlaisine toimijoineen heikentää asioiden hallinnan tunnetta (turvallisuutta). Joutuessaan hahmottelemaan hyvinvointipalvelujen järjestelmää moni ihminen kokee itsensä avuttomaksi, ja saattaa huomata, ettei järjestelmä lopultakaan jätä hänelle mainittavasti

henkilökohtaista toimintatilaa. Järjestelmä ei ole enää yksioikoinen, ulkoapäin annettu ja julkisesti rakennettu. Kun järjestelmän hahmottaminen (hallinta) vaikeutuu, tarvitaan erilaisuuden kuvausta ja purkamista, toisin sanoen työvälineitä, käsitteitä, sanoja, uutta ymmärrystä. Ymmärrys tuo enemmän mahdollisuuksia ja vaikutusvaltaa kansalaisille. Se tuo myös kriittistä osaamista ja auttaa tunnistamaan, mikä on ja ei ole turvallista hyvinvointia minulle ja läheisilleni – ja millä ehdoilla ne toteutuvat.

Hyvinvointipalveluihin kohdistuvat toiveet näyttävät olevan yhtä aikaa sekä konservatiivisia, vallitsevien olojen säilyttämistä kannattavia että postmoderneja, uudenlaista yksilöllisyyttä ja asiakaslähtöisyyttä olettavia. Romanttinen (konservatiivinen) käsitys hyvinvointivaltiosta ja sen huolehtimisesta palveluista ei helposti paljasta perimmäistä, taustalla olevaa (julkisen sektorin) tuotantojärjestelmää. Perusorientaation eroista huolimatta sekä julkisen sektorin tuottamalla että kaupallisesti tuotetuilla palveluilla on taipumus yhdenmukaistua ja kaavamaistua (Ropo ja Ranta-Tyrkkö, 2001).

Tietokäsitys

Hyvinvoinnin tuottamisjärjestelmän monimuotoistuminen näyttää entistä selvemmin sen, että on tarve tunnistaa useanlaisia käsitteitä hyvinvointia koskevasta tiedosta ja sen tuottamisesta. Lääketieteessä ja terveydenhuollon sopimusohjauksen käytäntöjen yhteydessä on viime vuosina vannottu niin sanotun evidence-based –tiedon nimeen hoitotarpeita määriteltäessä. Ainoastaan tieteelliseen näyttöön perustuen tehdään muun muassa priorisointipäätöksiä. Perusväitteenä on pidetty sitä, että vain tieteellinen teoria on kyllin hyvä (aukoton) peruste hoitokäytännöille.

Millaista tietoa sitten pidetään tieteellisenä ja miten tieteellistä tietoa tuotetaan? Ketkä ovat sen tuottajia ja ketkä eivät? Kuka määrittänyt asiantuntijaksi hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta koskevilla asioilla?

Tietokäsitys on epäilemättä eri profesioissa erilainen. Luonnontieteelliseen näkemykseen pohjautuvissa profesioissa (esimerkiksi lääkärit) kognitiivinen, positiivis-empiristinen tietokäsitys on valtavirtainen ymmärrys tieteellisestä tiedosta. Tieto perustuu laajoihin aineistoihin, se on luonteeltaan määrällistä ja eksplikoitavissa. Tutkijalla on ulkoa päin tarkasteleva, objektiiviseksi väitetty subjektirooli. Tällainen tutkimustieto ”löydetään” (discover= ottaa peitto pois päältä) tutkimusprosessin aikana. Tämän tyyppinen teoriausko rakentaa universaalia maailmaa, jossa on selkeät rajat tietäjien ja kohteiden välillä. Asiantuntijuus on yksilön ominaisuus.

Profesioissa, joissa työskennellään ihmisen psyyken, sosiaalisten suhteiden ja elämysmaailman alueella (esimerkiksi psykologit, sosiaalityöntekijät, kulttuurin ammattilaiset) tunnustetaan myös toisenlaisen tiedon mahdollisuus ja sen merkitys. Kokemusperäinen, kehollinen tieto, jota syntyy jokapäiväisessä arkitöiminnässä, kuten asiakas- tai potilassuhteessa, on usein hoidon tai palvelun kannalta merkittävämpää tietoa kuin niin sanottu yleistettävissä oleva abstrakti teoretieto. Tällöin asiantuntijaksi nousee myös asiakas tai potilas itse. Relevanttia tietoa luodaan vuorovaikutussuhteessa koko ajan: tieto ei ole ’out there’, palvelua tarjoavan kognitiivisessa tietovarastossa, jota sitäkin toki tarvitaan, vaan tieto konstruoituu myös asiakkaan tuottamasta tiedosta, joka on useimmiten laadullista ja jopa vaikeasti verbalisoitavissa olevaa. Lääkärillä tai sosiaalityöntekijällä ei ole selkeää hierarkkista tietäjäasemaa, vaan tieto voi syntyä yhteistyössä potilaan tai asiakkaan kanssa kognitiivisen ja kokemuksellisen tiedon dialogina (sekä lääkäriä että potilaalla voi olla molempia).

Puheenvuoroja turvallisesta hyvinvoinnista

Tämän kirjan kirjoittajat konstruoivat hyvinvointia, turvallisuutta ja näiden toimijoita eri asioita painottaen oman tieteenalansa lähtökohdista. Kuitenkin kaikkia kirjoittajia yhdistää saman suuntainen perusviritys – turvallinen hyvinvointi on mosaikkimainen ja ristiriitainenkin. Yhteistä tuntuu olevan kollektiiviseen, yhteiseen hyvään pyrkiminen yksilöllisten etujen tavoittelun sijasta. Samanaikaisesti tuodaan eri pohdintojen kautta esiin, että ei ole olemassa universaalia ymmärrystä hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Sekä pyrkimykset että lopputulemat riippuvat siitä, keitä pidetään hyvinvointitoimijoina.

Tässä kirjassa liikutaan pääosin palvelujärjestelmän tasolla, mutta kuitenkin pohtien, millaisia kohtaamisia yksilöllä on järjestelmän kanssa. Yksilöjen rooli nähdään kaikkiaankin varsin ongelmallisena. Toisaalta vahvaa kansalaisosallisuutta hyvinvointiasioiden järjestämiseen ja hoitamiseen kaivataan ja arvostetaan. Toisaalta kavahdetaan individualismin nousua perinteisen hyvinvointiyhteiskunnan haastajana. Palvelujen tuottamisjärjestelmän muuttuminen ja monimutkaistuminen asettaa entistä suurempia vaatimuksia yksilöjen osaamiselle. Tietävä kuluttaja osaa etsiä ja voi löytääkin, jos on rahaa, sitkeyttä ja hyvät verkostot.

Hyvinvointipalvelujen tuottaminen edellyttää entistä käsitteellisempää ymmärrystä siitä, ketkä ovat kulloinkin hyvinvoinnin määrittelijöitä ja mistä lähtökohdista hyvinvointia ja turvallisuutta rakennetaan. On kyse jopa toimijoiden ideologisista valinnoista ja pyrkimyksistä. Osallisuuden korostaminen turvallisen hyvinvoinnin määrittelyssä auttaa tunnistamaan eroja ja moniäänisyyttä. Erojen tekeminen on arvokasta ja jopa välttämätöntä, jotta monimutkaista ilmiökenttää pystyisi hahmottamaan ja tiedostamaan omia ja muiden lähtökohtia. Valtavirtare-

toriikkaan, kuten talouden eetokseen, on usein turvallista liittyä. Pintapuolisesti näyttää, että samoja asioita pidetään tärkeinä – esimerkkinä asiantuntijuus, prosessit, tulos, johtaminen, vaikuttaminen – mutta käytännön dialogeissa paljastuu usein erilaisten professioiden hyvinkin erilaiset näkökulmat.

Tämän esseekokoelman kirjoittajat ovat eri tieteenalojen ihmisiä: Satu Ranta-Tyrköllä on sosiaalityön ja kansainvälisen politiikan, erityisesti kehityksmaänäkökulma. Arja Ropo on johtamisen ja organisaatioiden tutkija. Kari Laitisen tiedetausta on kansainvälisessä politiikassa. Martti Lindqvist on teologi, joka on erikoistunut sosiaali- ja terveydenhuollon etiikkaan. Päivi Eriksson ja Hanna Lehtimäki ovat strategiaprosessien tutkijoita liiketaloustieteessä. Ritva Nätkin on sosiaalipolitiikan, erityisesti väestöpolitiikan asiantuntija. Sinikka Torkkola konstruoi hyvinvointia median käyttämien välineiden kautta. Ismo Lumijärvi on hallintotieteilijä, jonka erityisalue on turvallisuushallinto.

Artikkelit eivät ole tärkeysjärjestyksessä eikä niistä muodostu mitään erilliskategorioita. Jokainen tuo omalta kannaltaan tärkeän, perustellun kannanoton yhteiseen teemaan. Tässä luvussa pohdittiin turvallisuuden ja hyvinvoinnin määrittelyä ja suhdetta, keskeisiä toimijoita ja erilaisia tietämisen käsityksiä, joita näihin liittyy.

Kari Laitinen syventää turvallisen hyvinvoinnin määrittelyä ja analysointia tuoden esiin teeman monet ulottuvuudet ja merkitykset sekä niiden seuraukset. Hän päätyy näkemykseen, jossa taloudellista, ympäristöperäistä, sosiaalista tai sotilaallista turvallisuutta ei tule tarkastella erikseen, vaan on nähtävä ja ymmärrettävä niiden keskinäiset suhteet.

Martti Lindqvist puhuu eetikon suulla. Hän kritisoi markkinakulttuuria ja sen luomaa yksilöllistä itsekkyyttä. Hän korostaa eettisen keskustelun tärkeyttä muun muassa eri profesioissa. Hänen kirjoitustaan halkoo syvä paradoksien tunnista-

misen tuska. Hän toteaa, että ”elämme peruuttamattomasti monien totuuksien ja arvojärjestelmien maailmassa”.

Päivi Eriksson ja Hanna Lehtimäki kritisoivat strategioiden tekemisen tapoja erityiskohteena kaupunkien strategiat. Edelleenkin valtavirtainen tapa on virkamies- ja asiantuntijajohtoinen, ylhäältä alaspäin tapahtuva yksiaäninen tahdon muodostus. Erilaisten kaupunkilaisten, esimerkiksi lasten ja nuorten osallistumistapoja ja -mahdollisuuksia on vasta viime aikoina alettu miettiä.

Ritva Nätkin rakentaa hyvinvointia äitiyden ja siihen liittyvien palvelujen näkökulmasta. Rationaalisuuteen ja tehokkuuteen pyrkivässä järjestelmässä äiti joutuu useimmiten lääketieteelliseksi kohteeksi. Lääketieteen arvovalta on noussut kyseenalaistamattomaksi instituutioksi äitiyshuollon kehittämisen myötä Suomessa. Hänen mukaansa – ja monien maallikkokokemuksen mukaan – äitejä kohdellaan tieteellis-ammattillisten interventioiden kohteena.

Sinikka Torkkola korostaa kulttuurista lähestymistapaa median ja terveyden välisten suhteiden ymmärtämisessä. Hän toteaa, että terveys ja sairaus ovat kulttuurisia konstruktioita, joita media yhtenä toimijana rakentaa. Hän kehittää mielenkiintoisella tavalla potiluskäsitettä journalismissa. Hän sanoo, että hyvässä journalismissa tulisi osata kyseenalaistaa ja katsoa terveyttä muistakin kuin terveydenhuollon ja lääketieteen auktoriteettien tarjoamista näkökulmista.

Ismo Lumijärven puheenvuoro kohdistuu poliisin toimintaan turvallisuuden edistäjänä. Hyvinvointi- ja turvallisuuspalvelut saavat mielenkiintoisia virityksiä muun muassa asiakaskäsitteen problemaattisuudesta. Lumijärvi analysoi poliisin strategiatyöskentelyä tasapainotetun mittariston avulla. Hän toteaa, että tavoitteiden ja strategioiden määrittäminen ei ole poliisin sisäl-

lä mitenkään mutkatonta. Se on hänen mukaansa tasapainoilua joustavuuden ja pysyvyyden välillä.

Arja Ropo tarkastelee laatu- ja tehokkuusvaatimuksia hyvinvointipalvelujen ristiriitaisessa kentässä. Hän rakentaa turvallisen hyvinvoinnin edellytyksiä kilpailevien arvojen ja pyrkimysten viitekehikon kautta. On tärkeää oppia tunnistamaan dialogikumppanin tavoitteet, perusarvostukset ja laadun ja tehokkuuden kriteerit, jotta pystyy neuvottelemaan toisenlaisen kriteeristön kanssa.

Satu Ranta-Tyrkkö jakaa omia henkilökohtaisia arkielämän kokemuksia monilta Intian matkoiltaan. Kehitysmaanäkökulma avaa vielä erilaisempia ulottuvuuksia ja kriteerejä turvalliselle hyvinvoinnille kuin suomalaiset havainnot. Erojen havaitseminen ja erojen tekeminen luo turvallisuutta. Eri kulttuurit auttavat ymmärtämään, että turvallisuuskin voi olla suhteellista.

Lähteet

- Jallinoja, R. (1994). Arvojen ambivalenssit. Teoksessa J. O Andersson ym. (toim.) Hyvinvointivaltio ristiainalokossa. Arvot ja tosiasiat. Sitra. WSOY. Helsinki.
- Niemelä, P. ja Lahikainen, A. R. (toim.) (2000). Inhimillinen turvallisuus. Vastapaino. Tampere.
- Niemelä, P. (2000). Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa Niemelä, P. ja Lahikainen, A. R. (toim.). Inhimillinen turvallisuus. Vastapaino. Tampere. Sivut 21-40.
- Niemelä, P., Kainulainen, S., Laitinen, H., Pääkkönen, J., Rusanen, T., Ryytänen, U., Widgrén, E., Vornanen, R., Väisänen, R. & Ylinen, S. (1997). Suomalainen turvattomuus. Inhimillisen turvattomuuden yleisyys, perusulottuvuudet ja tyypittely – haastattelututkimus 1990-luvun Suomessa. Sosiaali- ja terveysurvan keskusliitto. Helsinki.
- Ropo, A. ja Ranta-Tyrkkö, S. (2001). Human Well-Being, Experience, and Cultural Industry – Developments in Finland. 27th Conference on Social Theory, Politics and the Arts, San Francisco.
- Uusitalo, H. (1994). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytännöt. Teoksessa J. O Andersson ym. (toim.) Hyvinvointivaltio ristiainalokossa. Arvot ja tosiasiat. Sitra. WSOY. Helsinki.

TURVALLINEN HYVINVOINTI?

Johdanto

Mitä turvallisuudella ymmärretään ja tarkoitetaan? Kenen turvallisuudesta puhutaan ja millä tavoin sitä tulisi tuottaa? Tieteenalasta riippumatta kysymykset ovat pitkälti samoja, mutta vastaukset eroavat toisistaan. Kansainvälisen politiikan näkökulmasta turvallisuutta tarkastellen päädytään yleensä korostamaan valtioiden turvallisuutta, mutta kylmän sodan jälkeisenä aikana laaja-alaisempi yksilöitä ja yhteisöjä sekä yhteiskuntia paremmin huomioon ottava ajattelu on vallannut alaa. Talouden tai ”hyvinvointiyhteiskunnan” näkökulmasta turvallisuustoiminnan kohteena voivat olla yksilöt, yritykset ja yhteisöt. Lisäksi voidaan puhua esimerkiksi ympäristön tai jopa maapallon turvallisuudesta. Siten se, mitä turvallisuus on, riippuu näkökulmasta ja määritelmästä. Yleisesti todeten turvallisuuden voi ajatella olevan ”jotain hyvää” kuten tunne turvallisuudesta tai eloonjäämistä ja hyvinvointia uhkaavien uhkien poissaoloa, ja siten kykyä sekä mahdollisuutta ”elää hyvin”.

Riippumatta kohteesta tai turvallisuuden ”laadusta”, ei ole lainkaan yhdentekevää kuka turvallisuudesta puhuu, kuinka ja missä yhteydessä, sillä pitkälti se, kuinka turvallisuus määritetään, määrää myöskin siihen käytettävät keinot ja niiden sisäl-

lön. Esimerkiksi Suomen Nato-jäsenyyttä ajavat korostavat, kuinka Suomi suvereenina valtiona tulee turvata hankkimalla sille turvallisuustakuut Natosta. Toisaalta yhteiskuntapolitiikassa eri ryhmiin kohdistuvia resurssien suuntaamista tehdään jatkuvasti, jolloin yhteiskunnan kokonaisuuden kannalta tietyllä päätöksellä ei välttämättä ole suurtakaan merkitystä, mutta yksittäisen kansalaisen kannalta tilanne voi osoittautua kohtalokkaaksikin. Tällöin kysymys turvallisuuden subjektista on olennainen – yhteiskunnan ja yksilön turvallisuus- ja hyvinvointintressit eivät aina kohtaa. Tällöin kysymykset sosiaalisesta, taloudellisesta ja esimerkiksi ympäristön turvallisuudesta nousevat huomion keskiöön. Kysymys siis asettuikin yhtäällä siihen mitä tai ketä varten valtio ja yhteiskunta ovat olemassa, ja toisaalta siihen tuleeko yksilön turvallisuus laittaa yhteisön turvallisuuden edelle vai päinvastoin.

Tämän artikkelin ote on ennen kaikkea pohtiva eikä sinänsä painotu minkään yksittäisen kysymyksen ympärille. Artikkelissa pohditaan turvallisuuden eri merkityksiä, siitä syntyvien käsitysten muodostumista, turvallisuuden politiikkaa ja tarkastellaan turvallisuuden laajempia ja globaalejakin ulottuvuuksia. Artikkelin keskeisenä teemana on laaja-alainen turvallisuusajattelu, ja sen merkitys eräänlaisena kestäväen turvallisuuden ethoksen¹, joka vie lukijan pohtimaan yhtäällä omaa hyvinvointiaan ja turvallisuuttaan oman yhteiskuntansa jäsenenä, mutta myös globaalin yhteisön osana. Tekstin osat muodostuvat yleisestä keskustelusta, jota turvallisuuskäsitteen ympärillä on käyty parin viime vuosikymmenen aikana. Artikkelissa tuodaan esiin turvallisuutta koskevan keskustelun merkitys sen suhteen, kuin-

¹ Kreikan kielen sana ethos: siveellinen ryhdikkyys, siveelliset periaatteet, siveellinen elämäkatsomus tai kansanluonne, luonteenomainen henki tai sävy; kulttuurin perusluonne tai henki – sisältäen tavat, uskomukset ja käytännöt.

ka esimerkiksi yhteiskunnalliset resurssit jaetaan. Tällöin korostuu erityisesti se, kuinka turvallisuutta koskevaa keskustelua käydään ja millaisin käsittein. Artikkelin keskeinen johtopäätös on, että ainoastaan laaja-alaisella turvallisuusajattelulla on mahdollista luoda puitteet kestäväälle, vakaalle ja tasa-arvoiselle yhteiskunnalle. Tämä edellyttää moniarvoista yhteiskuntapolitiikka ja ymmärrystä siitä, kuinka erilaiset turvallisuuden subjektit (valtio, yhteisö, yksilö) tarvitsevat erisisältöisiä toimenpiteitä turvallisen hyvinvoinnin takaamiseksi.

Kysymys turvallisuudesta

Kansainvälisissä suhteissa turvallisuuden laajentuminen (käsite laaja turvallisuus) on alkanut 1960-luvulta alkaen, jolloin kehitettiin muun muassa ensimmäisiä ympäristöä koskevia turvallisuuspuhdintoja. Käsitteet yhteinen turvallisuus ja laaja tai kattava turvallisuus² ovat esimerkiksi muokanneet kansainvälisen politiikan turvallisuusajattelua ja -käytäntöjä suuntaan, jossa huomioidaan muidenkin subjektien kuin valtioiden turvallisuusintressit³. On olemassa kaksi erityistä ja laajempaa turvallisuus-suuntausta, joita voidaan nimittää perinteiseksi hallintaideologiaksi ja uudeksi turvallisuudeksi, joista jälkimmäisessä etsitään vaihtoehtoa perinteiselle asevaraiselle turvallisuudelle. Edellinen, hallinnan ideologia, puolestaan viittaa modernin (länsimaisen) yhteiskunnan pyrkimykseen saada erilaiset ilmiöt ja asiat (uhat ennen kaikkea) hallintaan kontrollin alaisiksi.⁴ Uudeksi

² Comprehensive security, joka puolestaan korostaa turvallisuuden sisällöllistä (talous, ympäristö, ydinturvallisuus, sosiaalinen ulottuvuus) laajentumista.

³ Kapea turvallisuus tarkoittaa ensisijaisesti suvereenien valtioiden (sotilaallista) turvallisuutta.

⁴ Ks. turvallisuuden käsitteen problematiikasta esim. Laitinen 1999.

turvallisuudeksi määritelty ajattelu puolestaan korostaa, Frankfurtin koulukunnan hengessä, yksilön ja yhteisön turvallisuutta, jolloin tavoitteet ja keinot poikkeavat laadultaan perinteisestä, valtiokeskeisestä, ajattelusta.

Yhteiskuntatieteiden ja –politiikan osalta on ollut havaittavissa tietynlaista asioiden ja ilmiöiden turvallistamista, jolloin jokin tietty seikka tai tekijä ymmärretään turvallisuuden kontekstissa tai jokin asia on ”selitetty” (tarkoituksellisesti) turvallisuuskysymyksenä, jotta huomio ja siten resurssit kohdistuisivat tiettyyn ilmiöön. Näin ollen turvallisuudella tehdään politiikkaa. Turvallisuus voidaankin nähdä eräänlaisena ”taikasanana”, jonka lausuminen aiheuttaa resurssien uudelleen suuntaamisen tai vahvistaa entistä ”resurssivirtaa”. Turvallisuus sanana esiintyy yhä useammin asumisen, ruoan, koulu- ja terveystoimenkin puheissa. Tällöin kyse on kansalaisten ja yhteiskunnan huolista ja turvattomuuksista, mutta osin myöskin hyvästä tilaisuudesta ”tehdä bisnestä”, nimittäin eräs kaikkein voimakkaimmin kasvavista teollisuudenaloista länsimaissa on juuri ”turvateollisuus”.

Turvalliset käsitteet

Yhteiskuntatieteissä vallitsevat teoriat ja käsitteet vaikuttavat tuottamaansa todellisuuden kuvaan ja olemukseen. Toisaalta myös todellisuus muokkaa teoreettisia käytäntöjä. Eri teoriat tuottavat tietynlaisen perustan, jonka kautta ja avulla ymmärrämme tietyn turvallisuuden tai hyvinvointia koskevan käsityksen. Vastaavasti esimerkiksi turvallisuuskäsitteen sisällöt vaihtelevat, jolloin kyky ja mahdollisuus määrittää ”turvallisuuden toisuus” on tärkeää. Esimerkiksi Suomessa puolustus-, valtiova-

rain- ja sosiaali- ja terveysministeriöt ymmärtävät turvallisuuden ja hyvinvoinnin eri tavoin ja pyrkivät osaltaan edistämään ”omaan totuuttaan”.⁵ Kyse on siten resurssista, yhteiskuntapolitiikan tavoitteista ja vallasta. Suomessa käydään jatkuvasti keskustelua siitä, mihin rajalliset resurssit tulisi kohdentaa.

Yhteiskuntatieteissä katsotaan, että eri tieteenalojen määri-tyksissä näkyy usein niiden intressit, jotka dominoivat tiettyjä alueita. Käsitys nojaa ajatukseen ideologisesta hegemoniasta. Määritelmät kuvaavat pikemminkin asioiden senhetkistä tilaa, ja jos haluamme hakea vaihtoehtoja meidän on tutkittava sekä eri tieteenalojen konventioiden että vaihtoehtojenkin piilotetu-ja agendoja, niitä ominaisuuksia, jotka eivät välittömästi ole havaittavissa. Siten kysymykset turvallisuudesta ja hyvinvoinnis-ta sisältävät erilaisia ulottuvuuksia ja tarkastelun tasoja.

Onko turvallisuudessa lopulta aina kyse eloonjäämisestä? Keiden turvallisuudesta nyky-Suomessa on siis kyse – ”nokia-laisten” vai kaikkien kansalaisten turvallisuudesta ja hyvinvoin-nista? Turvallisuuskeskustelussa on yleisesti ottaen kyse hallin-nan ja hallittavuuden artikulaatioon liittyvistä kysymyksistä ja tällöin voidaan perustellusti kysyä, että missä määrin nämä eri-laiset tavat puhua turvallisuudesta ovat todella vaihtoehtoja?

Onko esimerkiksi yhteiskunnallisessa turvallisuuskeskuste-lussa lopulta kyse siitä, kuinka tulisi puhua sen sijaan, että keskusteltaisiin siitä, mistä pitäisi puhua? Onko löydettävissä huolettomuuden paradigmaa? Huolettomuus (huolen poissaolo – ei vastuuttomuus) voidaan ymmärtää tilana, jossa turvallisuus huolen puuttumisena poistaa tämän hallinnan tarpeen, koska ihmiselle ja yhteisölle riittää vallitseva huolettomuuden tila. Pe-rinteinen turvallisuuden hallintaideologia on haastettu siinä mielessä, että jatkuva muutos (jälkmodernin aika) tuottaa sel-

⁵ Ks. Laitinen 1999 ja Niemelä ja Lahikainen 2000.

laista todellisuutta, että perinteisin keinoin tavoiteltava ennustettavuus ja järjestys ei näytä mahdolliselta⁶. Toisaalta on nähtävissä, kuinka yhteiskunta, tietoisesti, huolehtii enemmän toisten kansalaisten hyvinvoinnista ja turvallisuudesta kuin toisten – (uus)jako hyvinvoiviin ja turvattomiin... Mutta miksi toisten ihmisten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista kannetaan huolta enemmän kuin toisten? Naiivisti ajatellen, joku voisi sanoa, että kaikki eivät olekaan, toisin kuin perustuslaki väittää, tasa-arvoisia.

Hallinta turvallisuutena – turvallisuuden hallinta

Yhteiskunta ymmärtää turvallisuuden usein juuri hallintana. Asiat ja ilmiöt kuten esimerkiksi huumausainekysymys halutaan turvallistaa ja ottaa siten yhteiskunnan haltuun ja kontrolliin. On luonnollista, että tähän pyritään sillä meidän yhteiskuntamme ei hevin siedä asioiden ”kaaoksellisuutta ja epävarmuutta”. Länsimaiselle järkiperaiselle yhteiskuntapolitiikalle on ominaista pyrkimys hallintaan – kyky sietää epävarmuutta on hyvin heikko. Toisaalta nykyinen aika näyttää ”pakottavan” meidät yhä epävarmempaan ja turvattomampaan tulevaisuuteen.

Jälkmodernille tavalle ymmärtää todellisuus ja turvallisuus on leimallista, että turvallisuutta ei voida hallita, kontrolloida eikä ennustaa (kausaalisilla suhteilla), koska aika, tila ja maailma rakentuvat kontekstuaalisesti. Tällöin on vaikea luoda ja rakentaa pysyvää ja läsnäolevaa turvallisuutta. Inhimillinen todellisuus erilaisine ilmiöineen ei ole staattista, ja siten sitä kuvaavien

⁶ Ks. tulevaisuuden skenaarioista esim. Huhtinen 2002.

käsitteidenkään ei tule olla muuttumattomia. Perinteinen turvallisuus on puolestaan ilmennyt ja ilmenee sekä kontrollina että järjestyksenä, jota valtio suojelee ja ylläpitää, jotta muun muassa kansallinen identiteetti säilyisi yhtenäisenä ja yhteiskuntatarauha kyettäisiin ylläpitämään⁷.

Jälkimodernissa ajattelun (asenteen) tavassa olennaista on läntisen edistysajattelun kritiikki erityisesti siinä mielessä, kuinka nykyinen yhteiskuntapolitiikka (talouskasvun ja hyvinvoinnin jatkuva lisääntyminen luonnon resursseja hyödyntämällä) on saavuttamassa päätepisteensä⁸. Postmoderni orientaatio turvallisuuden osalta merkitsee erityisesti kysymyksiä, jotka kiinnittävät huomion niihin rakenteisiin ja käytäntöihin, jotka ylläpitävät ja uusintavat vallitsevaa turvallisuuskäsitystä ja ymmärrystä. Tällöin jälkimodernin hengessä idea ”kriittisestä turvallisuudesta” voidaan ymmärtää ikään kuin nykyisen yhteiskuntapolitiikan kritiikin välineenä. Kritiikissä on ennen kaikkea kyse siitä, kenen turvallisesta hyvinvoinnista puhutaan, ja siitä kuinka se on saavutettavissa.

Turvallisuus puheena

Kieli nähtiin pitkään aina 1800-luvulle asti vain tapana kuvata todellisuutta ilman, että se olisi sitä voinut muuttaa. Muutos ajattelussa tapahtui kun alettiin nähdä, että kieli ei ainoastaan kuvaa todellisuutta, vaan myös luo sitä. Se, mitä ja kuinka esi-

⁷ Ks. rikollisuudesta esim. Korander 2000.

⁸ Esimodernissa maailmassa ihmiset kokivat uhat luonnosta, nyt jälkimodernissa ihmiset kärsivät luonnon (osittaisen) taltuttamisen (hallinnan) seurauksista. Tämä tuottaa turvattomuutta ja merkitsee, että on löydettävä uusia tapoja ajatella turvallisuutta.

merkiksi turvallisuudesta ja hyvinvoinnista puhutaan, tuottaa niitä todellisuutena ja puheena. Muutos tarkoitti, että kieli ja kielen metaforat eivät olleet enää vain koristeita tai kuvituskeinoja, vaan ne alettiin nähdä ajattelutapana sekä tapana elää.⁹

Turvallisuuden ja hyvinvoinnin diskursiivisuus merkitsee yhtäällä siis sitä, että esimerkiksi laaja turvallisuus uutena todellisuuden diskurssina muuttaa todellisuutta. Jos ajattelemme diskursiivisesti, niin tällöin me ymmärrämme, että todellisuus realisoituu ymmärtämisen tapahtumassa, joten tällöin ei ole olemassa turvallisuutta sinänsä, vaan se rakentuu, konstituoituu aina jokaisessa ymmärtämisen tapahtumassa, niin yksilöllisesti kuin kollektiivisestikin. Turvallisuus ja hyvinvointi ovat siten väistämättä kontingenttia ja heterogeenistä luonteiltaan.

Englannin kielen sana turvallisuus (security) johdetaan latinan kielen sanoista se (ilman) ja cura (huoli, huolenpito, hoiva, valvonta), joten käsitteen etymologinen perusta on negatiivinen – se kuvaa hoivaamattomuuden ja huolehtimisen puutteen (turvattomuuden) tilaa. Käsitteen alkuperäinen merkitys viittasi turvattomuuteen ja epävarmuuteen, kun nykyään sana turvallisuus merkitsee asioiden hallintaa ja myönteistä vakautta. Käsitteen muutos liittyy yhteiskunnallisiin muutoksiin modernin aikakauden alussa ja erityisesti poliittisen (hallinnan) kulttuurin nousuun kansallisvaltion sisällä. Merkittävää turvallisuuskäsitteen nykyolemuksessa on se, mitä mielikuvia sekä tunteita aktivoituu, kun kuullaan tai käytetään sanaa turvallisuus. Nykyisessä merkityksessään sana turvallisuus sisältää vahvan hyvinvointiulottuvuuden.

⁹ Hawkes 1972, 47 ja Kuusisto 1998, 34-35. Kuusisto katsoo, että metaforat ovat välttämättömiä ajattelullemme, koska ne jäsentävät uutta informaatiota sekä abstrakteja konsepteja antamalla mahdollisuuden verrata uutta johonkin tuttuun. Järkevä päättely (ryhmittely, johtaminen ja luokittelu) toisin sanoen yhden asian hahmottaminen toisen avulla – rationaalisen mielikuvituksen luominen. Ks. Perelman 1982, 124-125.

Turvallisuuden merkityksiä

Kansainvälinen turvallisuus on valtioiden välinen ”tila tai olosuhde”, jossa yksikään valtio ei koe oloaan uhanalaiseksi esimerkiksi ulkopuolisen aggression vuoksi. Pyrkimys on selviytyä valtiona ja kansakuntana. Turvallisuus ei ole erityisen moraalista, vaan kilpailu ja selviytymisen pakko ohjaavat valtiomiehiä. Yhteiskunnallinen turvallisuus voidaan sen sijaan nähdä ”koko koneiston” juoheana toimintana, jolloin eri yhteiskunnan osat ja rakenteet toimivat ilman huomattavia häiriötekijöitä kuten esimerkiksi rikollisuutta tai taloudellista epävarmuutta. Yksilön näkökulmasta fyysinen, sosiaalinen, taloudellinen sekä henkinen ”turvallisuus” ovat olennaisia tekijöitä¹⁰. Tällöin voidaan tietysti puhua normaalista ”hyvästä elämästä” ilman, että käytetään turvallisuus-sanaa lainkaan.

Turvallisuus on siten jäsennettävissä eri ulottuvuuksiin: voidaan puhua kuinka valtio on turvassa, jos sen ydinarvoja ei uhata, ja jos uhataan, niin se pystyy voitokkaasti (jopa sodassa) niitä puolustamaan; voidaan ajatella turvallisuuden merkitsevän vapautta uhista sekä yhteiskuntien kykyä toimia ja säilyttää identiteettinsä; turvallisuutta on myöskin se, etteivät ryhmät tai ihmiset riistä toisiaan ja tämä on mahdollista, jos turvallisuus ymmärretään niin sanottuna kriittisenä emansipaatioprosessina, jossa vapaudutaan elämälle haitallisista ja rajoittavista pakoista sekä rakenteellisista vääristymistä.¹¹ Keskeinen idea on, että turvallisuus tulisi ymmärtää ikään kuin kriittisenä prosessina, jossa

¹⁰ Ks. yksilön ”erilaisista turvallisuuksista” Niemelä ja Lahikainen 2000.

¹¹ Cicero kutsui turvallisuutta olosuhteeksi: ”ylin halun ja toiveen kohde tai ahdistuneisuuden puute, josta onnellinen elämä riippuu”, ks. Rothschild 1995,61-63. *Hallittavuuden* näkökulmasta kyse siitä, kuka tuottaa yksilön kannalta hallittavan tilan (valtio, kansainvälinen yhteisö, kansalaisyhteiskunta, globaali kansalaisyhteisö).

turvallisuutta ei saa rakentaa toisten turvattomuuksien varaan. Tästä periaatteesta seuraa useita asioita ja se tavallaan sisältää kokonaisen yhteiskunnallis-poliittisen ohjelman. On myöskin selvää, että kun katsoo esimerkiksi suomalaista yhteiskuntaa tai laajemmin maailmanpolitiikkaa, niin tätä periaatetta ei todellakaan noudateta – käytännössä siitä ei edes keskustella, vaan pikemminkin huomattava määrä energiaa käytetään sen perustelemiseen, kuinka on ”välttämätöntä” eriarvoistaa ihmiset eri tavoin muun muassa turvallisuuden suhteen. Turvallisuus on siten ennen kaikkea politiikkaa.

Turvallisuuden käsitteen historialliset (ja nykyisetkin) aspektit ovat olleet muun muassa seuraavanlaisia: toimia ohjenuorana poliittisille johtajille, ohjata yleistä mielipidettä, haastaa vallitsevat turvallisuuden politiikat ja vaikuttaa taloudellisten resurssien allokointiin. Historiallisesta perspektiivistä katsottuna yksilön ja turvallisuuskäsitteen välillä on kiinteä yhteys. Turvallisuus ikään kuin loi olosuhteet valtion ja yksilön välille, koska turvallisuus on sellainen hyödyke, minkä vuoksi ihmiset ovat valmiita luopumaan muista hyödykkeistä.¹² Siten turvallisuuden ja hyvinvoinnin välinen yhteys on kiinnostava. Turvallisuuden nykyisen muodon ja sisällön synnyn osalta on nähtävissä muutos, joka aiheutui siirtymisestä kohti liberalistista perustaa, joka merkitsi sodankäynnin käytännöstä luopumista, jotta kyettäisiin keskittymään vaurauden kokoamiseen. Identiteetin osalta muutos koski siirtymistä pois heroistisesta uskonnollisesta hahmosta kohti kansalaisen (arkipäiväistä) identiteettiä. Tällöin turvallisuuden voidaan ajatella olevan vapautta poliittisesta väkivallasta. Historiallisesti merkittävä käänne tapahtui Ranskan vallankumouksen aikana, jolloin yksilön turvallisuus sisällytettiin kansalliseen turvallisuuteen. Tässä mielessä uusi laajennettu turvallisuus nojaa jo 1600- ja 1700-luvuilla vallinneisiin periaatteisiin.

¹² Ks. Rothschild 1995, 57-65.

1900-luvun turvallisuus kapeudessaan on itse asiassa oman aikansa, kylmän sodan tuote, ja siten pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Paikoin on nähtävissä, kuinka turvallisuus-sana on, etenkin kylmän sodan jälkeen, tavallaan vapautunut myös muiden yhteiskuntasektoreiden ja tieteenalojen käyttöön. Kylmän sodan aikana ”turvallisuus” oli ikään kuin varattu ulko- ja turvallisuuspolitiikasta vastaavien ja sitä tutkivien käyttöön¹³. On tietenkin selvää, että sekä ennen kylmää sotaa että sen aikana esimerkiksi yksilön turvallisuus ja hyvinvointi muodostui samoista keskeisistä elementeistä kuin nyt. Kylmän sodan aikana korostui etenkin valtioiden turvallisuus, ei yksilöiden.

Turvallisuuden käsitteen suhteen useat seikat ovat jatkuvan keskustelun alaisia: käsitteen sisältö, kuka tai mikä tulisi turvata, miksi ja miltä? Lisäksi se, miten turvallisuusdiskurssi ja turvallisuusuhat saavat muotonsa ja sisältönsä, vaatii erityistä huomiota. Uusi turvallisuuden käsitteellistäminen, joka seuraa politiikasta sekä yhteiskunnallisista käytännöistä, voidaan paikallistaa turvallisuuden diskursseista, jotka eivät ole objektiivisia ja inhimillisestä olemisesta arvovapaita arviointeja eivätkä analyttisiä rakenteita, vaan pikemminkin historiallisten (sosiaalisten) prosessien ja rakenteiden tuotteita. On huomattava, että taistelu turvallisuudesta ei koske ainoastaan valtioiden välisiä tai yhteiskunnan sisäisiä suhteita, vaan käynnissä on myös merkittävä kamppailu oikeasta (totuuden) määritelmästä ja käsitteestä.

Voittamalla jälkimmäisen taistelun pääsee osalliseksi resursseista ja saavuttaa auktoriteetin artikuloida uudet määrittymiset sekä diskurssit. On siis jatkuvasti kysyttävä, miksi jokin tai jonkun totuus turvallisuudesta on vallitseva sekä dominoiva. Karkeasti ilmaistuna voidaan todeta, että kyse on siitä tuleeko huolehtia kansalaisten ja ympäristön hyvinvoinnista vai säilyttääkö turvallisuusongelmien ”hoito(?) ja kontrolli” ns. koville turvalli-

¹³ Ks. Niemelä ja Lahikainen 2000, 9-17.

suusorganisaatioille¹⁴. On ollut havaittavissa, kuinka yhteiskunnan suojaverkkojen purkaminen on merkinnyt lisääntyvää hoi-vaamattomuutta (lat. *secura*), pahoinvointia ja siten yleistä turvattomuutta. Kysymys on kärjistäen siitä, hoidetaanko näitä ”turvallisuusongelmia” sosiaalisina vai järjestysongelmina. Toiseksi, kysymys on siitä, minkä tai kenen tulisi meistä huolehtia?

Yhtenä esimerkkinä ”turvallisuuskamppailusta” käy ympäristöturvallisuuden käsite. Sen edistäjillä oli pyrkimys saada ympäristölle vastaava asema turvallisuuspolitiikassa kuin perinteisellä kansallisiin armeijoihin nojaavalla turvallisuuskäsitteellä oli. Kysymys vallasta oli ja on siten merkittävä. Lisäksi on kysyttävä, miten eri turvallisuuden tasot, sektorit ja sfäärit yhteiskunnassa turvataan, sillä näyttää ilmeiseltä, että tarvitaan erilaisia keinoja eri turvattomuuksiin. Tällöin, hieman karrikoiden, voidaan yksilöä ja valtiota vertaillen asettaa ääripäihin yksilöterapia ja asevarustelu.

Turvallisuuden ulottuvuudet

Turvallisuus voidaan nähdä myös sektoreihin jaettuna: talous-, sosiaali-, kulttuuri-, ympäristö-, teknologia ja sotilassektori, jolloin poliittinen tekijä toimii eräänlaisena välittäjänä eri ulottuvuuksien välillä. Taloudellinen ulottuvuus määrittää resurssit, markkinat sekä varat, ja näin ollen luo perustan muun muassa poliittiselle vaikutusvallalle ja sotilaalliselle voimalle. Yhteiskunnalliset tekijät mukaan lukien kulttuuriset arvot ovat tärkeitä elementtejä turvallisuudelle, koska ne vaikuttavat poliittisen järjestelmän luonteeseen sekä vakauteen, yhteiskunnan taloudelliseen ja sotilaalliseen kapasiteettiin, yhteiskunnan kykyyn luoda tieteellisiä ja teknisiä uudistuksia sekä yleiseen ilmapiiiriin, jossa

¹⁴ Ks. Korander 2000 ja Talvitie-Ryhänen 2000.

arvot kypsyvät ja kehittyvät. Nämä tekijät, elementit, ovat ratkaisevassa asemassa, kun tuotetaan turvallisuutta yksilölle ja yhteisölle. Ennen ympäristötekijät sivuutettiin lähes täysin turvallisuuden yhteydessä. Nyt ne tulevat entistä enemmän esille yhdessä taloudellisten seikkojen kanssa. Edellä käsitellyt seikat muodostavat eräänlaisen ryhmän, joka vaikuttaa turvallisuuden luonteeseen ja sisältöön kaikilla tasoilla. Tästä syystä katsotaankin yleisesti, että laajakatseinen, integroitu ja kokonaisvaltainen (holistinen) lähestymistapa turvallisuuskysymyksiin on tarpeen.

Laajennetut turvallisuuskäsitykset kattavat yhteisön tai yhteiskunnan kokonaisuutena eivätkä ainoastaan viittaa turvallisuusseikkoihin sotilasalalla. Laadullisesti laajennetussa muodossa turvallisuus voidaan ymmärtää eräänlaisena yleisenä kokonaisuutena tai olosuhteena jokaisella yhteiskunnan sektorilla, missä turvallisuus voidaan tuottaa tai se voi syntyä omana laadullisena tekijänään ilman välttämättömiä siteitä sotilaalliseen turvallisuuteen. Turvallisuus näin nähtynä merkitsee erilaisten suhteellisen itsenäisten turvalluuksien olemassaoloa. Tavallisesti turvallisuuteen pyrkiminen tai turvaaminen merkitsee reagointia uhkaan. Tämä reagointi on kuitenkin ei-sotilaallista, kun on kyse yhteisöllisesti (societal), kulttuurisesta tai identiteettiin liittyvästä turvallisuudesta, joka ei ole sidottu maantieteelliseen kontekstiin.

Yhteisöllinen turvallisuus on eräs niin sanotuista uusista turvallisuusista¹⁵. Siinäkin on kyse uhista vapautumisista. Valtion ja yhteisön identiteetti on merkittävä tekijä turvallisuusyhtälöissä. Yhteisöllinen turvallisuus nostaa esiin kysymyksen siitä, kuinka yhteisö ylläpitää turvallisuuttaan ja ratkaisee omat turvallisuusongelmansa. Yhteisöllisen turvallisuuden konsepti ym-

¹⁵ Yhteisön turvallisuus viittaa erityisesti yhteisön identiteettiin ja siihen kohdistuviin uhkiin. Käsite on alun perin luotu Euroopan unionin turvallisuusdynamikkojen tutkimukseen. Ks. Buzan ym. 1998, 120.

märtää yhteisön omana itsenäisenä turvallisuuden viittauskohteenaan eikä vain tekijänä, joka sisältyy valtion turvallisuuden sisään. Yhteisö nähdään erityisesti eräänlaisena kulttuurisena identiteettinä, elämänmuotona. Täten kulttuuri on myös turvallisuuspolitiikan ja sitä koskevien käsitysten ytimessä. Siten yhteisön turvallisuus on uhattuna, kun ryhmä havaitsee identiteettinsä olevan vaarassa. Täten erotetaan ryhmien turvallisuus yhteisön sisällä ja yhteisön turvallisuus kokonaisuutena.

Turvallisuuden suhteellisuus

Turvallisuus on myös suhteellinen käsite, ei absoluuttinen. Tämä merkitsee, että turvallisuuden subjekti ei ole joko turvallinen tai turvaton. Turvallisuuden suhteellisuus merkitsee, että se on myös tavallaan legitiimi väline kaikkeen. Tarkoiton tällä sitä, että sanomalla turvallisuus voidaan usein oikeuttaa ”lähes millaisia tekoja tai politiikkaa hyvänsä”. Turvallisuuden laatu, määrä ja olosuhteet vaihtelevat niin ikään. Erityisen merkittävä seikka on se, kuinka turvallisuus ymmärretään. Suhteellisuuden vuoksi absoluuttiseen turvallisuuteen pyrkiminen ei ole järkevää tai mahdollistakaan. Turvallisuutta ei voida mitata, vaan se on intersubjektiivisesti rakentunut käsite (tunne ja kuvitelma). Tästä syystä mielikuvat turvallisuudesta ja hyvinvoinnista ovat olennaisia.

Turvallisuus on myös yhteydessä vallan käsitteeseen sekä sen luonteeseen. Koska valtaa sinänsä ei esiinny tyhjiössä vaan se aina, kuten turvallisuuskin, vaatii vähintään kaksi osapuolta, niin tässäkin mielessä se on suhteellinen käsite. Valta, kuten turvallisuuskaan ei ole mitään sellaista konkreettista, jota voi pysyvästi siirtää tai omistaa. Turvallisuuden käsite on myös yhteydessä arvoihin ja etuihin. Turvallisuuden vallitessa yhteiskunta ja

yksilö voivat päättää omista valinnoistaan ilman, että niiden täytyy pelätä sisäisiä tai ulkoisia uhkia. On myös huomattava, ettei esimerkiksi yhteiskunnan tai yksilönkään turvallisuus ole mikään staattinen tila, vaan nopeat muutokset saattavat mullistaa eri toimijoiden turvallisuusasetelmat dramaattisestikin. Vaikka me ihmisinä pyrimmekin hyvinvoivaan turvallisuuteen, niin ”äärimmäinen uhka ja epävarmuus”, kuolema, on jatkuvasti läsnä. Siten ajatus turvallisesta elämästä on jokseenkin paradoksaalinen ellei peräti absurdi.

Modernista jälkimoderniin – turvattomuuden globalisoituminen?

Uhat yksilön, yhteisön ja valtion turvallisuudelle vaihtelevat. Esimerkiksi kansainvälisten suhteiden osalta toisen (vihollisen) määrittäminen on huomattavasti vaikeampaa kuin kylmän sodan aikana, jolloin oli selvää kuka ja mikä oli vihollinen – tai siltä ainakin näytti. Maailma oli siten tässäkin mielessä järjestäytynyt. Toisaalta yksilön kannalta sairaudet, köyhyys, nälkä sekä yhteiskunnalliset levottomuudet ovat aina olleet suoria ja konkreettisia uhkia eloonjäämiselle. Nyt voidaan pohtia, että olemeko ”ajautumassa” (globaalien kilpailuttamisen kautta) tilanteeseen, jossa kanssaihminen lisääntyvine vaatimuksineen on meille yhä suurempi uhka? Omat kulutustottumuksemme ovat jo muodostuneet meidän hyvinvoinnillemme uhaksi, sillä vakaavoituvat ympäristöperäiset uhat vaikuttavat sekä suorasti että epäsuorasti elämäämme.

On siten nähtävissä, että kylmän sodan jälkeisessä ja globalisoituvassa maailmassa hallittavuuden piiri laajenee. Tämä tarkoittaa hallinnan mielessä kahta ulottuvuutta: toisaalta yhä useammat asiat tuottavat saman hallittavuuden tarpeen kuin sodan

ja rauhan kysymykset (ympäristö, talous, yhteiskunta ...), toisaalta odotukset hallittavuuden kattavuudesta laajenevat¹⁶. Yhtäällä ongelmaksi nousee se, kuinka nämä uudet ympäristö- ja hyvinvointiongelmat (esimerkiksi terveydenhuolto) hallitaan, ja toisaalta se, kuinka laajalle turvallisuus hallintana tulee ulottaa.

Talous-, ympäristö- ja sosiaalikesymykset ovat perinteisesti olleet tiukasti yksittäisen valtion itsemääräämisoikeuden piiriin kuuluvia, mutta jos muutos (globalisaatio) jatkuu nykyiseen tahtiin on nämä seikat arvioitava uudelleen. Merkityksellistä on siis se, onko (perinteiselle) hallittavuudelle vaihtoehtoa, ja toiseksi, mikä on se toimija, jonka kannalta hallittavuus artikuloidaan. Onko turvallisuuden subjekti se, joka sen (turvallisuuden/hallittavuuden) tuottaa vai se, jolle se tuotetaan? Valtion rooliin turvallisuuden/hallittavuuden tuottajana on esitetty kritiikkiä, jossa nimenomaan katsotaan, että valtion olemassaolon oikeutus horjuu, koska se ei enää kykene tuottamaan turvallisuutta ja ylläpitämään hallittavuutta¹⁷. Miksi maksaa veroja yhteiskunnalle tai valtiolle, joka ei kykene tuottamaan turvallisuutta – ei poliisin eikä terveydenhoitopalvelujen muodossa?

Turvallisuus on yhteiskunnallistettu ja globalisoitu samanaikaisesti. Turvallisuudessa on yhä enemmän kyse siitä, kuinka organisoitua poliittisesti, jotta yhteistyö kattavassa ja ennakoivassa mielessä olisi mahdollista. Turvallisuus on arkipäiväistynyt ja muotoutuu yhä enenevässä määrin alhaalta ylöspäin eikä päinvastoin. Beckin mukaan nykypäivän turvallisuutta voidaan verrata ydin(voimala)onnettomuuteen, koska se koskettaa kaikkia¹⁸. Turvallisuus on kaiken kaikkiaan laajentunut sekä vertikaalisti alaspäin valtiosta yksilöön ja toisaalta horisontaalisiin po-

¹⁶ Poliittiseen järjestelmään kohdistuvat vaateet. Ks. esim. Huhtinen 2002.

¹⁷ Hallinnan kritiikissä valtio nähdään erityisenä ongelmana, koska sen katsotaan tuovan järjestystä viime kädessä väkivallan avulla, ja toiseksi, sen kyky hallita ei ole enää pätevä uusien uhkien edessä.

¹⁸ Ks. Beck et.al. 1995, 24.

litiikasta talouteen ja globaaliin turvallisuuteen¹⁹. Erilaiset kokonaisuudet kuten yksilö, valtio tai kansainvälinen järjestelmä eivät voi enää odottaa olevansa turvattuja entisellä tavalla, sillä turvallisuuden välttämättömät ehdot ovat muuttuneet. Juuri tästä syystä horisontaalinen laajentuminen on tapahtunut. Yhtäaikaisesti myös poliittinen vastuu turvallisuuden ylläpitämisestä on laajentunut ja jälleen suunta on ollut pois päin valtiosta kohti ylikansallisia instituutioita ja toisaalta kohti alueellista sekä paikallista tasoa.

Turvallisuuden käsite saa syntynsä ja merkityksensä tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Se nousee esiin ja muuttuu diskurssien ja diskursiivisten toimintojen tuloksena, jotka (toiminnot) ovat tarkoitettuja uusintamaan historiallisia rakenteita. Poliitikot muodostavat käsityksensä turvallisuudesta ja uhista tiettyjen (elintärkeiden) olettamusten, todennäköisten vihollisten ja mahdollisten skenaarioiden perusteella, jotka kaikki saavat merkityksensä ja tarkoituksensa tietyssä historiallis-sosiaalisessa kontekstissa.

Idea siitä, että käsitys turvallisuudesta rakentuu sosiaalisessa kontekstissa, ei tarkoita, etteikö olisi olemassa reaalisia, materiaalisia objekteja (esimerkiksi ohjukset ja bakteerit), jotka lopulta helpottavat uhkien tulkintoja tai etteivätkö ne tosiasiallisesti olisi mukana siinä yhtälössä, jonka perusteella luodaan käytännön turvallisuutta. Ilman inhimilliseen vuorovaikutuksen perustavaa käsitteellistä rakentamista ei kuitenkaan voisi olla viholliskuvaa, toista, anarkian tai turvallisuuden käsitettä – toisin sanoen sosiaalisessa tyhjiössä ei synny abstrakteja käsittekokonaisuuksia. Yksin saarella elävä ei koe toista ihmistä uhkana. Viholliset usein luovat toisensa niiden pahimpien (worst-case) skenaarioiden projektoiden kautta, joten vihollisten suhde on myös intersubjektiiivinen.

¹⁹ Ks. Rothschild 1995, 55-56.

Turvallisuuden vallitseva tila

Beckin teoria riskiyhteiskunnasta viittaa tiettyyn modernisaation vaiheeseen, jolloin uhat, jotka ovat syntyneet teollisen yhteiskuntamallin edetessä ja kehittyessä, tulevat dominoiviksi²⁰. Erityisen ongelmallista on se, että useat uhista eivät ole enää inhimillisin aistein havaittavissa. Ne voivat olla myös tämänhetkisen ajattelumme saavuttamattomissa, mikä taas tarkoittaa, että niitä ei kyetä määrittelemään myöskään tieteellisesti. Kun uhan ja vaaran määritelmä on kognitiivinen ja sosiaalinen konstruktio, niin emme ole edes tietoisia näistä kykyjemme tavoittamattomissa olevista uhista.²¹ Esimerkiksi ympäristöuhkien monimutkaisuuden ja niihin liittyvien vaikeasti hallittavien uusien ulottuvuuksien vuoksi on sekä paikallisesti että globaalisti kestämätöntä, että ratkaisuja yhä haetaan esimerkiksi sotilaallisesta varustautumisesta tai sen valtiokeskeisestä logiikasta. Yksittäisen ihmisen perspektiivistä katsoen näyttää siltä, että taloudellisen toiminnan logiikka on muuttunut nopeatempoisemmaksi, ja kun taas yhteiskuntapolitiikan ”logiikka” edellyttää kestäviä ja ihmisten tarpeet huomioivia ratkaisuja, niin ristiriita on ilmiselvä.

Moderni yhteiskunta sekä valtio kohtaavat kasvavia ongelmia, koska niiden perusta, kulttuuriset ja luonnon resurssit, alkavat hiljalleen ehtyä – nyt, kun modernisaatio on todella lyömässä itseään läpi. Toiseksi, yhteiskunnan suhde sen itse tuotta-

²⁰ Ks. Beck, 1990. Modernisaatiolla tarkoitan tässä yhteydessä yhteiskunnallista murrosta, jolloin sosiaaliset arvot ja prosessit ovat muutoksen kourissa, enkä rinnasta modernisaatiota yhteiskunnalliseen (positiiviseen) kehitykseen. Muutoin esimerkiksi moderni turvallisuus merkitsee jatkuvan positiivisten ja valtiokeskeisen kehityksen turvallisuuskysymystä, joka tavallaan kulminoituu kylmän sodan aikaan ja sen yhä vallitseviin näkemyksiin.

²¹ Beck ym. 1995, 18. Toisaalta uhkatietoisuuden nousu luo turvattomuutta ja päinvastoin. Voiko *tiedon* yhteiskunnassa saavuttaa turvallisuutta?

miin uhkiin uhkaa ylittää yhteiskunnan turvallisuuskäsityksen perustan. Tosin sanoen, se seikka, että ihmiset tulevat näistä riskeistä tietoisiksi, horjuttaa sosiaalista rakennelmaa. Nämä prosessit tapahtuvat yhtäaikaaisesti kollektiivin ja ryhmän identiteettiä koskevien merkityksenlähteiden (luokkatietoisuuden ja kehitysuskon) hiipuessä. Nämä modernin yhteiskunnan sidosainekset eivät enää pidä yhteiskuntia koossa entiseen tapaan.²² Yhteisöllinen identiteetti ei rajoitu ainoastaan niin sanottuna koti-uskonto-isänmaa ulottuvuuteen. Ihmisten identiteetti rakentuu yhä useammin yhä moninaisemmalla tavalla. Tämä muutosprosessi – identiteetin perustan laajentuminen ja tietoisuus maapallosta kokonaisuudessaan – on tapahtunut globalisaatioprosessin vahvistumisen myötä. Tässä yhteydessä on huomioitavissa, kuinka käsitys uhista sekä turvallisuudesta on myös muuttunut. Enää uhatkaan eivät ole tuttuja lähiympäristön tapahtumia, vaan tietoisuus globaalien ja kaukaisten sekä usein hyvin monimutkaisten uhkien vaikutuksesta omaan elämään on lisääntynyt – ennen kaikkea mielikuva tällaisesta on vahvistunut. Yksittäisen ihmisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta tällä on merkitystä siinä, kuinka hän kokee ja ymmärtää oman elämänsä hallinnan. Tähän ”uhkien maapalloistumiseen” liittyy osaltaan myös valtion roolin heikentyminen turvallisuuden lähteenä.

Kestävän turvallisuuden ethos

Turvallisuuskeskustelusta voidaankin pohtia, että tulisiko turvallisuus ymmärtää entistä laajemmassa mielessä – eräänlaisena yhteiskunnallisena (utopistisena) dialogina, jonka kautta olisi

²² Beck ym. 1995, 19.

mahdollista pohtia tulevaisuuden yhteiskunnan (yhteiskuntien) perusteita²³. Tämä merkitsisi, että kapea-alainen ja turvallisuuden määritelmien pätevyyteen ja totuudellisuuteen keskittynyt tutkimus kykenisi ja/tai joutuisi avaamaan koko yhteiskunnallista keskustelua uudella tavalla. Toisin sanoen, turvallisuutta koskevan tutkimuksen ja (yhteiskunta)politiikan välinen yhteys korostuisi. On selvää, että tieteellisessä analyysissä on tarpeen kyetä edes tietyssä mitassa sopimaan ja ymmärtämään käsitteiden sisällöt ja siinä mielessä turvallisuutta koskeva debatti jatkuu ja ansaitseekin jatkoa.

Menneen läsnäolo näkyy pyrkimyksissämme säilyttää vakaus ja hallittavuus (perinteinen hallintaideologia: TUPO, puolustusvoimat, lainsäädäntö...), sekä pyrkimyksenä päästä irti ongelmallisiksi osoittautuneista käytännöistä (kriittinen ja jälkimoderni: uudet innovaatiot, EU, uusi terminologia...). Tulevaisuuden ennustaminen on tietyissä rajoissa mahdollista ja historian ymmärtäminen on eräs edellytys sen onnistumiselle. Meidän tulee kyetä irrottautumaan menneestä ja olla alttiina uudelle sekä keskittyä siihenkin, mikä ei tunnu todennäköiseltä, koska tällöin meidän on mahdollista edes kuvitella toisenlaista, parempaa, turvallisuutta kuin tähän asti – turvallisuutta ylitse kylmän sodan.²⁴ Parempi ”turvallisuustulevaisuus” voisi siis merkitä joko uusia hallittavuuden malleja ja ideoita sekä keinoja saavuttaa huolettomuuden tila.

Nykyisessä globalisoituvassa ja jälkimodernissa maailmassa on valtion kannalta edelleen tarpeen jaotella turvallisuuteen

²³ Tällöin turvallisuusajattelun utopistinen idea olisi seuraava: turvallisuusajattelu yhteiskuntaa mallintavana ajatteluna (kuinka asioiden tulee olla) kulkiisi historiallista (kontekstuaalista) todellisuutta koskevan tulkinnan ja päätelyn (miten asiat ovat) edellä. Käsillä olevassa työssä keskitytään kuitenkin vallitsevien diskursiivisten orientaatioiden tulkintaan ja tarkasteluun.

²⁴ Ks. laaja kuvaus kylmän sodan yhteiskunnallisesta totaalisuudesta esim. Hobsbawm 1995.

kohdistuvat uhat sekä ulkoisiksi että sisäisiksi, mutta merkityksellistä tässä on muutos tai pikemminkin painotusero, joka vähitellen kallistaa vaakaa kohti sisäistä turvallisuusulottuvuutta. Tällöin päädymme tilanteeseen, jossa alunperin ulkoista uhkaa varten hankitut aseet sekä turvallisuusjärjestelmät alkavat näyttää käyttökelpoisilta myös sisäisen turvallisuuden kannalla. Toisin sanoen eriaisteiset kapinat ja mellakat vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan kyetään tukahduttamaan tehokkaasti. Kansalaisen perimmäisestä suojelijasta saattaa siten tulla uhka myös modernissa (jälki)teollistuneessa maailmassa²⁵.

Keskustelu turvallisuudesta on avoin prosessi, jossa lopullisia vastauksia tuskin koskaan saadaan. Turvallisuutta koskevassa keskustelussa on nähtävissä, kuinka vallitsevat käsitykset sekä ”hallitseva kieli” (terminologia) muokkaavat käsitystämme siitä. Voidaan jopa ajatella, että vain täysin vallitsevasta turvallisuuskielestä poikkeavalla analyysillä, kielellä ja ajattelulla olisi mahdollista tuottaa tyystin toisenlainen turvallisuustodellisuus, mutta koska ihminen on kiinni sosiaalisessa kontekstissään, niin me emme pysty luomaan kuin asteittain eteneviä prosesseja. Tämä merkitsee osaltaan sitä, että sekä turvallisuutta että hyvinvointiakin koskevat tulkinnat ovat kamppailun alaisia, jolloin kyse on siitä, mikä tulkinta voittaa.

Ydinvoiman ja siten ydinturvallisuuden problematiikka kiteyttää modernin ihmisen dilemman; sähkö ja hyvinvointi toisaalla – riski ja turvattomuus toisaalla. Ajatus siitä, kuinka todellista turvallisuutta ei voida rakentaa toisten turvattomuuksien varaan – ei toisten ihmisten eikä toisen, luonnon, turvattomuuden varaan, on turvallisuuskäsityksenä sekä lopulta yhteiskuntapoliittisena ”ideana” sellainen, jota tulee edistää.

Turvallisuus ja hyvinvointi on monin tavoin hallintaa. On välttämätöntä pyrkiä hallitsemaan tiettyjä asioita, koska muu-

²⁵ Seattle, Göteborg, Genova...

toin syntyisi kaaos – ja kaikkien turvattomuus. Toisin sanoen kyse on siitä, millaisin keinoin turvallisuutta uhkaavat ilmiöt ja asiat saadaan hallituiksi. Esimerkiksi aseina tuotettu turvallisuus sisältää liiaksi ongelmallisia elementtejä sekä käytäntöjä, jotta sitä voisi pitää todellisena turvallisuutta (huolettomuutta) luovana keinona tai ratkaisuna. Paras esimerkki tästä lienee ydinase, joka luotiin kansakuntien äärimmäiseksi turvallisuuden lähteeksi, mutta on asettanut koko ihmiskunnan olemassaolon kyseenalaiseksi. Kansainvälisissä suhteissa usein esiin noussut ajatus turvallisuuden tuottamisesta yhteistyön avulla pätee monelta osin myös niin sanottuun normaaliin yhteiskuntapolitiikkaan. Yhteistyövaraisiin ominaisuuksiin rakentuvat turvallisuusratkaisut, joissa huomioidaan useat subjektit, tuottavat prosesseja, joiden avulla voidaan pyrkiä huolettomuuteen (huolen poissaoloon, mutta ei vastuuttomuuteen) tavoitteellisena tilana, joka ei ehkä kuitenkaan koskaan realisoidu. Tällöin tavoitteellisuus ymmärretään jatkuvana prosessina – pyrkimyksenä (demokraattisesti päätettyyn) parempaan.

On pyrittävä rakentamaan sellaisia turvallisuuden ja hyvinvoinnin käytäntöjä, jotka tuottavat huolettomuutta esimerkiksi sodan mahdollisuuden tai elinympäristön turvallisuuden suhteen. Inhimilliseen elämään kiinteästi kuuluva huoli (tragedia) on jotain mitä kannamme aina mukamme, mutta olennaista on, että kestävämmät käytännöt kuten asevarustelu, epäoikeudenmukainen aineellisen hyvinvoinnin jako ja ympäristöä liiaksi rasittava kulutus saadaan muutetuiksi. On myöskin ymmärrettävä, että uhka sekä yksilölle että yhteisöllekin saattaa olla pitkäaikainen eikä ainoastaan äkillinen ja yllätyksellinen. Kaiken kaikkiaan tämä tarkoittaa, että yksittäistä yhteiskuntaa tulee muuttaa suuntaan, jossa turvallisuuden sisältö määräytyy yhteiskunnan toimivuuden ja oikeudenmukaisuuden, ei esimerkiksi asevoimien koon perusteella. On pohdittava niitä ongelmia, jot-

ka tuottavat turvattomuutta yhteiskunnan jäsenille, koska yhteiskunta ja valtio ovat olemassa jäseniään, ei itseään varten.

Artikkelissa korostettu turvallisuuskäsitys ja -tulkinta merkitsee siis siirtymistä (jopa vaatimusta) pois ainoastaan valtiokeskeisestä turvallisuusajattelusta kohti yhteisöllisempää (yksilöllisempää) turvallisuuden subjektiä. Yhtäällä tämä tarkoittaa siirtymistä kohti tulkinnallisempaa turvallisuuden ymmärrystä, jossa toinen (uhka) ei näyttäydy selkeänä ja rationaalisesti tulkittavissa olevana. Toisaalla tämä siirtyminen tarkoittaa pyrkimystä kohti sellaisia käytäntöjä, jotka tuottavat turvallisuutta kestäväällä tavalla ilman, että ne (keinot) uhkaavat ihmisen elinympäristön perustaa.

Artikkelissa käsitelty tapa ymmärtää turvallisuus päättyy näkemykseen, jossa taloudellista, ympäristöperäistä, sosiaalista tai sotilaallista turvallisuutta ei tule tarkastella erikseen, vaan on nähtävä ja ymmärrettävä niiden keskinäiset suhteet. On selvää, etteivät esimerkiksi Suomen valtion tekemät helikopteri-hankinnat ole irrallaan muusta yhteiskunnasta. Ne ovat sidoksissa talouden ja sosiaalisen, ympäristön ja turvallisuuden ymmärtämisen tavan kautta meihin ja meidän kykyymme elää mahdollisimman hyvää ja huoletonta elämää. Siten katson, että niin sanotun uuden ja kestäväen turvallisuuden idean avulla on mahdollista luoda sellaisia poliittisia käytäntöjä, jotka auttavat meitä hahmottamaan käynnissä olevia globaaleja muutoksia sekä muuttamaan kestäväntöntä kehityksen suuntaa. Tällöin ihmisten huoli ”pilaantuvasta” ympäristöstä tulisi nostaa merkittävämpään asemaan yhteiskuntapolitiikassa, koska kaikesta huolimatta, viime kädessä meidän olemassaolomme ja hyvinvointimme nojaa luontoon yhä edelleen.

On kyse koko yhteiskuntaan liittyvistä haasteista ja käytäntöjen muuttamisista, on kyse yksittäisen ihmisen hyvinvoinnista, demokratiasta ja jopa mahdollisesta globaalista yhteisöstä.

On pohdittava sitä, mikä on turvallisuuden kontekstissa yksilön ja yhteisön suhde. Perinteisesti on katsottu, että tietty määrä yksilöitä voidaan uhrata joko valtion tai kansakunnan edun nimissä. Mutta jos tästä siirrytään kristilliseen ajatteluun ja korostetaan yksilöä, niin johtaako se väistämättä individualistisiin äärimmäisiin turvallisuuskäsityksiin – kaaokseen – vai onko siinä nähtävissä mahdollisuutta rakentaa yksilökeskeinen kestävä turvallisuuden ajattelu, joka lähtökohtaisesti tuottaa myös kestävä yhteisöllisen turvallisuuden? Yksilön ”hyvinvoinnin autonomia” mahdollistaisi vapautumisen uhista, ja siten tuottaisi kyvyn vaihtoehtoiseen näkemykseen nähdä itsensä myös turvallisuuden subjektina. Demokratia on täten mahdollista nähdä myös vapauttajana eikä ainoastaan varmuuden takaajana.

Valtiollinen diskurssi turvallisuudesta on merkinnyt vaaroja ja uhkia, joihin ainoana ratkaisuna on valtio. Uuden turvallisuuden kontekstissa tämä merkitsee, että kansalaisen tulee pohtia kansalaisuuttaan, jotta hän kykenisi irrottautumaan vanhasta turvallisuusajattelusta. Tämä liittyy olennaisesti yksilön mahdollisuuteen kasvaa ja muuttua. Käytännössä uusi turvallisuusajattelu edellyttää alttiutta ja valmiutta tarkastella itseä ja oman ajattelunsa lähtökohtia kriittisellä tavalla. Ei ole olemassa yhtä valmista ja pysyvää turvallisuuden totuutta. Laaja-alainen turvallisuuden pohdinta (kestävän turvallisuuden ethos) johtaa väistämättä koko yhteiskuntaa (ihmiskuntaa) koskevien pohdintojen ääreen, sillä nämä turvallisuuden kysymykset eivät rajoitu ainoastaan tiettyyn yhteiskuntaan tai sotilaalliseen tai taloudelliseen ulottuvuuteen.

Käytännössä tämä kestävä turvallisuuden ethos tarkoittaa, että jos ympäristön (ja siten ihmisen) hyvinvointi lisääntyy, niin tämä merkitsee mahdollisuutta huolettomuuteen uhista. Toisaalta taas hallinnan lisääminen tavalla, joka ei lisää kestävä kehitystä on myös mahdollista nähdä huolettomuutta tuotta-

vana. Turvallisuus ymmärrettynä ja toteutettuna huolen puuttumisena poistaa pidemmällä aikavälillä hallinnan tarpeen, koska tällöin ei ole tarvetta hallintaan (kontrolliin). Erityinen piirre tässä niin sanotussa uuden turvallisuuden ideassa on se, kuinka ymmärretään turvallisuuden tuottaminen. Keinot, joilla huolettomuuden turvallisuuteen pyritään ovat toisenlaiset verrattuna perinteiseen. Turvallisuuden määrittäminen ja ymmärtäminen ethoksen tavalla merkitsee siten myös keinojen muuttumista. Näin ollen turvallisuuden ethos on kokonaisvaltainen lähestymistapa, jonka puitteissa tapahtuva turvallistaminen ei merkitse väkivaltaa, kestäväntöntä kehitystä tai asevaraisia ratkaisuja. Esimerkiksi teknologian osalta tämä merkitsee sellaisten ratkaisujen suosimista, joiden osalta turvallisuuden subjekti ymmärtää, mistä on kysymys.

Muutos edellyttäisi, että ihmisten ja yhteisöjen tulisi pohtia elämää ja erityisesti sen laatua uudella tavalla. Etiikan ja moraalin väistäminen on todellisuuspakoista politiikkaa, joka tuottaa ongelmallisia ratkaisuja, jotka eivät ole kestäviä. Tarvitaan kokonaisvaltaista ajattelua sekä toiminnan kehystä, jonka puitteissa on mahdollista ylittää kansalliset esteet ja luoda käytäntöjä, jotka huomioivat tulevan mennyttä syvällisemmin. On oltava mahdollista luoda puitteet hyvälle turvallisuudelle riippumatta ajasta ja tilasta. Poliittisen merkitys tulisi nousta uudestaan esiin yhteiskuntaa ohjaavana toimintana. Poliittisen koneiston tulisi tavalla tai toisella – sekä kansallisella (alueellisella) että globaalilla tasolla – ottaa vastuu tulevista ratkaisuista niin turvallisuuden kuin muunkin yhteiskunnallisen elämän osalta. Todellisuuden konstruktivistinen rakentuminen merkitsee mahdollisuutta tehdä ratkaisuja ja valintoja ilman, että on tyydyttävä vallitsevaan.

Jos ajatellaan maailmaa kohdanneita muutosaaltoja; kylmän sodan päätöstä, kaiken läpäisevää (teknologista) taloudellistumista, median luomaa (yhtenäis)kulttuurin maailmanvalloi-

tusta sekä ympäristöajattelun läpimurtoa (ainakin teoriassa), niin on kysyttävä, onko niillä edellytyksiä synnyttää muutosta esimerkiksi luonnon resurssien kuluttamisen tai traditionaalisen turvallisuuden käytäntöjen muuttamisen suhteen? Voisiko esimerkiksi ympäristöajattelun muutos kokonaisuudessaan olla laadultaan sellainen idea, että se synnyttäisi edellytykset globaalin identiteetin ja ajattelun syntymiselle, jotka yhdessä mahdollistaisivat todellisen kestävän (ympäristö)turvallisuuden ethoksen? Voisiko ympäristöstä muodostua ja kasvaa sellainen (globaali) intohimon kohde, joka toisaalta sallisi ja toisaalta synnyttäisi sellaisen ajattelun, jossa ympäristön ja siten ihmisten hyvinvointi ja turvallisuus korotetaan samanlaiseen asemaan kuin esimerkiksi kansallisvaltio eri patriotismin muotoineen?

Lähteet

- Beck Ulrich (1990). Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Tampere. Vastapaino.
- Beck Ulrich (1995). ”Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa”, teoksessa Beck, Giddens & Lash: Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio. Jyväskylä. Vastapaino.
- Buzan Barry & Ole Wæver & Jaap De Wilde (1998). Security: New Framework for Analysis. London. Lynne Rienner Publishers.
- Hawkes Terence (1972). Metaphor. London. Methuen.
- Hobsbawm Eric (1995). Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991. 2.painos, UK. Abacus.
- Huhtinen Aki-Mauri (2002). Länsimaisen yhteiskunnan kriisinsieto kyky 2020: Taistelun kuvat 2020 1. vaiheen taustatutkimus. Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat N:o 7. Maanpuolustuskorkeakoulu, johtamisen laitos. Helsinki, Oy Edita Ab.
- Korander Timo (2000). ”Turvallisuus rikollisuuden ja sen pelon vastakohtana”, teoksessa Niemelä Pauli ja Lahikainen Anja Riitta (toim.) (2000). Inhimillinen turvallisuus. Tallinna. Vastapaino.
- Kuusisto Riikka (1998). Oikeutettu sota ja julma teurastus?: Läntisten suurvaltajohtajien retoriikka Persianlahdella ja Bosniassa. Helsinki. Like.
- Laitinen Kari (1999). Turvallisuuden todellisuus ja problematiikka. Tulkintoja kylmän sodan jälkeisistä turvallisuuksista. Tampereen yliopisto. Studia Politica Tamperensis no.7.
- Niemelä Pauli ja Lahikainen Anja Riitta (toim.) (2000). Inhimillinen turvallisuus. Tallinna. Vastapaino.
- Perelman Chaim (1982). The Realm of Rhetoric. Notre Dame. The University of Notre Dame Press.
- Rothschild, Emma (1995). ”What is Security?”, Daedalus, Summer, vol.124 no.3, 53-98.
- Talvitie-Ryhänen Tuula (2000). ”Taloudellinen turvallisuus ja hyvinvoinnin vajeiden hallinta”, teoksessa Niemelä Pauli ja Lahikainen Anja Riitta (toim.) (2000). Inhimillinen turvallisuus. Tallinna. Vastapaino.

SOSIAALIETIIKKA JA HALUAMISEN KULTTUURI

Maailmaamme kuvaavat iskulauseet ja luonnehdinnat tavoittavat vain osan sen kaleidoskooppimaisesta kuvasta. Yksikään noista kuvauksista ei ole koko totuus. Aina jossakin ilmenee myös jotakin käänteistä, erilaista ja vastakkaista. Se kuuluu nopeaan muutokseen. Muutosdynamiikkahan muodostuu vastakkaisuuksista. Olemme siirtyneet aikaan, jolloin maailma – myös Suomi – merkitsee eri ihmisille eri asioita. Eettinen diskurssi on tärkeää, koska enää ei ole mitään yhtä oikeaa ja valmista kuvausta maailmasta tai hyvästä ja pahasta.

Aikaamme hallitsee sen pintakuvassa toisaalta taloudellistekninen rationaliteetti, joka monesti on pyrkinyt myös hyvän kriteeriksi, ja toisaalta aika hetkellinen ja välineellistävä nautinto- ja mielihyväkeskeinen elämäntyyli. Ihmiset näyttäytyvät sosiaalisina rooleinaan ja ovat toisilleen osaobjekteja – tietyn intressin kautta olemassa olevia olentoja. Olen olemassa ihmisenä jossakin tarkoituksessa. Jotkut ovat tehneet rooli-identiteettien vaihtamisesta elämäntavan. Toisaalta edellytetään tuottamista, tehokkuutta ja loputonta etenemistä. Toisaalta ollaan hetken lapsia melko irrallaan sekä menneisyydestä että tulevaisuudesta. Markkinoilla ei ole kotimaata. Tämän päivän tori on maailman kokoinen. Sen moraalin muodostavat ne säännöt ja tavat, joilla kauppaa kulloinkin käydään.

Markkina-arvoisuus siirtyy helposti myös ihmissuhteisiin ja muihin ei-materiaalisiin arvoihin kuten kulttuuriin ja uskontoon. Kysynnän ja tarjonnan lain mukaan siitä maksetaan, mikä on haluttua ja niukkaa. Se, mikä on liikaa ja ohitettua, ei synnytä kiinnostusta eikä kysyntää. Tämä markkinahakuisuus arvojen priorisoijana tekee siitä, mikä on arkista ja yleistä, melko mielenkiinnottoman ja marginaalisen. Samalla henkinen hätä yhteiskunnassa lisääntyy ja kasaantuu tietyille ryhmille. Osittain se on suunnatonta, monista hyvin erilaisista seikoista syntyvää yksinäisyyden kuormaa. Osittain se on monenlaista, useiden kohdalla jatkuvasti kasautuvaa epäonnistumista, selviytymättömyyttä, ahdistusta ja sivuun jäämistä. Ihminen sisäistää syrjäytyneisyytensä. Ei ihme, että osattomuuden ja mielenterveydellisten ongelmien tulviminen hoitojärjestelmien suuntaan jatkuu ja kasvaa.

Ihmismieliä hallitaan vapauden illuusiolla, joka kääntyy niiden ihmisten kuvitelluksi vapaudeksi, joilla on eniten aineellisia, sosiaalisia ja henkisiä resursseja. Väitetään, että vapauden periaate on voittanut aatteiden historiallisen taistelun, mutta silti monet ihmiset kokevat itsensä hyvin orjuutetuiksi. Maailma on täynnä suuria paradokseja. Suurella joukolla ihmisiä on tavan – jopa heidän terveyttään uhkaava – kiire yhteiskunnassa, joka perustuu aikaa säästävään teknologiaan ja logistiikkaan. Vapauden ja mielivallan raja on joskus kuin veteen piirretty viiva.

Joltakin kannalta katsottuna elämme kyltymättömän haluamisen yhteiskunnassa. Luullaan, että on oikein tahtoa kaikkea, vaikka sillä tiellä kuljettaessa lopuksi aina osoittautuukin, että kaikki on liian vähän. Ei ole mitään ulkoista keinoa tyydyttää ihmisen loputonta tarvitsevuuutta. Siksi se ei voi olla myöskään etiikan tai yhteiskuntamoraalin lähtökohta. Odotusten vallankumous laukkaa aina pitkällä edellä realistisia tarpeiden tyydyttämisen mahdollisuuksia.

Laki, etiikka ja sosiaalinen kontrolli

Mikään yhteisö ei voi pysyä pystyssä vain ulkoisen rakenteensa ja muodollisten, virallisten periaatteittensa varassa. Olisi virhe kuvitella, että vain säätämällä riittävä määrä lakeja ja asetuksia sekä valvomalla mahdollisimman tarkoin niiden noudattamista voitaisiin luoda terve ja toimiva yhteiskunta. Kuitenkin sekä äärikonservatiivit että ääri liberaalit saattavat ajatella niin, vaikka monessa muussa kohdassa heidän ajatuksensa eroavat toisistaan.

Demokratia on tärkeä asia. On sanottu sattuvasti, että ihmisen kyky hyvään tekee demokratian mahdolliseksi ja hänen ikuisen viettymyksensä pahaan tekee demokratian välttämättömäksi. Vaikka lainsäädäntö ja järkevä hallinto antavat luovuttamattoman pohjan ihmisten yhteiselämälle ja yhteisvastuulle, niin moraalit ei voi perustua vain niiden varaan. Myös oikeusjärjestelmä pohjautuu viime kädessä siihen, että ihmiset kokevat tietyt ihanteet velvoittaviksi ja kykenevät kuulemaan omatuntonsa ääntä pyrkien parhaan kykynsä mukaan noudattamaan sitä. On paljon sellaista, mikä ei ole lain kieltämää, mutta joka on kuitenkin moraalisesti väärin. Varsinkin talouselämässä, politiikassa ja julkisessa hallinnossa on lain lisäksi nojaututtava omaantuntoon. Laki ei ole kykenevä tuottamaan ihmisten välille ymmärtämystä, välittämistä ja huolenpitoa. Laki määrittelee rajat, joita ei saa ylittää, mutta omatunto kertoo, mikä on ihmisen velvollisuus lähimmäistään kohtaan tässä ja nyt.

Suhteessa juridiikkaan etiikalla on kaksi pääroolia. Toisaalta eettinen keskustelu ja pohdinta on sellaista prosessia, joka edeltää myöhemmin kiteytyvää ja säädettävää lakia. Eettinen prosessi johtaa oikeudelliseen konkretisointiin. Myös yhteiskunnan legitimiisyys edellyttää, että lainsäädännön pohjalla on aidosti elettyä ja arvostettua moraalista todellisuutta. Toisaalta eettinen keskustelu myös voi alkaa siitä, mihin laki lopettaa. Eettinen

vastuu ei rajoitu juridiseen vastuuseen. Siksi jokaisen yksilön ja yhteisön pitäisi synnyttää eettistä ymmärrystä ja itseohjautuvuutta, joka ei ensisijaisesti synny palkkion toivosta, rangaistuksen pelosta tai valvonnasta, vaan ihmisten omasta halusta ja sitoutumisesta. Mitä enemmän tällainen ”luonnollinen legitimiisyys” vähenee, sitä enemmän tietenkin tarvitaan juridista kontrollia ja siihen liittyviä seuraamuksia.

Ei ole mitään yhtä yleispätevää etiikan määritelmää. Olenaista on, että etiikassa on kysymys ihmisen ikuisesta kamppailusta hyvän ja pahan välimaastossa. Siinä kamppailussa myös kysymys hyvän ja pahan ydinsisällöstä on radikaalisti auki. Meille ei ole annettu mitään ehdottomia takeita siitä, etteikö hyväksi luulemamme voisi osoittautua jonakin päivänä pahaksi ja paha puolestaan hyvän valepuvuksi. Me emme ole etiikan suhteen koskaan sivullisia, vaan aina osallisia. Ihmisen historiassa ja yhteisöjen arjessa täydellinen viattomuus on illuusio. Sosiaalietiikassa etualalla ovat kysymykset yhteisestä hyvästä, sosiaalisista rooleista ja rakenteista sekä vallasta ja muutosprosesseista. Sosiaalietiikka on siis yhteiskunnallisen prosessin tarkastelua moraalilin näkökulmasta.

Usein etiikka ja moraalit erotetaan käsitteellisesti toisistaan, jolloin etiikka tarkoittaa objektiivisuuteen pyrkivää ja käsitteellistä moraalin teoriaa ja tutkimusta, kun taas moraalit on arvokokemusten ja -valintojen arkea yksilöiden ja yhteisöjen elämässä. Kun valokeilaan otetaan kysymys pahuudesta ja haavoittuvuudesta, nämäkin käsitteet liukuvat enemmän päällekkäin, koska asiat tulevat aina myös henkilökohtaisiksi ja haastaviksi.

On tärkeää, että eettisyys ankkuroituu vahvaan ja selkeästi hahmotettavissa olevaan perustaan. Ihminen on rationaalinen, arvovalintoihin kykenevä sosiaalinen olento. Hänen itsetajuisuutensa mahdollistaa sen, että hän voi järkipäisesti ja kriittisesti tutkia omaa asemaansa ja omien tekojensa seurauksia sekä omassa elämässään että ympäristössään. Arjessaan ihminen

orientoituu tähän tieto- ja kokemuserustaan kartoittaen ja kartuttaen sitä. Hänen kuuluu myös kriittisesti koetella kaikkia niitä ilmiöitä, traditioita ja uskomusjärjestelmiä, joita hän ympärillään kohtaa. Historia osoittaa, että kansalaisten moraalitajunnan kadotessa yhteisöt alkavat tuhoutua sisältäpäin. Toimiva yhteiskuntamoraali edellyttää, että ihmisillä on kyky eläytyä toisten tilanteeseen ja välittää lähimmäisistään. Omantunnon toiminta perustuu olennaisesti tähän kykyyn.

Yksi osasy syy moraalien ohentumiseen ja ulkokohtaistumiseen nykypäivänä saattaa olla tietty historiattomuuden kokemus. Vastuun kantaminen edellyttää historian ymmärtämistä. Jos emme näe, mitä olemme edeltäviltä sukupolvilta saaneet, emme myöskään käsitä, miten tulevien sukupolvien hyvinvointi riippuu meistä. Moraalisen vastuun ketju kulkee sukupolvesta toiseen läpi ihmisen historian. Elämä toteutuu kaikissa yhteiskunnissa sukupolvien kiertokulussa, missä ytimenä on kolmen sukupolven välinen yhteys. Nuorin sukupolvi on kasvamassa elämään, aikuinen sukupolvi kantaa vastuuta ja vanhin sukupolvi välittää perinnettä ja ymmärrystä valmistautuen samalla väistymään elämästä. Tähän ketjuun elämä on aina perustunut ja se on antanut pohjan myös vanhusten kunnioittamiselle, vaikka hyvin niukoissa olosuhteissa vanhukset ovat joissakin kulttuurissa kuolemansa lähestyessä myös vetäytyneet sivuun.

On myös ihmisiä, jotka eivät ole vielä syntyneet, mutta joilla kuitenkin on oikeuksia ja joista olemme vastuussa. Meidän elämämme ja hyvinvointimme ovat mahdollisia siksi, että joskus on ollut ihmisiä, jotka ovat uskoneet, rakastaneet, rakentaneet ja suojelleet elämän perustaa. Jos he eivät olisi näin tehneet, ei meitäkään olisi tai ainakin meidän mahdollisuutemme nauttia elämästä ja toteuttaa itseämme olisivat paljon nykyistä heikommat. Siksi meidän velvollisuutenamme on puolustaa tulevien sukupolvien oikeuksia ja jättää heille asumiskelpoinen maailma perinnöksi.

Arvojen perusta on itsearvostuksessa. Sen, joka ei kunnioita itseään, on vaikeaa kunnioittaa ketään muutakaan. Vain se, jolla on elämyksellinen kosketus omaan arvoonsa, voi ylipäättään ymmärtää, mitä arvo tarkoittaa. Selittämällä se ei koskaan tule selväksi. Ei siksi ole ihme, että sokea tuho, olipa se sitten kadun väkivaltaa tai terrorismia, ilmenee tavallisesti siellä, missä on pisin ja syvin kokemus omasta arvottomuudesta. Jos ihmisen halutaan oppivan arvoja, heitä itseään on arvostettava.

Moraali on myötäelämisen kykyä. Vain pieni osa moraalista on rationaalista syy- ja seuraussuhteiden selvittelyä. Moraalinen oivallus ja teko syntyvät ennen kaikkea siitä, että ihminen saa oman eläytymisensä kautta kosketuksen toisen ihmisen kokemukseen. En ole ainoastaan minä, vaan olen myös jollakin tavalla sinä. Voin tarkastella omaa toimintaani ja kokea sitä sinun kannaltasi. Silloin en tee sinusta samanlaista persoonaa, joka itse olen, koska sinä olet oma erityinen persoonasi.

Edellä sanottu on oikeastaan ns. kultaisen säännön käytännön tulkintaa inhimillisen kohtaamisen kielelle. Kultainen sääntö edellyttää, että teemme lähimmäisellemme sen, minkä haluamme itsellemme tehtävän, emmekä tee hänelle sellaista, mitä emme toivo itsellemme tapahtuvan. Kysymys ei ole mekaanisesta päättelysäännöstä. Kultainen sääntö perustuu moraaliseen roolinvaihtoon. Se muistuttaa, että kaikkien ihmisten ihmisyyys on yhteistä ja että siksi jokaiselle on mahdollista ymmärtää toisen ihmisen yksilöllistä hätää ja tarvitsevuutta ikään kuin omana hätänään ja tarvitsevuutenaan – sotkematta silti näitä kahta asiaa väärällä tavalla toisiinsa.

Kaikkien ihmisten hyvinvointi riippuu viime kädessä siitä, miten yhteistä hyvää luodaan ja puolustetaan. Siihen kuuluvat esimerkiksi rauha, demokratia, puhdas elinympäristö, yhteiskunnallinen turvallisuus, koulutus, vapaa tiedonvälitys ja sosiaaliturva.

Eettinen keskustelu

Yhteiskunnallisessa prosessissa eettinen valppaus ilmenee arvoja ja valintoja koskevana keskusteluna, jossa oma kokemuksemme ja ajattelumme peilautuu toisten kokemukseen ja ajatteluun. Ei ole syyttä sanottu, että kansalaisyhteisön uskottavuus ja elinkelpoisuus riippuvat olennaisesti siitä, miten eettinen keskustelu sekä kansalaisten kesken että kansalaisten ja päättäjien välillä toteutuu. Suomessa on vielä liian vähän luovia eettisiä ideoita ja laadukasta keskustelua ajankohtaisista eettisistä kysymyksistä. On tullut aika laajentaa ja syventää tätä keskustelua.

Olen jossakin vaiheessa eetikon uraani kuvitellut, että olisi argumentoitavissa yleispätevä etiikka, joka olisi kaikkien ihmisten ymmärrettävissä ja sovellettavissa. Tuo ajatus tuntuisi olevan sopusoinnussa sen luonnollisen käsityksen kanssa, että moraalisten ohjeiden tulee olla yleistettävissä kaikkia koskeviksi, jotta kukaan ei sanoutuisi irti ihmiskunnan suuresta moraalisesta kehuksesta eikä ketään suosittaisi tai syrjittäisi. Myös edellä mainittu kultainen sääntö viittaa tähän etiikan universaalisuuteen. Jokaista on kohdeltava, niin kuin haluaisi itseään kohdeltavan.

Ajatukseen etiikan täydellisestä yleispätevyydestä liittyy tärkeitä puolia, joita ei pidä hylätä, vaan jotka ovat erittäin käyttökelpoisia. Ennen kaikkea universaalisuuden ideassa tavoitellaan jotakin hyvin olennaista, joka suojelee meitä nurkkakuntaisuudelta ja rasismilta. Esimerkiksi Immanuel Kantin etiikka keskeisesti perustui universaalisuuden ideaan. Hänen mukaansa on toimittava niin, että omasta toiminnasta voisi tulla yleinen sääntö kaikille ihmisille. Silti konkreettisen elämän näkökulmasta on todettava selvästi, että elämme peruuttamattomasti monien totuuksien ja arvojärjestelmien maailmassa. Niin on tietysti ollut aina, mutta nykyaikana se konkretisoituu tiedonvälityksen,

liikkuvuuden, talouden globalisaation, muuttoliikkeen, pakolaisuuden ja monen muun syyn johdosta.

Yhteiskuntaetiikka on ennen kaikkea eettisen keskustelun eli diskurssin jatkuvaa ja kaiken aikaa rikastuvaa prosessia. Yksilöiden ja ryhmien välisellä dialogilla on aina ollut etiikassa keskeinen osuus, mutta tässä on kysymys syvemmästä vuorovaikutuksellisesta kollektiivisesta prosessista. Myös reflektion muotona eettisyys on ytimessään keskustelua, jossa oma kokemuksemme ja ajattelumme peilautuu toisten kokemukseen ja ajatteluun. Moraalinsa alueella ihminen on kriittisessä vuoropuhelussa myös itsensä kanssa.

Syyt eettisen keskustelun välttämättömyyteen ovat erityisesti seuraavat:

1. Elämme peruuttamattomasti ”monien totuuksien” maailmassa. Tämä pätee sekä globaaliin yhteisöön että tilanteeseen omissa yhteiskunnassamme. Aatteellisesti ja eettisesti ei ole enää vain yhtä ajattelupohjaa ja ymmärtämisen tapaa. On pyrittävä etsimään yhteisiä päämääriä ja eettisiä periaatteita erilaisten kokemusten, perinteiden ja katsomusten pohjalta. On rakennettava sellaista maailmaa, missä erilaiset vakaumukset, arvomaailmat ja elämäntyyli voivat turvallisesti elää rinnakkain luovassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.
2. Nopea teknologinen kehitys tapahtuu specialisoituneissa alakulttuureissa, jotka ovat melko autonomisia sekä omaan teoria- ja kielimaailmaansa linnoittautuneita. Vaatii suurta ponnistusta oikeasti ymmärtää ja ottaa kantaa siihen, millainen kehityskulku eri tieteen ja tekniikan aloilla on menossa ja millaiseksi niiden tulevaisuus on ennakoitavissa. Se on kuitenkin tärkeää, sillä myös huipputekniikka ja sen sovellukset koskevat – ainakin välillisesti – laajoja ihmisryhmiä.

Etiikan harjoittaminen on ennen kaikkea julkista, elävää ja sensuroimatonta eettistä keskustelua, missä jokaisella yksilöllä ja ryhmällä on oikeus tuoda oma kokemuksensa, ajatuksensa, tietonsa ja arvomaailmansa näkyviin. On saatava esittää mitä tahansa kysymyksiä ja kriittisiä kommentteja. Tarvitaan paljon aitoja ihmisten tarinoita, joiden avulla voidaan kertoa se, mitä elämän eri näyttämöillä ja arjessa tapahtuu. Se on yleensä sekä hyvää että pahaa, koska me elämme ihmisinä hyvän ja pahan leikkauksipisteessä, ikuisen moraalisen ristiriidan varjoamina.

Elämän realiteetti on se, että ihmisten on opittava käytännössä elämään ja asioimaan sellaisten ihmisten ja ryhmien kanssa, joiden uskonto, kulttuuri, arvot ja tavat poikkeavat selvästi omistamme. Tämä erilaisuus ei ole ratkaistavissa kompromissilla eikä myöskään yhden aatteen ylivallalla, vaikka siihen on usein pyritty. Sellaisiin ratkaisuyrityksiin turvautuminen synnyttäisi vain yhä suurempaa epäeettisyyttä. Pluralismin ongelma ei koske ainoastaan meidän suhdettamme vieraasta kulttuurista tuleviin yksilöihin ja ryhmiin. Myös suomalaisyhteisö on pluralisoitunut niin paljon, ettei sitä voida käsitellä minkään yhden arvojärjestelmän ilmauksena. Näin sanoessani en kritisoi vain vanhoja yhtenäiskulttuurin rippeissä vielä roikkuvia tahoja vaan yhtä hyvin sellaisia moderneja foorumeita, joissa suvereenisti niputetaan ilmiöitä ja ihmisiä päivän muotivirtausten mukaisesti tai muuten oman ylemmyydetunnon riivaamina. Aikamme on tulvillaan tämänkaltaista hälyä ja huutamista.

Ammattietiikan merkitys

Etiikka on arvojen ja elämäkokemuksen sisäistämiseen perustuvaa kykyä itseohjautuvuuteen ja oman toimintansa kriittiseen arviointiin. Vaikka ammattikäytäntöjä ohjataan lailla, asetu-

silla ja muilla virallisilla määräyksillä, ammattietiikka ei perustu varsinaisesti pakkoon tai ulkopuoliseen kontrolliin.

Ammattietiikka voidaan ymmärtää sekä yksilölliseksi että yhteisölliseksi. Yksilötasolla ammattilainen sitoutuu omiin ihanteisiinsa ja periaateisiinsa, mistä muodostuu hänen ammattikäytäntönsä perusta. Yhteisötasolla ammattietiikka on jonkun ammattiryhmän tai työyhteisön yhteiseen sopimukseen perustuva ammatillisten arvojen ja periaatteiden kokonaisuus.

Ammatillisen toiminnan vastuullisuus perustuu toisaalta tietoon ja ammatilliseen kokemukseen sekä toisaalta työn arvo- ja normipohjaan. Kumpaakaan ei voi korvata toisella. Huonoa ammattitaitoa ei voi kompensoida hyvillä eettisillä periaatteilla eikä päinvastoin. Tämän vuoksi ammattietiikassa on keskeistä myös oman ammattitaidon ja -tietämyksen ylläpitäminen.

Asiakassuhteissa ammattietiikka edellyttää ennen kaikkea asiakkaan ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamista sekä kykyä asettua asiakkaan asemaan hänen elämäntilanteeseensa. Se tarkoittaa sekä empaattista, eläytyvää asennoitumista että halua selvittää riittävästi asiakkaan tilanteeseen liittyviä asioita. Hyvinvointipalvelujen kentällä erityisesti asiakassuhteiden luottamuksellisuudelle on pantava paljon painoa.

Ammatti-identiteetti rakentuu ammatillisen aseman, roolin, tietämyksen ja kokemuksen varaan. Niitä mikään muu ei voi korvata. Työntekijän oikeudet ja velvollisuudet ovat osittain ammattikohtaisia, koska yhteiskunta on delegoinut keskeisiä tehtäviänsä eri ammattikunnille. Ammatilliseen käytäntöön vaikuttaa paljon myös oma persoona. Erityisesti sellaisissa tehtävissä, jotka paljolti rakentuvat suoraan vuorovaikutukseen, persoonan osuus on merkittävä. Luovassa ammattikäytännössä työntekijä ilmaisee itseään elävästi ja monipuolisesti ja kykenee persoonansa kautta herättämään toisessa luottamusta. Siksi oman persoonansa huoltaminen on osa hyvää ammattietiikkaa.

Monilla aloilla ammattietiikan perusteet on perinteisesti ilmaistu eettisten ohjeiden muodossa. Ne eivät sisällä yksityiskohtaisia toimintaohjeita käytännön tilanteisiin, vaan koostuvat yleisistä arvoista ja periaatteista, joita tulkitaan itsenäisesti vaihtelevissa työtilanteissa. Ohjeiden tehtävänä on korostaa ammattihenkilöstön itsenäistä vastuuta ja pätevyyttä sekä antaa yhteinen perusta alan ammattikäytännölle. Työntekijän joutuessa eri tahojen ristiriitaisten intressien aiheuttamaan konfliktiin ammattieettiset ohjeet ovat apuna selkeyden säilyttämisessä ja oman itsenäisen harkinta- ja toimintavapauden puolustamisessa.

Ammatillisessa toiminnassa hyvä ammattietiikka ei ole taakka vaan yksi tärkeimmistä toimintaresursseista.

Realismi ja idealismi

Etiikka elää aina realismin ja idealismin välisessä jännityksessä. Sen kuuluu pohtia ihanteita - ”parasta mahdollista maailmaa”, tuntuipa se kuinka naivilta tahansa. Toisaalta etiikka, joka ei ota huomioon vallitsevia realiteetteja ja todellisia rajoja, on huonoa etiikkaa. Yleisten julistusten ja korkealentoisten ideoiden ongelma on paljolti siinä, että niistä ei seuraa mitään konkreettista. Ne elävät omassa ideoiden todellisuudessa.

Auttamistyön idealisoituminen johtaa vahingolliseen kaksijakoistumiseen. Maailma kuvataan yhdenlaisena ja se eletään toiseksi toisenlaisena. Varjo kielletään ja niin jäädytään yhä enemmän varjon vangiksi. Juuri tästä johtuu, että äärimmäisen idealistiset käsitykset ovat vain kukonaskeleen päässä äärimmäisen demonisista käytännöistä, koska vaarana on samaistua totaalisesti sanoilla rakennettuun idealistiseen kuvaan maailmasta kykenemättä näkemään, mitä todellisuudessa tapahtuu.

Hoito-, sosiaali- ja kasvatusaloilla sekä uskonnollisissa yhteisöissä ammattilaiset pallottelevat pahuudella, koska kysymys pahasta osuu kipeästi yhteisön oman varjon alueelle. Mahdollisesti omasta kehitystaukostaan johtuen työntekijä on sisäisesti valinnut niin voimakkaasti hyvän puolelle asettumisen, ettei hän kykene enää näkemään pahaa kovin selvästi. Ehkä hän on omassa varhaisessa maailmassaan ollut niin lähellä pahuutta ja kauhua, että kaikki hänessä vastustaa sen uudelleen kohtaamista. Ammattiauttajaksi ryhtyminen tekee hänelle mahdolliseksi säilyttää psyykinen yhteys varhaiseen maailmaan ja kuitenkin pitää samalla tiukasti kiinni hyvyyden illuusiosta. Seurauksena voi olla ammatillinen sokeus sekä hyväksikäytön jatkuminen myös työtilanteessa joko uhrin tai hyväksikäyttäjän roolissa.

Pahan piilottaminen ja kiertäminen ammatillisissa auttamis- ja kasvatustilanteissa on epätarkoituksenmukaista ja hylkäävää myös niiden kannalta, joiden pahuudesta kulloinkin on kysymys. On tärkeää tutkia, pohtia ja ymmärtää asioita kiihкотomasti. Se on neutraalisuuden ja objektiivisuuden voima. Kuitenkin pohjimmiltaan asiakkaiden ihmisarvo edellyttäisi sitä, että he tulisivat nähdyksi omana itsenään ja että heidän teoistaan ja niiden seurauksista puhuttaisiin oikeilla nimillä. Tämän toteutuminen edellyttää asiakkaiden kokemuksen ja sisäisen maailman vakavasti ottamista. Ja silloin pahan mielikuva ei ole väistettävissä. Vaikka ulkoisesti asiakas ehkä tekeekin kaikkensa peittääkseen itsessään olevan pahan, niin pohjimmiltaan hän oikeastaan haluaa tulla kohdatuksi myös sillä alueella, jotta yksinäisyys ja häpeä voisivat väistyä ja löytyisi mahdollisuus suoraan käsitellä omaa pahuutta. Jos ihminen kokee auttamistilanteessa jäävänsä näkymättömäksi ja tulevansa siinä merkityksessä ”hyvän hylkäämäksi”, hän helposti ”palaa pahan luo”, sillä siellä hän kokee voivansa olla se, mikä hän mielestään on, ja näyttää turvallisesti pahuutensa. Häneltä kuitenkin jää silloin todennäköi-

sesti huomaamatta, että hän on suuressa vaarassa jäädä hyväksyväksi kokemansa pahan vangiksi. Noidankehä ei pääse purkautumaan.

Eettisyys on hyvin olennaisesti sellaista hyvän ja pahan vuoropuhelua, missä ne koittavat ymmärtää itseään toistensa kautta. Ne ikään kuin haastavat ja vartioivat toisiaan. Hyvän ja pahan välinen raja ei kulje ensisijaisesti ihmisten välillä, vaan jokaisen ihmisen sisällä. Ymmärtäminen ja kasvu edellyttävät ennen kaikkea mahdollisuutta nähdä kokonaisuuksia ja merkityksiä kunkin omassa tarinassa. Mitä enemmän olen ammattilaisena tutkimassa ja työstämässä erilaisten yksilöiden ja ryhmien kriisitilanteita, sitä arvokkaammalta minusta tuntuu kyky integroida hyvää ja pahaa toisiinsa. Tietoisuus hyvästä pitää yllä lämpöä ja elämänuskoa ja tietoisuus pahasta rajallisuuden kokemuksesta ja nöyryydestä. Niin ihmiskuva säilyttää kokonaisuutensa ja dynaamisuuksensa. Kun nähdään sekä hyvä että paha yhteydessä toisiinsa, niin hyvä ei pääse muuttumaan joko puolustuskyvyttömäksi itsetuhoisuudeksi tai omahyväiseksi totalitarismiksi eikä toisaalta paha voi toteutua tiedostamattomalla tavalla sokeasti ilman rajoja ja pidäkkeitä.

Monessa kohdassa etiikalta edellytetään inhorealismia. On katsottava rumia, ristiriitaisia ja epämiellyttäviä asioita, koska paha on aina hyvän varjo. Etiikan konkretisointi arkeen, pätevän ja monipuolisen tiedon hankkiminen vallitsevista olosuhteista ja käytännön vaihtoehtojen kartoittaminen ovat hyvin tärkeitä asioita.

En usko, että keskeiset hyvinvointi-instituutiot kuten esimerkiksi terveydenhuolto tai sosiaalitoimi voisivat säilyä yhteiskunnassa sellaisina saarekkeina, jotka noudattaisivat jotakin muuta arvojärjestelmää tai erilaisia pelisääntöjä kuin yhteiskunta ylipäätään. Ajan arvot tunkeutuvat ennen pitkää kaikkialle. Tämä ei tietenkään poista sitä, etteikö näiden alojen ammattilai-

silla olisi oikeus tai oikeastaan jopa eettinen velvollisuus käydä omasta näkökulmastaan kriittistä keskustelua yhteiskunnan kehityksestä.

Ihmisarvo ja oikeudenmukaisuus

Ihmisarvo on kaiken sosiaalisen hyvinvoinnin ytimessä, sen perusta ja sen tarkoitus. Hyvinvointijärjestelmät, -traditiot ja -filosofiat ovat syntyneet siksi, että ihminen on nähty niin arvokkaaksi, että häntä ei ole haluttu jättää kohtalonsa ja kärsimyksensä armoille. Sosiaalivaltio tunnetaan siitä, että se kykenee muuntamaan taloudellisen kehityksen yhteiskunnalliseksi hyvinvoinniksi. Suuri varjo ihmisarvon ylle tulee siitä julkisesta mielikuvasta, jonka mukaan varsinaisesti arvostettavia ihmisiä ovat itsenäiset, tuottavat, omillaan selviytyvät ja koko ajan eteenpäinpyrkivät ihmiset. Terveystieteiden ja sosiaalityössä nähdään tämän asian kääntöpuoli. Sinne tulevat ne, jotka eivät selviä näillä kriteereillä. Samalla esimerkiksi terveydenhuollon sisään syntyy myös hieman vastaava asetelma ”kiinnostavan, yhteistyökykyisen ja hoitoon sopivan potilaan” mielikuvan ympärille. Hoitojärjestelmäkkin tuottaa omat hylkiönsä ja viholliskuvansa. Usein he ovat hankalia, huonohoitoisia, moniongelmaisia ja negatiivisiin mielikuviin liittyviä ihmisiä. Heissä hoitajan varjo tulee kipeällä tavalla auttajia vastaan. Sama pätee tietenkin myös muihin auttamisjärjestelmiin.

Oikeudenmukaisuus ei ole yksilöominaisuus vaan sosiaalisten rakenteiden ja eettisten periaatteiden laatumääre. Siinä on kysymys periaatteista, joiden mukaan ihmisten välillä jaetaan velvollisuuksia, vastuita, resursseja, palkintoja, sanktioita ja oikeuksia. Sosiaalisen yhteisön kannalta kysymys oikeudenmukaisuudesta on ylivoimaisesti merkittävin eettinen ongelma. Sa-

malla se on kaikkein vaikein ratkaistavaksi, koska se on erityisen sidottu aikaan ja paikkaan. Oikeudenmukaisuuden tulkinta muuttuu kaiken aikaa. Poliittinen keskustelu ja kamppailu koskee ytimessään juuri sitä, mikä tulkinta oikeudenmukaisuudesta muodostuu tässä ajassa yhteiskunnallisesti normatiiviseksi.

Oikeudenmukaisuus on poliitikkojen tontilla alati vastaan tuleva iso sana, joka aina myös pakenee käsistämme. Jokaisen ajan on yhä uudelleen ratkaistava se, mikä on sen tulkinta oikeudenmukaisuudesta. Hyvinvointipalvelujen ammattilaiset ovat olleet ehkä liiankin sopeutuvia ja kritiikittömiä sen eriarvoistumiskehityksen edessä, mikä on selvästi havaittavissa yleisenä yhteiskunnallisena trendinä. On aika puhua oikeudenmukaisuudesta.

Kriittisyyden ja vastarinnan periaate etiikassa edellyttää, ettei taistelu suuremman oikeudenmukaisuuden puolesta saa loppua koskaan. Ihmisellä on aina sekä oikeus että myös moraalinen velvollisuus reagoida siihen, minkä hän katsoo epäoikeudenmukaiseksi. Toisaalta suostumisen periaate tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, ettei elämä koskaan ole täysin oikeudenmukaista. Elämä on elämää – ja se sisältää paljon kärsimystä ja vääryyttä. Siitä huolimatta se on tärkeää ja elämisen arvoista.

On aiheellisesti kiinnitetty huomiota siihen ongelmaan, mikä on syntynyt, kun maassamme noin 2/3 ihmisistä kokee pärjäävänsä hyvin ja olevansa kehityksessä mukana. Tämän ryhmän ulkopuolelle jää hyvin erilaisista ihmisistä koostuva kolmannes, jolla on itse asiassa aika vähän sanan valtaa yhteisön kehityksessä. Tyytyväinen enemmistö pitää vallan itsellään ilman suurempia omantunnon tuskia.

Esimerkiksi terveydenhuollossa vaikuttaa paljon sellaista dynamiikkaa, joka kärjistää oikeudenmukaisuuskysymyksiä, vaikka ei liitykään suoraan potilaan hoitoon. Nimenomaan amatillisten eliittien ja professioiden keskinäinen kilpailu sekä

lääketeollisuuden ja lääketieteellisen teknologian kehittämisen dynamiikka lisäävät erittäin voimakkaasti kustannuspaineita ja saattavat vaikeuttaa joidenkin ongelmien ratkaisuja, vaikka varmaan ne myös helpottavat joissakin tapauksissa ratkaisujen löytymistä. Niiden vaikutus on siis ambivalentti, monimerkityksinen. Nämä tekijät yhdessä väestön ikääntymisen ja syntyvyyden laskun kanssa merkitsevät, että joka tapauksessa priorisointiongelma on vastassamme ennalta näkemättömän vakavana 10-20 vuoden kuluessa. Siihen täytyy valmistautua vastuullisesti ja rationaalisesti.

Autonomia, vapaus ja hylkääminen

Länsimainen yhteiskuntaetiikka on ehkä liikaa keskittynyt lähes pelkästään autonomian ja itsemääräämisen periaatteisiin, jotka tärkeydestään huolimatta ovat vaarassa muuttua formaaliseksi juristeriaksi. Ajatus ihmisestä, joka on itsenäinen, vapaa ja omaa kohtaloaan ohjaava yksilö, on aatehistoriallisesti aika nuori. Ihmisarvoa on korostettu vuosituhansia. Erityisesti kristinusko nosti sen keskeisenä teemana esille kaksituhatta vuotta sitten, mutta oikeastaan valistuksen aikaan ja Ranskan suureen vallankumoukseen asti ihminen on nähty erottamattomana osana yhteisöään, säätyään, kohtaloaan ja ikuista maailmanjärjestystä. Hän on voinut olla oma itsensä vain niiden määrittelemissä rajoissa.

Ei ole ihme, että uusin aika on ottanut edistyksen ideologiansa keskipisteeeksi ihmisyyksilön vapauden ja itsemääräämisoikeuden. Tämän ajattelutavan mukaan ihminen on avoin tarina, joka valinnoillaan kirjoittaa itseänsä historiaan. Hän on radikaalisti vastuussa siitä onnesta ja onnettomuudesta, jota hän elä-

mässään kohtaa. Nykyajan menestysfilosofiat ja vapaan kilpailun liturgiat ovat suora sovellus uuden ajan vapaushuumasta.

Nyt on menty toiseen äärimmäisyyteen. Uusliberalismin viitoittamalla tiellä on kuviteltu hyvin kaavamaisesti ja sokeasti, että jättämällä kaikki sikseen ja antamalla kaikenlaisten intressien vapaasti rehottaa syntyy moderni ja hyvä yhteiskunta. Meillä on mielestäni aivan tarpeeksi näyttöä siitä, että kontrolloimattomana ja ilman muita korjaavia periaatteita ja näkökulmia tämä kehitys johtaa ennen kaikkea saalistamiseen, itsekkyyden ihanointiin, eristäytymiseen, välinpitämättömyyteen ja kasvavaan yksinäisyyteen. Siitä tulee vahvemman oikeutta heikomman yli. Pitkään jatkuessaan se saattaa tuoda mukanaan myös turvattuuden, luokkavihan ja väkivallan. Sellaiselle perustalle ei yhteisöllisyyttä eikä kestävää kehitystä voi rakentaa.

En kritisoi itsemääräämisen periaatetta, joka suojaa ihmistä mielivallalta ja jonka tarkoituksena on antaa hänelle aktiivinen rooli hänen elämäänsä koskevissa päätöksissä. Mielestäni on kuitenkin tärkeää ymmärtää, ettei ihmisen auttaminen voi perustua mihinkään yhteen puhtaaksiviljeltyyn periaatteeseen – saatikka sitten sen mekaaniseen toteuttamiseen. Itsemääräämisen rinnalla esimerkiksi yhteisen hyvän, yhteisöllisyyden ja oikeudenmukaisuuden periaatteet vaativat osakseen keskeistä huomiota.

Ennen kaikkea on vedottava välittämisen kulttuurin, yhteisöllisyyden ja sosiaalista turvallisuutta korostavan asenteen puolesta. Ei ole olemassa mitään ulkopuolisia konsteja tai resursseja, joilla voitaisiin korvata näiden tärkeiden piirteiden katoaminen. Me puhumme oikeastaan yhteiskunnan ja kulttuurin elonjäämisen kannalta hyvin perustavien tekijöiden puolesta. Yhteiskunnan tehtävänä on taata laillisuus, turvallisuus, perustava oikeudenmukaisuus ja heikkojen suojeleminen.

Voimavarat ja välittäminen

Osa kärsimyksestä liittyy siihen, että jo luonnostaan elämän edellytykset ja resurssit jakautuvat alkuperäisesti hyvin epätasaisesti ihmisten kesken. Ja toinen osa syntyy siitä, että maailmassa käytetään kaiken aikaa vahvemman oikeutta. Olisi sinisilmäistä olla näkemättä tätä ilmeistä tosiasiaa ja ottamatta se huomioon. Äärimmäinen idealismi on sillä tavalla sokeaa, että se useimpien käytännössä johtaa epäoikeudenmukaisuuden lisääntymiseen.

On olennaista muistaa, että vaikka resurssit eivät olisikaan sillä tavalla rajallisia kuin nyt on osoittautunut, niin itse etiikkaankin liittyy periaatteellinen jännitys, joka edellyttää erilaisten laadullisten näkökohtien tasapainottamista. Ydinkäsitteet tässä jännityksessä ovat yhteinen hyvä, yksilöoikeudet ja oikeudenmukaisuus. Yhteiskuntaetiikassa on suojeltava kaikki näitä arvoja, jotta hyvinvointi ja elämän säilyminen laadullisesti inhimillisellä tasolla olisi mahdollista.

Hyvinvointijärjestelmä ei voi koskaan tyydyttää kaikkia tarpeita ja odotuksia puhumattakaan siitä, että se poistaisi ihmisen rajallisuuden, vaikka niin joskus esitetään tieteiskirjallisuudessa. Luonto, historia ja universumi ovat mittakaavaltaan ihmiseen nähden aivan ylivoimaisia. Yksilö on hyvin ohitse kiitävä ja hauras realiteetti elämän mittakaavassa. Kaikki oleva on myös väliaikaista, katoavaa. Sen kieltäminen on sekä epärehellisyyttä että epäeettisyyttä.

Valta ja osallisuus

Elämä itsessään on väistämättä jossakin katsannossa valtaa ja vallankäyttöä. Kaikki sosiaaliset rakenteet ovat valtarakenteita. Valtaa voidaan käyttää monella tavalla ja moneen tarkoitukseen. Vallalla on taipumus myös kasautua ja pyrkiä absolutisoimaan itsensä. Siksi vallankäyttö korruptoituu helposti. Eettisesti on tärkeää, että valta rajautuu aina johonkin ja että on olemassa vastavaltaa, joka haastaa sen näyttämällä vallan kääntöpuolen. Mikään valta ei ole itsetarkoitus eikä se saa nostaa itseään koskemattomaksi kaiken yläpuolelle. Jokaisessa yhteisössä tulisi löytyä tilaa ja lupa sellaiselle vallattomuudelle, johon valta ei kykene ja joka voi tehokkaasti sekä kyseenalaistaa valtaa että toimia sen kriittisenä peilinä. Klassisessa merkityksessään ilveilijäinstituutio on toiminut tällaisessa roolissa suhteessa valtaan. Ilveilijällä ei ole mitään menetettävää. Hänellä on oikeus tehdä pilaa hallitsijasta ja sanoa suoraan omat havaintonsa ja ajatuksensa. Ilveilyn perinteessä vallattomuus osoittautuu paradoksaalisesti voimaksi.

Mielestäni etiikan tehtävänä ei ole legitimoida valtaa eikä osallistua sen käyttöön. Yhteiskunnassa eettisen keskustelun on oltava vallankäytöstä mahdollisimman riippumatonta eikä sitä pitäisi sotkea myöskään lainsäädäntöön eikä hallintoon. Kaikilla niillä on oma tärkeä tehtävänsä myös arvojen luomisessa ja puolustamisessa, mutta etiikan tulisi olla vallan suhteen sekä viaton että riippumatonta.

Osallisuuden periaate tarkoittaa, että ihmisellä on oikeus kuulua omaan maailmaansa. Hän on osa luontoa, yhteisöä ja ihmiskuntaa. Tärkeintä on, että hänet otetaan emotionaalisesti vastaan – että hän saa kuulua elämyksellisellä tasolla omaan yhteisöönsä. Tunteen tasolla tapahtuva hylkääminen on varsinkin

pienelle, avuttomalle ja haavoittuvalle ihmiselle pahin loukkaus hänen ihmisoikeuksiaan vastaan. Lisäksi ihmisen on saatava ikänsä, tilanteensa ja tarpeensa kannalta olennaista tietoa maailmasta, yhteiskunnasta ja omaan elämäänsä vaikuttavasta asioista. Hänellä on oikeus osallistua päätöksentekoon ja saada yhteisöltään suojaa ja resursseja oman elämänsä välttämättömyyksien turvaamiseksi. Oleminen on luonteeltaan yhteisöllistä. Siksi ihminen ei ylipäätään voi olla, ellei hän saa kuulua mihinkään.

Kirjallisuutta

- Hautamäki, Antti & Lagerspetz, Eerik & Sihvola, Juha & Siltala, Juha & Tarkki, Jarmo (1996). Yksilö modernin murroksessa. Tampere, Helsinki. Gaudeamus.
- Himananen, Pekka (2001). Hakkerietiikka ja informaatioajan henki. Juva, Helsinki. WSOY.
- Laitinen, Merja. & Hurtig, Johanna (toim.) (2002). Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä. PS-kustannus.
- Lindqvist, Martti (1990). Auttajan varjo - pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki. Otava.
- Lindqvist, Martti (1984). Hyvä elämä. Erään mahdollisen maailman luonnos. Helsinki. Otava.
- Lindqvist, Martti. (2002). Hyvä, paha ja pyhä. Kirja eloonjäämisestä. Keuruu, Helsinki. Otava.
- Lindqvist, Martti (1999). Keskeneneräisyyden puolustus. Helsinki. Otava.
- MacIntyre, Alasdair (1990). After Virtue. A study in moral theory. London. Duckworth.
- Pursiainen, Terho (1995). Omantunnon aika. Nousukauden etiikka ja vastuullinen yhteiskunta. Jyväskylä, Helsinki. Kirjapaja.

KAUPUNKILAISTEN OSALLISTUMINEN STRATEGIAN TEKEMISEEN

TAMPEREELLA TEHDÄÄN TULEVAISUUTTA YHDESSÄ

Avoimia virkoja

Tampereen asukkaat etsivät yhteistyökykyisiä ja innovatiivisia henkilöitä tekemään kaupungin tulevaisuutta yhdessä asukkaiden kanssa. Olet joustava ja kärsivällinen. Osaat kuunnella niin Koukkuniemen ikääntyviä, Nokian insinöörejä kuin päiväkotilapsiakin ja tehdä heidän toiveensa ja ajatuksensa osaksi kaupungin tulevaisuutta tekevää strategiaa. Suhtaudut vakavasti henkilökohtaisille kokemuksille perustuviin tulevaisuuden toiveisiin osana strategiatyötä. Osaat kirjoittaa luovasti ja lukijoita innostavalla tavalla moniäänisen strategia-asiakirjan.

Jos olet kiinnostunut strategioimaan kaikkien kaupunkilaisten hyvää tulevaisuutta Tampereen kaupungin palveluksessa, olet etsimämme henkilö. Erinomainen palkka ja hyvät työsuhteet, mukaan lukien lasten ja ikääntyvien omaisten hoitopalvelut sekä muut kodinhoitopalvelut.

Yhteystiedot: Tampereen Asukkaat Oy, Kaupunginkanslia, Puutarhakatu.

Osa turvallista hyvinvointia on, että kaupunkilaisilla on mahdollisuus osallistua oman kaupungin tulevaisuuden tekemiseen tavoilla, jotka ovat kaupunkilaisille sopivia. Osallistumisessa yksi tärkeä piirre on kaupungin virkamiesjohdon ja valtuutettujen luottamukselliset suhteet kaupunkilaisiin. Luottamuksellinen suhde tuottaa turvallisuutta, johon kuuluu varmuus kaupungin asioiden hyvästä hoitamisesta, asukkaiden hyvinvoinnin huomioimisesta ja yleensäkin hyvästä tulevaisuudesta.

Kaupunkien tulevaisuutta on 1990-luvulta saakka tehty sellaisen strategisen ajattelun keinoin, joka korostaa johdon asiantuntemusta tulevaisuuden visioiden laatimisessa. Organisaation muiden jäsenten ja kaupunkilaisten tehtäväksi on jäänyt ylhäältä annettujen visioiden toteuttaminen. Visiot ja muu strategian sisältö on yleensä kirjoitettu asiantuntijakielellä, joka jää etäiseksi kaupunkilaisen arjesta. Tästä syntyy sitouttamisen ongelma, joka on pohdituttanut niin strategiatutkijoita kuin strategiaa tekeviä johtajiaakin jo pitkään. Niin yrityksissä kuin julkisorganisaatioissa on huomattu, että strategisia visioita on vaikea valuttaa käytäntöön niin, että kaikki innostuisivat toteuttamaan niitä.

Turvallisen hyvinvoinnin kannalta sitouttamisen ongelma on vakava erityisesti kaupunkien osalta. Tulevaisuuden tekeminen tavoilla, jotka jättävät kaupunkilaiset välinpitämättömiksi ja edistävät passiivisuutta yhteisiin asioihin vaikuttamisessa, saa aikaan turvattomuutta. Esitämmekin, että erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, minkälaisia kansalaisosallistumisen muotoja kaupunkilaisille tarjotaan. Strategiatyössä eräs tapa kehittää luottamuksellisia ja turvallisuutta rakentavia suhteita on tarjota mahdollisuuksia osallistumiselle, avoimelle keskustelulle ja aktiiviselle vuoropuhelulle kaupungin ja kaupunkilaisten välillä. Osallistuminen on tuloksekasta vasta sitten, kun kaupunkilaiset otetaan strategiatyöhön mukaan asiantuntijoina johtajien rinnalla. Tämä edellyttää, että nykyisiä strategian tekemisen käy-

täntöjä muutetaan moniäänisemmiksi ja strategiaprosesseja avoimemmiksi.

Strategisen johtamisen klassinen lähestymistapa kaupunkien palveluksessa

2000-luvun alun suomalaisissa kaupungeissa tehdään strategioita, joissa pohditaan kilpailuetuja, osaamista ja verkostoitumista. Kuten yritykset ja muut organisaatiot, myös kaupungit kilpailevat keskenään siitä, kenellä on paras visio tulevaisuudesta ja tehokkain strategiasuunnitelma sen toteuttamiseksi. Strategia-asiakirjoissa ja mediakeskustelussa kilpailuetujen tuottajiksi mainitaan yleisesti hyvät suhteet yritysmaailmaan, korkeakouluihin ja tutkimuslaitoksiin sekä lähialueen kuntiin (vrt. Borja & Castells 1997). Toistaiseksi on harvinaista, että kilpailuetujen piiriin luettaisiin hyvät suhteet kansalaisiin ja kansalaisjärjestöihin.

Erilaisten kansalaisten ja kansalaisryhmien aktiivinen osallistuminen kunnan tulevaisuuden tekemiseen ei ainakaan vielä näy selkeänä tai keskeisenä tulevaisuuden visiona suomalaisia kaupunkia koskevissa strategiakirjoituksissa tai -puheissa. Tulevaisuuden visiot rakennetaan ensisijaisesti sen varaan, että osaminen kehittyy alueen yrityksissä ja muissa organisaatioissa, teknologisia innovaatioita syntyy ja alue menestyy sekä kotimaaisessa että kansainvälisessä kilpailussa. Edellä mainittujen asioiden yhteyksiä kansalaisten toimintaan – esimerkiksi kokemuksiin, odotuksiin ja osallistumiseen – ei pohdita eikä kansalaisia yleensä nähdä kaupungin tulevaisuuden keskeisinä tekijöinä. Niinpä on myös melko outo ajatus, että voisimme nähdä yllä olevan esimerkin mukaisia työpaikkailmoituksia strategisesti tulevaisuutensa tekemiseen suhtautuvien kaupunkien päivälehdissä.

Strategisen johtamisen teoreettisia lähestymistapoja on monenlaisia (ks. esim. Mintzberg et al. 1998; Whittington 2000). Kaupungit ovat omaksuneet työkalukseen strategisen johtamisen klassisen lähestymistavan, joka painottaa hyvän kilpailuaseman löytämistä valitussa toimintaympäristössä (vrt. Ansoff 1965; Porter 1980, 1985 ja 1990). Klassisen lähestymistavan mukaan historian ja nykytilan analyysi ja näille perustuva tulevaisuuden toimintalinjojen muotoilu on strategian perusta. Tulevaisuuden toimintalinjojen muotoilua tehdään usein muodollisessa strategiaprosessissa, jota voidaan kutsutaan strategian muotoilu- tai suunnitteluvaiheeksi. Tämän vaiheen tarkoituksena on useimmiten tuottaa kirjallinen strategia-asiakirja. Asiakirjan avulla nykytilasta ja tulevaisuudesta pyritään tekemään paremmin hallittavia ja ennustettavia.

Strategian suunnittelu- tai muotoiluprosessin tavoitteena on vähentää epävarmuutta ja lisätä tehokkuutta sekä tuottaa yhteisiä visioita, päämääriä ja tavoitteita. Johdonmukainen, asiakirjaksi muotoiltu strategia tuottaa useimmiten yhden yhteisen ja etukäteen jäsennellyn maailman, joka on tuotettu johdon ja asiantuntijoiden näkökulmasta. Strategia-asiakirjat ovatkin enemmän yksi- kuin moniäänisiä. Seuraavat lainaukset ilmentävät strategia-asiakirjojen ja niissä käytetyn klassisen strategiakielen yksiäänisyyttä. Lainauksissa kerrotaan kaupungin tulevaisuudesta tavalla, johon sisältyy itsestäänselvyys siitä, minkälainen tulevaisuus on ja mitä tulevaisuudessa tapahtuu.

Maakunnan hyvinvoinnin ja toimeentulon kehitys riippuu tulevaisuudessa siitä, miten se pärjää uuteen teknologiaan ja osamiseen perustuvassa jalostus- ja palvelutuotannossa. Tietoyhteiskunta on verkostoyhteiskunta, jossa vuorovaikutus on keskeisin menestystekijä. Tietoliikenneverkot pystyvät siirtämään ääntä, tekstiä ja kuvaa yritysten, virastojen ja kotien välillä. Näistä verkoista tulee talouden, yhteiskunnan ja perusturvallisuuden ”hermoratoja”. (Pirkanmaan menestyksen strategia 2000+)

Syvällinen keskustelu aiheesta on enemmän kuin paikallaan. Tarvitaan esimerkiksi korkeatasoisempaa tutkimusta ja kansainvälisiä huippuprofessoreja, monikielistä ja kulttuurista koulutusta, kulttuuripalveluita muullakin kuin suomen kielellä, elävää keskustaa kansainvälisen tason kauppoineen ja merkkiilikeineen, kieli- ja kasvatusvaihtoehtojen kehittämistä päiväko-deissa ja kouluissa, kansainvälisten lentoyhteyksien kehittämistä sekä ennen kaikkea innovatiivisia yrittäjiä ja yrityksiä. (Juha Kostianen, Tampereen elinkeinojohtaja, Aamulehti 17.10.2000.)

Ensimmäinen lainaus kertoo, minkälaista klassinen strategiakieli on: toteavaa pikemminkin kuin pohtivaa, loogista ja rationaalista pikemmin kuin rönsyilevää ja vaihtoehdotonta pikemmin kuin vaihtoehtoja vertailevaa tai epäröivää. Toisessa lainauksessa sanotaan, että strategiaan liittyvä keskustelu on tarpeellista ja toivottavaa. Jatkolauseet kuitenkin paketoivat toivotun keskustelun juuri tietynlaiseksi eli määrittävät, mistä asioista on järkevää keskustella. Samalla ne sulkevat pois muut vaihtoehtoiset keskustelunaiheet. Lauseet eivät tee tilaa sille, että keskustelemaan tulevat henkilöt voisivat tuoda esille keskustelua toivovan näkökulmasta uusia ja yllättäviä asioita, jotka ovat tärkeitä heidän omista lähtökohdistaan.

Klassinen strategiakieli on ylhäältä alaspäin suuntautuvaa eli tekee luonnolliseksi, että johtaja saa määritellä mistä ja miten keskustellaan. Koska klassinen strategiakieli on yksiaänistä, on sitä vaikea taivuttaa tukemaan alhaalta ylöspäin suuntautuvaa osallistujalähtöistä ajattelua. Se tarjoaa johdolle hyvin rajallisen määrän välineitä kuvailla kaupungin tulevaisuutta päteväksi katsottavalla tavalla ja osoittaa oma taitavuutensa kaupungin tulevaisuuteen luotsaamisessa. Kaupunkilaisina mekin usein odotamme, että johtajat ja päättäjät tietävät ja osaavat vakuuttaa meidät siitä, että kaupungin tulevaisuuden tekeminen on osavissa käsissä.

Ei ihme, että strategia ja strateginen johtaminen saattavat olla outoja ja etäisiä teemoja kansalaisten keskuudessa. Oman kotikaupungin strategia tuskin nousee keskustelun aiheeksi nuorten chat-palstoilla, huoltoaseman peliporukassa tai opiskelijoiden kahvilassa. Kiinnostuminen strategiatyöstä, puhumattakaan siihen osallistumisesta, voi tuntua vieraalta ja ehkä mahdollottomaltakin ajatukselta.

Tutkimuksen piirissä strategisen johtamisen klassista lähestymistapaa on alettu arvioida ja kyseenalaistaa sen tuottamien seurausten näkökulmasta (esim. Alvesson & Willmott 1996; Knights 1992). On myös ehdotettu, että monipuolista ja monenlaisten toimijoiden osallistumista edistävää strategiaa pitäisi-kin ehkä kirjoittaa ja puhua tavoilla, jotka herättävät erilaisten ihmisten ja instituutioiden kiinnostuksen kaupungin tulevaisuuden tekemistä kohtaan. Samalla voisi pohtia, palvelisivatko kirjoitetun strategia-asiakirjan ohella muut strategian esittämisen tavat tehokkaammin osallistumisen ideaa (Eriksson 1999a ja 1999b; Lehtimäki 2000).

Kansalaisosallistumisen perinteiset muodot

Kaupunkien tulevaisuustyössä asukkaille on varattu pääasiassa äänestäjän rooli. Täysi-ikäiset kaupunkilaiset voivat äänestää erilaisissa vaaleissa tai harvinaisemmissa kansanäänestyksissä, nykyään myös epävirallisemmin internetissä. Tämän lisäksi asukkaat voivat osallistua erilaisten kansalaisryhmien ja -yhdistysten toimintaan. Kansalaisryhmät ovatkin aktivoituneet etsimään yhteyttä kaupunkien päättäjiin ja onnistuneet tässä työssä joskus paremmin, joskus huonommin.

Riittävätkö nämä osallistumisen muodot kaupungin asukkaille aikana jolloin kaupunkien virkamiehet tekevät muutaman

vuoden välein uusia strategia-asiakirjoja kaupungin tulevaisuudesta? Osalle varmasti riittää. Joillekin on ehkä helpotuskin olla osallistumatta, jos arjen pyörittäminen vie kaiken ajan ja voimat, tai jos osallistuminen ei yksinkertaisesti kiinnosta. Osalle pelkkä äänestäminen ei riitä – ei edes nykyisellä kansalaistoinnilla täydennettynä.

Kansalaisosallistumisesta keskustellaan paljon, onhan yhteiseen päätöksentekoon osallistuminen yksi pohjoismaisen demokratian peruspilareista (esim. Sutela 1998). Kaupunkien strategiatyössä korostetaan osallistumisen tärkeyttä ja pyritään erilaisin tavoin tarjoamaan mahdollisuuksia kaupunkilaisten mukaantulolle strategiaprosessiin. Kaupunki ja kansalaisryhmät yhdessä ja erikseen järjestävät osallistumismahdollisuuksia tukevaa koulutusta, kokouksia, keskustelutilaisuuksia ja kirjoitusmahdollisuuksia. Joskus käy kuitenkin niin, että kaupunkilaiset eivät tule mukaan tilaisuuksiin tai muihin heitä varten järjestettyihin tapahtumiin.

Seuraava lainaus osoittaa, että päättäjillä on halu ja pyrkimys etsiä keinoja monipuolisen osallistumisen edistämiseksi. Viranomaisten tekemän strategiatyön näkökulmasta vaikuttaa siltä, että kaupunkilaiset ovat passiivisia ja vaikka kuinka yritetään, on vaikea löytää keinoja, joilla voitaisiin aktivoida kaupunkilaisia. Vastaavasti kaupunkilaisten näkökulmasta erilaiset yleisökeskustelut ja seminaari näyttävät turhanpäiväisiltä tilaisuuksilta, joissa ehkä puhutaan yhteisistä asioista, mutta joiden tulokset eivät kuitenkaan koskaan näy julkisessa päätöksenteossa.

Tärkeänä nähdään se, että kuntalaiset voivat vaikuttaa omaa lähiympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Myös Tampereen kaupungissa on omaksuttu uusia toimintatapoja esimerkiksi Hervannan aluekehittämissankkeessa, Tampere 21-prosessissa tai eri alueiden yleiskaavoitusten yhteydessä.

Vaikka kansalaisten osallistuminen saa suuren painoarvon, uusien toimintamuotojen tarkoitus ei ole edustuksellisen päätöksenteon kaventaminen, vaan olemassa olevan järjestelmän tukeminen ja täydentäminen. Toisaalta voidaan kysyä, onko tällaisia uusia osallistumiskäytäntöjä olemassa keskivertotamperelaisen näkökulmasta? (Liisa Häikiö, Osallisuus kaupungissa ja kylässä –tutkimushankkeessa, Aamulehti 9.10.2000.)

Strategia-ajattelun yksiäänisyys ei tarjoa asiantuntijan ääntä muille kuin johtajille ja strategiakonsulteille tai -tutkijoille. Eriyisesti klassinen strategisen johtamisen lähestymistapa on perusoletuksiltaan johdon ja asiantuntijoiden valtaa ylläpitävä, normatiivinen, teknirationaalinen ja maskuliininen (Knights & Willmott 1992). Malliksi tarjotaan yhtä ratkaisua, joka pätee kaikkiin tilanteisiin. Malli perustuu uskomukselle, että johtajilla ja asiantuntijoilla on eniten sellaista tietoa, jonka perusteella strategiat kannattaa laatia. Muilla toimijoilla, kuten nuorilla tai muilla ”tavallisilla” kaupunkilaisilla on tietoa vähemmän tai heidän tietonsa ei ole yhtä käyttökelpoista.

Seurauksena on helposti, että päätöksenteossa ja toimenpiteissä, joihin kaupunki ryhtyy, kaupunkilaiset unohtuvat virkamiehiltä huomaamatta ja vahingossa. Tämä johtuu siitä, että perinteinen strategia-ajattelu ei tarjoa ajattelun välineitä pitää kaupunkilaisten tietämystä ja ymmärrystä omasta elinympäristöstään tärkeänä. Virkamiesten toiminta suhteessa kaupunkilaisiin vaikuttaa kaupunkilaisen näkökulmasta hämmästyttävältä, ajattele mattomalta ja tøykeältä.

Strategiakielen tutkimuksen näkökulmasta taas on mahdollista ehdottaa, että kyseessä ei ole niinkään haluttomuus kommunikoida vaan se, että virkamiesten käytössä olevat ajattelumallit eivät määritä keskustelua ”tavallisten” kaupunkilaisten kanssa tärkeäksi tehtäväksi. Kaupunkilaisten välittömän osallis-

tumisen tulevaisuuden päätöksentekoon tekee hankalaksi myös se, että strategisen suunnittelumallin mukaiseen ajatteluun kuuluu selkeä hierarkia suunnittelun ja toteutuksen välillä; suunnittelu on ylimmän johdon tehtävä ja toteutus puolestaan keski-johdon ja alaisten tehtävä.

Kaupunkistrategioissa kaupunkilaisille tarjoutuu toteuttajan rooli. Strategian toteuttajina kaupunkilaiset saavat osallistua strategian laatimiseen edustajiensa välityksellä, esimerkiksi kaupungin valtuutettujen kautta. Kansalaisryhmiltä ja muilta kaupunkilaisten ääntä edustavilta tahoilta voidaan pyytää lausuntoja strategian sisällöstä, jos johto kokee sen tarpeelliseksi. Kaupunkilaisille järjestetään myös keskustelutilaisuuksia, joissa kaupunkilaiset saavat tuoda esille heitä kiinnostavia näkökohtia kaupungin tulevaisuuden suunnitteluun.

Lapset ja nuoret Pikku parlamenteissa

Lasten ja nuorten mahdollisuus osallistua omaa lähiympäristöä ja tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon edistää heidän hyvinvointiaan. Kunnallisessa päätöksenteossa on alettu tehdä lapsipoliittisia suunnitelmia, joiden tehtävänä on varmistaa turvallinen lapsuus, ottaa huomioon lapsuuden voimavarojen huomiointi lapsen eri kehitysvaiheissa ja perheen elämäntilanteissa sekä edistää lapsen mahdollisuutta toimia aktiivisena osallistuvana kuntalaisena (Lapsipoliittinen suunnitelma 2000, 8).

Nykyiset kansalaisosallistumisen muodot ovat tarjolla pääasiassa täysi-ikäisille suomalaissyntyisille aikuisille, jolloin monenlaiset erityisryhmät jäävät osallistumisen ulkopuolelle. Nuoret ja lapset ovat eräs tällainen ryhmä. Alle 18-vuotiaat eivät saa äänestää lakimääräisissä vaaleissa, eikä heille ole tarjolla paljoakaan ryhmä- tai yhdistystoimintaa, jossa ajatuksena olisi kau-

pungin tulevaisuuden tekemiseen osallistuminen. Nykyiset kaupunkien tekemät lapsipoliittiset suunnitelmat ovatkin ottaneet tavoitteekseen lasten ja nuorten äänen kuulumisen toisaalta kuulemalla lasten kanssa työskenteleviä järjestöjä ja viranomaisia ja toisaalta asettaen tavoitteekseen kehittää toimintatapoja, jotka innostavat lapsia ja nuoria kiinnostumaan yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta (esim. Helsingin lapsipoliittinen suunnitelma, 2000).

1990-luvun kuluessa huoli nuorten äänestäjien mielenkiinnon katoamisesta on osaltaan ollut innostamassa siihen, että lapsia ja nuoria varten on kehitetty erilaisia tapoja päästä joko ”oikeasti tai leikisti” mukaan päättämään oman elinpiirin ja asuinpaikan asioista. Norjassa on vuosien kokemus lasten ja nuorten osallistumisen edistämisestä hyvin tuloksin. Suomessakin on kehitetty lasten valtuustoja ja nuorten nettiparlamenteja sekä otettu lapset ja nuoret strategiatyön keskeiseksi mielenkiinnon kohteeksi.

Pikku parlamentti koostuu kahdesta nuorisotoimen edustajasta ja 15 eri-ikäisestä koululaisesta. Se kokoontuu kaksi kertaa vuodessa. ”Parlamentissa puhutaan ja äänestetään ja siellä on mahottoman hyvää ruokaa”, Hurtig raportoi. Viimeksi parlamentti päätti muun muassa hankkia kuntaan uuden skeittipaikan. ”Sitten meitä oli kolmen koulun rintama, joka halusi pyöräteitä paremmiksi ja suojatien koulun lähelle”, Hurtig kertoo. Johtavat viranhaltijat seuraavat kokousta ja sitä johtaa valtuuston puheenjohtaja, joten lapsia todella kuunnellaan. ”Oppilaskunnassa on mukavaa, kun saa vaikuttaa asioihin”, kiteyttää kuudesluokkalainen Karoliina Lohiniva. (Helsingin Sanomat, 4.10.2000)

Lasten ja nuorten osallistumista kehitetään useimmiten tiiviisti aikuisten lähtökohdista. Aikuiset organisoivat ja johtavat tilaisuuksia, joissa lapset ja nuoret saavat kertoa mielipiteitään aikuis-

sille tutuissa päätöksenteon ympäristöissä. Vastaavasti lapsipoliittisten suunnitelmien pyrkimykset edistää lasten ja nuorten mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kutsuvat heidät aikuisten maailmaan toimimaan aikuisille tutuilla ja aikuisten kulttuurissa hyväksytyillä tavoilla.

Nykyiset lasten ja nuorten osallistumista edistävät tavat otetaan annettuna sen, että aikuisten tapa tehdä tulevaisuutta pääasiassa kunnallisen päätöksenteon kautta on myös lapsille ja nuorille sopiva paras tapa. Tilaa ei jää ajatukselle, että lasten omat arkipäiväiset kiinnostuksen aiheet ja tavat kertoa niistä olisivat sellaisenaan päätöksenteossa mahdollisia tai tärkeitä. Sen sijaan lasten ja nuorten kulttuuriin kuuluvat toiminta- ja ajattelutavat pyritään muokkaamaan aikuisille tuttujen käytäntöjen mukaisiksi ja tätä kautta paremmin käsiteltäviksi ja hallittaviksi. Samalla tuotetaan ajatus, että aikuisten tulevaisuuden tavoitteet ovat myös nuorempien asukkaiden tavoitteita.

Nykyisissä lasten ja nuorten osallistumismuodoissa huomio kiinnittyy aikuisten eduskunnan tai kunnanvaltuuston tapaan yleismaailmallisten ongelmien analysointiin tai sosiaalisten olojen, infrastruktuurin tai alueen vetovoiman parantamiseen. Vähemmälle jäävät lasten elämässä turvallisuuteen liittyvät asiat. Pikku parlamenteissa ei ainakaan lehti- ja haastattelumateriaalin perusteella juurikaan pyritä hahmottamaan lasten ja nuorten erilaisia tapoja pohtia tulevaisuutta – ei myöskään käydä konkreettista keskustelua arkipäivän asioista kuten koulupeloista tai iloista, iltapäivien yksinäisyydestä tai erilaisten perheiden tavoista rakentaa omaa elämäänsä. Johanna Kiili Jyväskylän yliopistosta on tehnyt uraa uurtavaa tutkimusta lasten monipuolisten osallistumistapojen kehittämiseksi ja lasten kuuntelemisen menetelmien kehittämiseksi (ks. esim. Kiili 1998).

Lapset ja nuoret ovat sosiaalisesti hyvin taitavia aikuisten maailmassa. He tietävät, mitä heiltä odotetaan ja minkälaisia

ovat vastaukset, jotka saavat aikuisten arvostuksen. Kun lapsilta ja nuorilta kysytään haastattelussa, minkälainen on oman asuinpaikan, esimerkiksi Tampereen, tulevaisuus voi vastaus mukautua ongelmitta kulttuurisiin odotuksiin ja lähiympäristön sosiaalisiin olosuhteisiin. Tällöin vastaus ei välttämättä paljokaan poikkea strategia-asiakirjan visioista:

Tampereelle on kymmenen vuoden päästä tullut useita ostoskeskuksia. Hämeenkatu on muuttunut kävelykaduksi. Teillä kulkee busseja ja raitiovaunuja. Monia vanhoja kerrostaloja on purettu ja niiden tilalle on rakennettu todella korkeita kaupparakennuksia. Katujen varrella on kaiuttimia, joista tulee musiikkia. Maan alla kulkee autoille tarkoitettu tie ja maan päällä on ainoastaan kävelytie ja raitiovaunurata. Maan alta pääsee erilaisia tunneita pitkin maan pinnalle. (12-vuotias kaupunkilainen)

Miten strategioiden tekemistä voisi hahmottaa siten, että lapset ja nuoret voisivat olla mukana visioimassa muillakin tavoilla kuin Pikku parlamenteissa ja muitakin asioita kuin ennalta annettuja tulevaisuuden uskomuksia ja ihanteita? Tämä tarkoittaisi perusteellista näkökulman muutosta kaupunkien strategiatyöhön lähtien siitä, millä tavalla toimivia strategisia johtajia kaupungin palveluksessa on sekä missä ja miten strategiatyötä tehdään. Lasten ja nuorten äänten kuuluminen edellyttäisi tavoitteellista strategiamallien muovaamista lapsille ja nuorille sopivaksi, ei toisin päin. Tämä ei tarkoita sitä, että aikuiset ja päättäjät luopuisivat omasta vastuustaan visioinnissa ja päätöksenteossa. Kysymys on pikemminkin siitä, että päättäjien ja asiantuntijoiden olisi syytä ryhtyä aktiivisesti kehittämään ja suvaitsemaan kuulemisen ja puhumisen tapoja, jotka edistävät moniäänistä, usean erilaisen toimijan lähtökohdista rakentuvaa keskustelua.

Lapset, nuoret ja muut kaupunkilaiset osallistujina kaupungin strategiatyössä

Eri medioissa käyty keskustelu, erityisesti kunnallisvaalien aikaan, kertoo omalta osaltaan osallistumisongelman säilymisestä ja siitä, että kaupunkilaiset ja varsinkin nuoret kokevat nyt tarjolla olevat mahdollisuudet osallistua yhteiseen päätöksentekoon riittämättömiksi. Nuoret eivät välttämättä ole kiinnostuneita äänestämisestä tai näkymisestä perinteisillä kansalaisvaikuttamisen foorumeilla. On aiheellista miettiä, miten kaupunkien strategisessa johtamisessa voitaisiin antaa enemmän tilaa monenlaisten yksilöiden ja ryhmien osallistumiselle ja saada muidenkin kuin kaupungin johdon, strategia-asiantuntijoiden ja suurten institutionaalisten yhteistyökumppaneiden – esimerkiksi päiväkotien ja koululaitosten – ääni kuuluviin.

Strategisen johtamisen klassinen malli ei ole kovin hyvä työväline silloin, kun halutaan lisätä erilaisten kansalaisten osallistumista strategian tekemiseen. Päättäjät ja strategiajohtajat toivovat, että osallistuminen edistää sitoutumista strategian päämääriin. Hankalaa tässä lähtökohdassa on, että osallistumiseen kiinnitetään sitoutuminen. Seuraavassa on esimerkki taitavasta yksinäisyyteen 'sitouttavasta' strategiapuheesta. Suunnittelumallin mukainen strategiapuhe keskittyy vahvasti yhteiseen visioon ja yhteisten selkeiden päämäärien ihanteeseen. Strategia on huono, jos siinä ei ole yhtä yhteistä tavoitetta. Samalla tulee luontevaksi määritellä, miten pitää toimia niin, että yhteiseen tavoitteeseen päästään.

Yhteinen tavoite – Tampere maailman vetovoimaisimpien kaupunkien kartalle – edellyttää nöyryyttä, pitkäjänteisyyttä ja sitoutumista, mutta myös luovuutta, innostusta ja rohkeutta; it-

semme likoon laittamista Tampereen puolesta. (Juha Kostiainen, Tampereen elinkeinojohtaja, Aamulehti 17.10.2000)

Puheessa ei ole tilaa sille, että osallistujat (esimerkiksi kaupungin lapset ja nuoret) saisivat itse määritellä, miten he haluavat osallistua tai mitä he haluavat osallistuessaan tehdä. Strategisen johtamisen klassisessa lähestymistavassa on sisään kirjoitettuna ajatus siitä, että osallistumisen pitää olla määrätynlaista – esimerkiksi kokouksissa ja seminaareissa tai kaupungin valtuustossa tapahtuvaa ja yhden näkökulman mukaisiin jaettuihin päämääriin pyrkivää. Tämän mukaisesti osallistuminen ei voi tapahtua vaikkapa yleisönosaston kirjoituksina. Samalla tavoin klassinen lähestymistapa sulkee pois useiden toimijoiden näkökulmien ja heidän erilaisten lähtökohtiensa huomioimisen.

Strategisten päämäärien tai strategiaprosessin etenemisen arvioimista tai kritisoinnista ei yleensä ymmärretä osallistumisena vaan tällainen toiminta useimmiten tuomitaan häiriköintiä. Strategisen johtamisen klassisen lähestymistavan mukainen osallistuminen onkin oikeastaan 'käskystä osallistumista' (Eriksson & Lehtimäki 2001). Tämä tarkoittaa sitä, että johtajat kertovat muille, miten osallistutaan ja minkälainen on hyvä osallistuja. Jos lapset ja nuoret tai muut kaupunkilaiset eivät halua tai eivät huomaa osallistua juuri niin kuin on ajateltu, he määrittyvät passiivisiksi, häiriköiksi, ymmärtämättömiksi tai turhan puhujiksi.

Seuraavassa lainauksessa erotetaan ylhäältä alaspäin suuntautuva 'käskystä osallistuminen' ja alhaalta ylöspäin suuntautuva osallistumiskäytäntö, joiden kohtaamista kirjoittaja toivoo. Strategisen johtamisen prosesseista kiinnostuneet tutkijat ovat kuvanneet alhaalta ylöspäin suuntautuvaa osallistumista yrityksissä ja muissa organisaatioissa ja todenneet tällaisen osallistumisen merkityksen. Henry Mintzberg (1994) kirjoittaa ruohonjuuritason strategian tekemisestä, jota tapahtuu jatkuvasti.

Kriittistä menestymisen kannalta on se, osaavatko johtajat antaa tilaa tällaisen osallistumisen kautta syntyville innovaatioille.

Uusien toimintojen avulla tavoiteltava kumppanuus, yhteisuunnittelu ja eri toimijoiden välinen dialogi edellyttävät kuitenkin ylhäältä alaspäin ja alhaalta ylöspäin suuntautuvien käytäntöjen kohtaamista. Tavoitteena on erilaisten lähestymistapojen yhdistäminen ja täydentäminen toisillaan. (Liisa Häikiö, Tampereen yliopiston tutkija Osallisuus kaupungissa ja kylässä -tutkimushankkeessa, Aamulehti 9.10.2000)

Eräs mahdollisuus edistää monipuolista kumppanuuteen perustuvaa osallistumista onkin vahvistaa strategisen johtamisen prosessuaalisten lähestymistapojen käyttöä (ks. esim. Mintzberg et al. 1998; Whittington 2000). Ne kiinnittävät huomiota strategian tekemisen valtakysymyksiin sekä toteutuneiden strategioiden ennakoimattomaan luonteeseen. Prosessinäkökulman mukaisesti hyväksytään, että strategian tekemiseen liittyy useita eri näkökulmia ja intressejä, joiden yhteensovittamiseksi eri osapuolten täytyy kommunikoida ja neuvotella keskenään jatkuvasti. Strategian toteutus käännetään päälaelleen eli strategian laatijoiksi nimetään ne ihmiset, jotka myös toteuttavat sen. Prosessuaaliset mallit korostavat strategian etenemistä pienin askelein, tekemisen, neuvottelujen ja kompromissien kautta virheistä oppimalla (esim. Pettigrew & Whipp 1991). Huomion kiinnittäminen tällaisiin strategiatyön käytäntöihin saattaisi avata osallistumiskeskustelua myös kaupunkikontekstissa.

Toisaalta myös prosessuaalisissa lähestymistavoissa lopullinen päätösvalta jätetään johdon tehtäväksi. Toisin sanoen, johtajat määrittelevät kuitenkin viime kädessä sen, mitkä ovat arvokkaita ja toteuttamiskelpoisia ja mitkä vahingollisia strategioita. Prosessuaaliset, ja näihin kuntakontekstissa läheisesti liittyvät kommunikatiiviset lähestymistavat (esim. Healey 1997) eivät

ole täysin pystyneet ratkaisemaan osallistumisen ongelmia. Ne perustuvat edelleen uskomukselle johtajien ja asiantuntijoiden osaamisen ensisijaisuudesta strategiaprosessissa.

Usean kaupungin strategia-asiakirjoissa sanotaan, että strategiaprosessin pitää olla avoin. Mitä avoin strategiaprosessi tarkoittaa? Avoimen strategiaprosessin luomiseksi kaupunkiorganisaatio voi aktiivisesti rohkaista erilaisten ryhmien ja yksilöiden mukaantuloa strategiaprosessiin tekemällä sen mahdollisimman helpoksi kertomalla ja keskustelemalla kiinnostuneiden kanssa strategiatyöstä koko prosessin ajan. Samalla on oleellista, että strategiatyötä tekevät päättäjät ja asiantuntijat ovat herkkiä kiinnittämään huomiota omiin itsestään selvänä pitämiinsä ajattelumalleihin. Näin tulee mahdolliseksi antautua kuuntelemaan eri näkökulmia ja monimuotoista vuorovaikutusta, joka tapahtuu useilla eri foorumeilla eikä vain tilanteissa, jotka ovat strategiatyöryhmän järjestämiä. Toisin sanoen, antautumalla katselemaan ja kuuntelemaan lasten ja nuorten päivittäistä arkista toimintaa kaupungin strategian tekijät voivat tarjota lapsille ja nuorille mahdollisuuden osallistua eri tavoin, eri näkökulmista ja mikä tärkeintä, lasten ja nuorten omia lähtökohtia kunnioittaen.

Strategian tekeminen moniääniseksi

Strategiaprosessin avoimuus ja moniäänisyys voisi tarkoittaa sitä, että kuka tahansa asiantuntemuksesta ja asemasta riippumatta voi ilmoittautua mukaan strategiatyön eri vaiheisiin, myös suurten linjausten tekemiseen ja asiakirjan valmisteluun – jos strategia-asiakirjoja yleensä halutaan kirjoittaa. Avoimessa strategiaprosessissa osallistumista haluavat ja toivovat kaupunkilaiset, mukaan lukien lapset ja nuoret, voisivat aktiivisesti pyrkiä

mukaan strategiaproessin eri vaiheisiin ja ottaa usein fraasiltakin kuulostavan kutsun osallistumiseen ja yhteistyöhön toisissaan ja kirjaimellisesti. Osallistuminen ja mukaan pääseminen ei edellyttäisi klassisen strategiapuheen hallintaa tai sen kritiikintöntä omaksumista. Useinhan tapahtuu niin, että vain strategia-työhön koulutetut tai sen jo osaavat pääsevät mukaan strategian muotoiluun. Avoimessa prosessissa erityisosaamista ei vaadittaisi vaan kiinnostus tulevaisuuden pohdintaan riittäisi.

Prosessi olisi myös avoin siten, että virkamiestyönään strategiaa valmistelevat johtajat jalkautuisivat kaupunkilaisten keskuuteen katselemaan ja kuuntelemaan, mitä tapahtuu, mitä puhutaan ja miten toimitaan. He eivät olettaisi, että lasten ja nuorten pitää pystyä tuottamaan huolellisesti perusteltuja mielipiteitä kaupungin tulevaisuudesta vaan keskittyisivät kuuntelemaan ja katselemaan, mitä lasten ja nuorten tekeminen kyseenalaistaa strategia-ajattelussa ja miten lasten ja nuorten toiminta sopii yhteen strategian tekemisen kanssa. Näin tarkastelun kiintopiste siirtyisi osallistujista strategiatyön kriittiseen tarkasteluun. Osallistujia ei pyritäkään sovittamaan strategiatyölle sopiviksi vaan strategiatyötä lähdetään muokkaamaan sellaiseksi, että se palvelee lapsia, nuoria ja muita kaupunkilaisia kuitenkin unohtamatta monia muita kaupungin ulkopuolisia yleisöjä, kuten EU, yritykset tai muut kaupungit, joille suunnatut tietynlaiset strategiset linjaukset ja suunnitelmat ovat tärkeitä viestintä- ja tiedotuskanavia.

Moniääninen strategia-asiakirja

Oletetaan, että haluaisimme kirjoittaa kaupungin strategia-asiakirjan, joka kutsuisi, rohkaisisi ja kannustaisi mahdollisimman monia eri taustoja omaavia kaupunkilaisia osallistumaan (vrt.

Eriksson 1999; Lehtimäki 2000). Haluaisimme kirjoittaa asiakirjan, joka palvelisi yhtäaikaaisesti lapsia, nuoria ja muita kaupunkilaisia sekä kaupungin etäisempiä sidosryhmiä. Miten tällaisen asiakirjan voi saada aikaan? Entä voisiko strategia-asia kirjoissa saada esille erilaisten toimijoiden paikallisia lähtökohtia?

Strategia-asia kirjoissa voisi olla eri kirjoittajien laatimia osakokonaisuuksia, joissa kukin voisi esittää tavoitteita ja perusteluita omalta näkökannaltaan ja omalla kielellään. Tällöin esimerkiksi pienyritystoimintaa koskeva osa olisi pienyrityksien kirjoittama, palveluja koskeva osa olisi palvelujen tuottajien ja käyttäjien tuottama ja elinympäristöä koskeva osa olisi kaupungissa asuvien ja toimivien ihmisten kirjoittama. Lapset ja nuoret saisivat tuottaa heille itselleen mieluisia tekstejä ja piirustuksia osaksi strategia-asia kirjoja. Strategia-asia kirjoja voi sisältää erilaisia tavoitteita ja se voi olla hyväksytysti ristiriitainenkin joiltakin osin. Tärkeää olisi, että eri näkökulmat ovat näkyvissä, muistissa ja jatkuvasti keskusteltavina ja pohdittavina.

Yksi vaihtoehto olisi kirjoittaa useita strategia-asia kirjoja kaupungissa asuvien ja toimivien ihmisten paikallisista tilanteista lähtien. Nämä eivät olisi skenaarioita, joissa erilaisia tapahtumakulkuja tarkastellaan yhden toimijan, yleensä johtajien, näkökulmasta. Sen sijaan jokainen strategia-asia kirjo tarkastelisi kaupunkia ja sen tulevaisuutta eri toimijoiden lähtökohdista: yrittäjien, koululaisten, pikkulasten, perheenäitien, vanhusten tai sairaaloiden, koulujen, tutkimuslaitosten ja yritysten. Tällaisten strategia-asia kirjojen tarkoituksena olisi toimia keskustelun avaajina ja ylläpitäjinä eikä niinkään lopullisia vastauksia tai ohjeita antavina.

Esittämässämme vaihtoehdoissa strategia-asia kirjojen tarkoitus olisi erilainen kuin perinteisissä malleissa, joissa yhtenäinen ja yksinäinen strategia on johtajien ohjauksen ja valvonnan väline. Strategia-asia kirjoja toimisivat laajan ja monimuotoisen

osallistujajoukon erilaisten näkökulmien, mielipiteiden, kokemusten ja perusteluiden vaihtamisen areenoina. Samalla ne palvelisivat kaikkien kaupungin tulevaisuudesta kiinnostuneiden yksilöiden, ryhmien ja organisaatioiden välisen yhteistyön avaajina, mahdollistajina ja ylläpitäjinä. Sekä strategia-asiakirjoissa että niitä seuraavissa keskusteluissa olisi esillä myös osallistumisen muodot, tavat ja tavoitteet. Strategiatyön tavoitteena voisi olla myös erilaisten osallistumisen muotojen tarjoaminen ja kehittäminen unohtamatta mahdollisuutta olla osallistumatta.

Turvallisen tulevaisuuden tekeminen vaatii strategiointia

Mahdollisuus osallistua tulevaisuuden tekemiseen rakentaa turvallista hyvinvointia. Olemme omissa tutkimuksissamme kehittäneet strategisen johtamisen lähestymistapaa, jossa strategiaa tarkastellaan jokapäiväisenä ja toistuvana tekemisenä. Strategian tai strategisen johtamisen sijasta puhumme strategioinnista, jolloin verbimuoto kertoo tekemisen jatkuvuudesta ja mahdollisesta muuttuvuudesta sekä siitä, että kyse ei ole pelkästään johdon toiminnasta. Strategisteja voivat olla tilanteisesti niin johtajat, sidosryhmien edustajat kuin työntekijätkin. Strategioinniksi voidaan siis määritellä monenlaisten toimijoiden aktiviteetit, myös organisaatioiden ruohonjuuritasolla tapahtuva jokapäiväinen toiminta (Eriksson et al. 2001; Eriksson 2001). Strategiointi pakottaa kohtamaan eri toimijoiden erilaisia näkökulmia ja rakentaa siten moniäänisyyteen perustuvaa hyvinvointia ja turvallisuutta.

Turvallinen tulevaisuus muotoutuu osana organisaatioiden jokapäiväistä ja arkista toimintaa. Strategioinnissa otetaan lähtö-

kohdaksi, että strategista toimintaa tapahtuu organisaation kaikilla tasolla - myös ilman etukäteissuunnittelua ja muodollisia kokouksia ja seminaareja. Strategiointi rakentaa turvallisuutta kohdistessaan huomion siihen, miten strategian tekemisen käytännöt järjestävät eri toimijoiden välisiä suhteita ja minkälaisia toimintamahdollisuuksia ne antavat eri toimijoille. Samalla tulee ilmeiseksi, että strategioiden laatijoiden ja toteuttajien välinen työnjako on kulttuurinen käytäntö, jonka voi ottaa tarkastelun kohteeksi ja jota voi määritellä uudestaan. Johtajien äänelle ei anneta itseoikeutettua valtaa kuulua yli muiden äänten. Strategiointi on moniäänistä strategian tekemistä ja toteutuu eri toimijoiden välisessä vuoropuhelussa.

Strategioinnissa korostuvat strategian kielenkäytännöt ja paikallisten tulkintojen merkitys (vrt. Barry & Elmes 1997). Tällöin strategiatyössä lähdetään liikkeelle oman organisaation käytäntöjen ja erilaisten toimijoiden lähtökohtien ymmärtämisestä. Osallistujien ajatuksia kuunnellaan ja arvostetaan, mikä edistää turvallisuuden kokemuksen syntymistä. Kaupunkien strategian tekemisessä tämä tarkoittaa sitä, että kaupunkilaisten erilaisia näkökulmia pidetään sinällään tärkeinä. Pyrkimyksenä ei otetakaan strategisen johtamisen teorioiden mallien mukaisen ihannestrategian laatimista vaan eri toimijoiden lähtökohdat huomioon ottava strategia, jonka arviointikriteerit määrittyvät ajallisesti ja paikallisesti. Eri toimijat – kaupunkilaiset, lapset ja nuoret, valtuutetut, kaupungin virkamiehet ja johtajat – ovat samalla viivalla siinä mielessä, että jokaisen näkökulma on yhtä arvokas.

Turvallisuuden kokemus syntyy ihmisten arkisessa tekemisessä. Strategiointiprosessin tavoitteena on tuottaa jatkuvaa ja toistuvaa vuoropuhelua, jossa neuvotellaan siitä, mikä on strategista ja mikä ei. Strategiaprosessin vetäjä osaa tulkita, miten tulevaisuus muotoutuu strategiaprosessin kuluessa käydyissä kes-

kusteluissa ja päivittäisessä tekemisessä. Strategia-asiakirjan laatija puolestaan osaa lukea monipuolisesti merkityksenantoja, jotka kietoutuvat sanottuun ja tehtyyn. Huolenaiheena tällaisessa strategian tekemisessä on ajankäyttö. Moniäänisen strategia-asiakirjan tuottaminen vie runsaasti aikaa ja vaatii aikaisemmas- ta poikkeavia resursseja ja uutta osaamista strategiatyöhön. Strategian tuottaminen klassisen suunnittelumallin mukaisesti näyttää huomattavan tehokkaalta sekä aikaa ja energiaa säästä- vältä verrattuna moniääniseen strategiointiin.

Strategia-asiakirjat ovat sekä kaupungin että muiden toimi- joiden näkökulmista monella tavalla hyödyllisiä: asiakirja tekee kaupungin nykytilan näkyväksi, vertailtavaksi, arvioitavaksi, luo yhteyksiä yrityksiin ja rakentaa kaupungin suhdetta muihin eu- rooppalaiseen kaupunkeihin. Ongelmana kuitenkin on, että kaupunkien klassinen strategia-ajattelu tekee tärkeäksi sen, että pyritään ”yhteiseen tahtoon” tai ”yhteneväisiin strategioihin”. Tämä vie helposti kohden strategian yksimitallisuutta ja rajoit- taa osallistumista. Turvallista hyvinvointia edistävät kansalais- osallistumisen tavat, jotka rakentavat luottamuksellisia suhteita kaupunkilaisten ja päättäjien välillä, houkuttelevat eri ikäisiä ja eri asioista kiinnostuneita kaupunkilaisia mukaan strategiat- yöhön ja kunnioittavat kaupunkilaisten erilaisia tapoja ilmaista ajatuksiaan. Ajankäyttö moniääniseen strategian tekemiseen on perusteltua, jos ajatellaan, että asiakirjan tuottaminen on kau- pungissa asuvien ihmisten ja siellä toimivien organisaatioiden turvallisuutta ja hyvinvointia lisäävää tekemistä.

Välinpitämättömyyttä ja passiivisuutta vastaan taistelemi- nen on yksi strategioinnin suurimmista haasteista. Nykyisin strategiatyöhön osallistuu lähinnä kaupungin viranhaltijoita ja johtavassa asemassa olevia asiantuntijoita, joilla on strategia- ajattelun tarjoama oikeutus valita strategiatyöhön heille kiin- nostavia teemoja. Avoimempi mahdollisuus tulla mukaan mää-

rittelemään tulevaisuuden tärkeitä teemoja rakentaa turvallisuutta. Vaikeaa on se, että mitä useampia tavoitteeltaan ja ajatusmaailmoiltaan erilaisia ihmisiä ja ryhmiä prosessiin osallistuu, sitä ongelmallisemmaksi ”yhteisen tahdon” löytäminen ja yhteisten päämäärien muotoileminen tulee. Strategiointi nostaa-kin keskusteltavaksi nykyisen strategia-ajattelun perusteet ja kutsuu niin virkamiehiä, valtuutettuja, yritysjohtajia kuin vanhuksia, lapsia ja nuoriakin haastamaan nykyiset strategiyön käytännöt ja kehittämään niitä suuntiin, jotka palvelevat moniäänisen hyvinvoinnin ja demokratian arvoa. Käsitukset ”hyvästä” strategiasta tai ”hyväksyttävästä” tavasta tehdä strategiaa ovat ajassa ja paikassa muuttuvia ja siksi niitä on mahdollista muokata pienin paikallisin teoin.

Lähteet

- Alvesson, Mats & Willmott, Hugh (1996). *Making Sense of Management. A Critical Introduction*. London. Sage.
- Ansoff, H. I. (1965). *Corporate Strategy*. Harmondsworth. Penguin.
- Barry, D. & Elmes, M. (1997). Strategy retold: toward a narrative view of strategy discourse. *Academy of Management Review*, 22 (2), 429-452.
- Borja J. & Castells, M. (1997). *Local and Global. The Management of Cities in the Information Age*. London. Earthscan Publications Ltd.
- Eriksson Päivi (2001). *Strategia tekemisenä*. BSC Forumin loppuraportti. Valtiovarainministeriö.
- Eriksson Päivi (1999a). ...on aika tehdä lopullinen ratkaisu... Strateginen johtaminen ja osallistuminen tietoyhteiskunnan kaupungeissa. Teoksessa: Päivi Eriksson - Marja Vehviläinen (toim.) *Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat*. Jyväskylä. SoPhi: 32-52.
- Eriksson Päivi (1999b). *Strategia paikallisena käytäntönä*. Virkamiesten strategiointia. *Hallinnon tutkimus* 4/1999: 301-311.
- Eriksson Päivi & Keso Heidi & Lehtimäki Hanna & Pietiläinen Tarja (2001). *Strategising in the female entrepreneurial context*. Kirjallinen esitelmä. 'Workshop on Micro Strategies and Strategising', European Institute for Advanced Studies in Management. 1.-3.2. 2001 Bryssel. Belgia.
- Eriksson Päivi – Lehtimäki Hanna (2001). *Strategy Rhetoric in City Management. How the presumptions of classic strategic management live on*. *Scandinavian Journal of Management*.
- Healey, Patsy (1997). *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. MacMillan Press. London.
- Kiili, Johanna (1998). *Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattoreiden kehittämisestä. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no.105*. Jyväskylä:Jyväskylän yliopistopaino.

- Knights David (1992). Changing Spaces: The Disruptive Impact of a New Epistemological Location for the Study of management. *Academy of Management Journal Review*, Vol. 17(3): 514-536.
- Knights, D. & Morgan, G. (1991). Corporate Strategy, Organizations and Subjectivity: A Critique. *Organization Studies*, 12 (2), 251-73.
- Lapsipoliittinen suunnitelma (2000). Suomen kuntaliitto.
- Lehtimäki Hanna (2000). Strategiatarina kaupungista ja sen toimijoista. *Acta Universitatis Tamperensis* 746.
- Mintzberg, H. (1994). *The Rise and Fall of Strategic Management*. Hemel Hempstedt. Prentice Hall International.
- Mintzberg, H. & Ahlstrand B. & Lampel J. (1998). *Strategy Safari*. Prentice Hall. London.
- Pettigrew, A. & Whipp, R. (1991). *Managing Change for Competitive Success*. Oxford. Basil Blackwell.
- Porter, M. (1980). *Competitive Strategy*. New York. The Free Press.
- Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York. The Free Press.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. MaMillan Press: London.
- Sutela Marja (1998). Kuntalainen osallistujana ja vaikuttajana. Teoksessa Hoikkala P. (toim. Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Taju. Tampere: 73-99.
- Whittington Richard (1996). Strategy as Practice. *Long Range Planning*, Vol. 29(5): 731-735.
- Whittington, Richard (2000). *What is Strategy - and does it matter*. Second edition. Thomson Learning. London.

ÄITIYDEN MEDIKALISAATIO JA HYVINVOINTIPALVELUT

Palveluilla on syntyhistoriansa, jolloin niiden taustalla vaikuttaviksi tekijöiksi paljastuu usein vahvoja yhteiskunnallisia vaikuttimia ja ideologioita. Palvelujärjestelmät syntyvät oman aikansa tuotoksena, mutta eivät pysy vuosikymmeniä samanlaisina. Äitiyshuollon palvelut ovat Suomessa kehittyneet voimakkaan väestöpoliittisen ideologian saattelemina toisen maailmansodan aikoihin. Kansalaisjärjestöissä aloitettu työ johti kunnallisen äitiysneuvolaverkon syntymiseen ja kunnallisten kättilövirkojen perustamiseen vuonna 1944 annetulla lailla.

Harvassa maassa perusterveydenhuolto, kuten äitiys- ja lastenneuvolat Suomessa, kokoavat synnyttäjät niin kattavasti piiriinsä. Voisi väittää, että neuvola on suomalaisille moraliteetti, isänmaallinen velvollisuus. Neuvoloissa pätevät yhtenäisen kansan yhtenäiset ohjeet äitien ja lasten hyvinvoinnin suojelemiseksi; asioista vallitsee kerrallaan yksi totuus. Äitiyshuolto, erityisesti neuvolat, ovat palvelu, joka kantaa mukanaan sen syntyvaiheissa sille ladattuja nationalistisia ja väestöpoliittisia merkityksiä.

Tässä artikkelissa tarkastelen hyvinvointipalveluista erityisesti äitiyshuollon syntyvaihteita sekä äitiyshuollossa käytyjä keskusteluja ja professionaalaisia kiistoja. Äitiyshuollolla tarkoitan

neuvoloiden lisäksi synnytyssairaaloita ja niiden poliklinikoita. Äitiyshuolto kuuluu äitiyssuojelun käsitteen alaisuuteen, jolloin siihen liittyvät läheisesti äitiyttä tukevat tulonsiirtojärjestelmät. Kiinnitän huomioni erityisesti niin sanotun medikalisaation ja lääkärivaltaisuuden vahvistumiseen äitiyshuollossa. Medikalisaatiota ilmentää muun muassa se, että toisen maailmansodan aikainen isänmaallinen ihanteellisuus vaihtui kliinisemmäksi hyvinvoinnin riskitekijöiden torjumiseksi 1970-luvulle ja siitä nykypäivään tultaessa.

Väestöpolitiikka

Mitä oli väestöpolitiikka? Toisen maailmansodan aikoihin Suomessa tunnettiin huolta väestön määrästä ja laadusta, mikä sai aikaan perhepoliittisten lakien sekä avustus- ja palvelujärjestelmien säätämisen. Ensimmäinen näistä oli äitiysavustus vuonna 1938 ja myöhemmin seurasivat muun muassa kunnallisten äitiysneuvoloiden ja kättilövirkojen perustaminen 1944 sekä lapsilisät vuonna 1948. Äitiyshuoltoon kuuluvat äitiysavustuksen/-pakkauksen, kunnallisten neuvoloiden ja kättilötoimen lisäksi nykyisin myös synnytyssairaalat sekä niiden yhteydessä toimivat äitiyspoliklinikat, joista viimeksimainitut kehittyivät 1950-luvun lopulta alkaen. Äitiyshuoltoa sivuaa myös alunperin vuonna 1963 säädetty äitiysloma ja -päiväraha (myöhemmin vanhempainloma ja -päiväraha), joka on tulonsiirtojärjestelmä.

Jo 1920-luvulla huolestuttiin suomalaisten lukumäärän kehityksestä, mikä johti ammatillisiin ja poliittisiin toimiin tilanteen korjaamiseksi. Keskeinen vaikuttaja oli Väestöliitto, jonka kansalaisjärjestöt perustivat vuonna 1941. Väestöliitossa toimivat suomalaisuusaatteen edustajat, eri poliittisten puolueiden edustajat sekä professionaaliset ryhmittymät. Kunnallista äitiys-

huoltoa kehitettiin paljon tämän kansalaisjärjestön piirissä. Väestöpolitiikka eli ideologiana aina 1970-luvun alkuun, jolloin keskustelun sävy muuttui ja mukaan tulivat globaalimmat näkökulmat. Väestöpolitiikassa haluttiin lisätä aitojen ja alkupeuraisten suomalaisten määrää; myöhemmin kelpasivat myös maahanmuuttajat. Sen jälkeen voidaan puhua enemmänkin aktiivisesta perhepolitiikasta, jossa keskeistä ei ole yksiselitteinen väestölisäyksen tavoite, vaan perheiden ja perheenjäsenten hyvinvointi.

Väestölisäykseen tähtäävän politiikan painopiste selittyy Suomen mantereella käydyillä sodilla, niiden aiheuttamalla väestökadolla ja harvalla asutuksella. Sodanaikaisen ja -jälkeisen väestöpropagandan mukaan ”meitä oli liian vähän”; maa piti jälleenrakennuksen lisäksi myös uudelleenasettaa. Jokaiseen perheeseen tuli saada 4-6 lasta, jottei Suomen väkiluku olisi kääntynyt laskuun. Suuret ikäluokat syntyivätkin 1940-luvun lopulla. Nationalistinen, kansan yhtenäisyyttä ja selviytymistä korostava painotus oli voimakas, ja sitä voidaan pitää myös hyvinvointivaltion kehityksen käyttövoimana.

Väestöpolitiikkaan liittyy voimakas äitiyden ihannointi ja äitiyden arvon kohottaminen. Äiti onkin ratkaisevan tärkeä henkilö väestölisäyksestä päätettäessä. Äitien terveys ja hyvinvointi nousi väestöpolitiikan myötä kansalliseksi pääomaksi. Sitä korostivat sekä nais- että miestoimijat. Kerrotaan, että maalaisliittolainen V.J. Sukselainen, joka johti Väestöliittoa, korosti politiikassaan voimakkaasti äitiyden merkitystä. Samoin teki Väestöliiton varapuheenjohtajana toiminut kokoomuslainen, suomalaisuusaatteen edustaja Elsa Enäjärvi-Haavio, joka kirjoittaa monesti lainatussa toteamuksessaan: ”Äitiyteen keskittyy kaikki se, mikä maailmassa on luovaa ja lämmintä ja elävää; äiti on elämän antaja. Näin on yksilön kohdalla ja myös kansakunnan elämässä. Äiti on kansakunnan elämän lähde. Hän on kan-

san ikuisen elinvoiman edustaja.” Väestöliitossa toimi myös sosiaalidemokraattista työläisnaisliikettä edustanut Martta Salme-la-Järvinen, joka piti vähävaraisten ja aviottomien äitien puolta.

Äitiyshuollon teksteissä keskeinen käsite oli äitiyssuojelu. Sillä tarkoitettiin äitien suojelua monia erilaisia uhkakuvia vastaan. Niistä tärkeimmät ovat sairaus, köyhyys ja työelämän syrjivät ja kuormittavat rakenteet. Vuosisadan alkukymmeninä äitiyssuojelun käsitteeseen liitettiin sellaisiakin piirteitä kuin äitien suojelu miehisiä kaksinaismoralistisia asenteita vastaan tai äitien suojelu ihmiskunnan tai rodun rappiolta ja huonolta perimältä. Äitiyssuojelun painopiste vaihteli kirjoittajan, aatteen ja ajankohtaisen keskustelun mukaan. Äitiyssuojeluun vaikuttivat vuosisadan alkukymmeninä naisia ja rotuhygieeniset aatteet. Toisen maailmansodan jälkeen äitiyssuojelun käsite täsmentyi enemmänkin sairauden ja köyhyyden torjumiseksi sekä työelämän vaatimusten vastustamiseksi; painotus heijastaa muun muassa sitä tosiasiaa, että myös äideistä tuli 1940-1970-lukujen aikana palkkatyöläisiä. Äitiyssuojeluun liittyy myös lastensuojelu, joka edellyttää että äidit ja lapset nähdään toisistaan erillisinä. Toisen maailmansodan jälkeen äidin ja lapsen kategoriat erkaantuivat toisistaan myös äitiyshuollon teksteissä.

Olen väitöskirjaani (Nätkin 1997) varten lukenut Väestöliiton julkaisemissa lehdissä Avioliitto ja lääkäri (vv. 1950-1966) ja Lääkäri ja yhteiskunta (vv. 1967-1971) käytyä ammatillista keskustelua. Lehdet olivat suunnatut lähinnä äitiyshuollon lääkärikunnalle, ja niissä kirjoittivat monet eri sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset. Tarkastelin myös Kättilöliiton julkaisemassa Kättilölehdessä (vv. 1941-1971) käytyä keskustelua. Artikkelini tulokset perustuvat paljolti näiden lehtien tarjoamaan aineistoon.

Medikalisaatio

Eräs varteenotettavin tarkastelukulma palvelujärjestelmän, kuten tässä äitiyshuollon, toimintaan on sen professionaalinen rakenne ja professionaalinen kamppailu eli kiistely oikeasta asian tilasta ja toimintatavoista. Professionaaleja voidaan nimittää joko ammattilaisiksi, koska he toimivat valtion, kunnan tai ison kansalaisjärjestön ylläpitämässä virassa, tai heitä voidaan kutsua asiantuntijoiksi, sillä he edustavat kulloinkin oikeana pidettyä tietoa. Professionaaliseen tiedontuotantoon liittyy myös läheisesti koulutus ja tieteellinen tutkimus.

Äitiyshuollossa toimivat ammattilaiset ovat lääkäreitä, kätilöitä ja terveydenhoitajia. Lääkäriin ammatti oli toisen maailmansodan jälkeen varsin miesvaltainen, ja kätilön sekä terveydenhoitajan ammatit olivat naisvaltaisia. Lääkäriin ammatti on naisistunut nykypäivään tultaessa. Äitiyshuollossa toimi pitkään sukupuolten välinen työnjako, jossa mieslääkärit olivat johtavassa asemassa ja naisammattilaiset avustavassa roolissa. Tosin kansainvälisesti vertaillen Suomen lääkäritiheys oli varsin alhainen vielä 1950-luvulla, mistä johtuen kätilöillä oli äitiyshuollossa paljon itsenäistä päätäntävaltaa. Lea Henriksson on tutkimuksessaan (1998) osoittanut, että sukupuolten työnjako terveydenhuoltoon vakiinnutettiin koulutuksen avulla. Naisammattilaisille luotiin vuosisadan alkukymmeninä lyhytkoulutusurat, joissa hoiva- ja hoitotehtävät sidottiin tiukasti omaksi alueekseen ja samalla lääkäreiden ohjaukseen.

Naisammattilaisten eli kätilöiden ja terveydenhoitajien keskuudessa oli puolestaan pysyvä reviiiri- ja pätevyyskiista siitä, kumpi ammatti oli äitiyshuollossa lääkärin ykkösavustaja. Kiista kiteytyi vuoden 1972 Kansanterveyslain tulkintaan siitä, että kätilökoulutus ei tuonutkaan pätevyyttä äitiyshuollon virkoihin, vaan niihin vaadittiin terveydenhoitajan pätevyyttä.

Väestöpoliittisesti orientoitunut lääkäri oli sodanaikaisessa ja -jälkeisessä Suomessa vahva auktoriteetti; hän oli karismaattinen hahmo, joka kertoi, miten oli elettävä. Lääkäri sai modernisoituvassa Suomessa pappiakin merkittävämmän roolin myös lisääntymiskysymyksiä eli seksuaalisuutta, lasten synnyttämistä ja hoitoa koskevista kysymyksistä. Tämä käy ilmi myös tutkimuksista, jotka käsittelevät suomalaista sodanaikaista elokuvaa (Koivunen 1995). Voidaan puhua niin sanotusta kuppaelokuvien sarjasta, jossa ajankohtaisia sukupuoli- ja äitiyspoliittisia ongelmia puitiin myös viihteen keinoin. Niissä lääkäri oli moraalinen auktoriteetti, poikkeuksellisen vahva, jopa holhoava hahmo.

Lääkärit olivat myös palvelu- ja avustusjärjestelmien vertauskuvallisia isä tai joskus myös äitejä; aineistoissani ”äitiyshuollon isäksi” mainitaan Martti Siirala ja ”äitiyspakkauksen äidiksi” puolestaan Rakel Jalas. Palvelut, avustukset ja tulonsiirrot syntyivät jonkun ammattilaisen, usein lääkärin, urauurtavan toiminnan tuloksena. Lääkärikeskeisyys rakenteistui äitiyshuoltoon tavalla, jota kutsun jatkossa medikalisaatioksi. 1940- ja 1950-luku ja osittain 1960-luku olivat vielä väestöpoliittisen ajattelun valtakautta; tällöin lääkärikunta toimi väestönlisäyksen airueena. 1970-luvulta eteenpäin avainsanoja ovat puolestaan olleet hyvinvointi ja terveys, väestönlisäyksen siirtyessä takalalle, mutta lääketieteen ja lääkärikunnan valta-asema on vain vahvistunut. Tämä aikakauden muutos näkyy äitiyshuollon teksteissä muun muassa siinä, että kielenkäyttö on kirjoituksissa muuttunut ihanteellisuudesta ja moraalisten kannanottojen lausumisesta kliinisemmäksi ja tieteellisemmäksi. Äitiyshuollon kehitys heijasti lääkärikunnan ja lääketieteen voittokulkua toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Lääketieteen arvovalta kohosi sekä suhteessa maallikkotietoon että muuhun professionaaliseen tietämykseen.

Medikalisaatio määrittää lääketiedeinstituution kasvuksi ja lääketieteen vallan laajenemiseksi alueille, joita ei ole aikaisemmin pidetty lääketieteellisinä. Lääketiede laajenee käsitteellisesti ja lääkärikunnan valta kasvaa. Lääketiede on saanut ikään kuin totuuden aseman modernissa yhteiskunnassa, ja hoitoa mullistavien keksintöjensä vuoksi voittoisa lääketiede pyrkii laajentumaan pätevyysalueensa ulkopuolelle. Medikalisaation myötä ihmisten käyttäytyminen ja kaikenlaiset elämäntapahtumat alistetaan lääketieteen kontrolliin, ja kaikki erilaisuus, myöskin poikkeavuudet lääketieteellistetään. (Tuomainen ym. 1999) Toisaalta medikalisaatio toteuttaa sen unelman, joka meillä kaikilla on ikuisesta terveydestä ja rappeutumisen ehkäisemisestä, oman ruumiimme ennakoimattomien prosessien hallitsemisesta.

Feministinen medikalisaatiokritiikki merkitsee medikalisaation sukupuoliluonteen korostamista. Sen mukaan lääketiede ja lääkärikunta ovat luonteeltaan miehisiä instituutioita, jotka harjoittavat sosiaalista kontrollia naissukupuolta kohtaan. Naisia, erityisesti äitejä, kohdellaan objekteina ja tieteellis-ammatillisten interventiodien kohteena. Sen mukaan naiset ovat vertauskuvallisia kohtuja, joiden yhteiskunnallinen tehtävä on toimia uuden sukupolven idätysalustoina. Naiseus/äitiys on maaperää, jota kritiikin mukaan yksipuolisesti ryöstöviljellään. (ks. Henriksson 1987) Äitiyshuolto edustaa feministisen medikalisaatiokritiikin mukaan paternalistista holhousta ja hyvinvointivaltio kokonaisuudessaan on ”julkinen patriarkaatti”. Siellä äitiys näyttäytyy kritiikin mukaan liiaksi sairautena.

Löysin aineistoistani ennen kaikkea naisammattilaisten maternalistista medikalisaatiokritiikkiä, joka tuli ennen kaikkea kättilöiden suunnasta. Maternalistinen medikalisaatiokritiikki on yksi feministisen kritiikin alalaji, jossa kritiikki kohdistuu medikalisaation tapaan rikkoa äidin ja lapsen suhde. Maternalis-

tinen medikalisaatiokritiikki ei feministisen kritiikin tavoin tuomitse kaikkea paternalistista holhousta, vaan liittoutuu esimerkiksi ”lasten asialla” olevien mieslääkärien kanssa. Maternalismilla tarkoitan yhtäältä hyvinvointipalvelullista ajattelutapaa sekä toisaalta naispolitiikkaa, jossa äidit ja lapset, heidän etunsa ja hyvinvointinsa liitetään yhteen. (Ks. Nätkin 1997; Nätkin 2002.)

Kättilöiden mukaan sairaalasyntyysten yleistyminen 1950-luvun lopulla lisäsi lääkäreiden valta-asemaa synnytysten hoidossa, ja synnyttäjät joutuivat byrokraattisen sairaalakoneiston armoille. Lääkärit ajoivat synnytysten keskittämistä suurin erikoislääkärijohtoisiin sairaaloihin. Keskeisin perustelu oli synnyttäjän ja syntyvän lapsen turvallisuus. Erityisesti lapseen kiinnitettiin huomiota: pieninkin keskonen haluttiin väestönliikkeen hengessä pelastaa. Medikalisaatio liittyy usein laitostumiseen, vaikei aina: voi avopalvelukin olla periaatteiltaan ja toimintatavoiltaan medikalisoitunut.

Kättilöiden ratkaisuesitykset olivat erilaisia kuin lääkäreiden: heidän käsityksensä hyvinvoinnista piti sisällään muutakin kuin turvallisuuden. He painottivat pienten sairaalayksiköiden rakentamista ja perheen (aluksi miehen) saamista mukaan sairaalaan synnyttämään. He vastustivat jäykkää persoonatonta järjestelmää, jossa synnyttäjät oli ”suuren salin tapaus”, joka ei ”tiedä eikä haluakaan tietää mitään itseään koskevaa”. Kättilöt hävisivät ainakin väliaikaisesti tämän kamppailun, jossa lääkäreiden professionaalit erikoistumisintressit olivat voimakkaammat. Kättilöt onnistuivat kuitenkin lieventämään liiallisen medikalisaation haittoja.

1970-luvulla sairaaloissa käyttöönotettu tekniikka ja sikiödiagnostiikka, jonka tarkoitus oli lisätä turvallisuutta ja riskien hallintaa, edelleen lisäsi synnyttäjän asemaa toimenpiteiden kohteena ja erkaannutti äitiä ja lasta toisistaan. Valtio ammattilaisineen, erityisesti lääkäreiden hahmossa, vertauskuvallisesti siep-

pasi lapsen äidiltä tieteelliseen hoitoonsa. Äidin ja lapsen varhaiskontaktin puutteellisuudesta johtuen äidit imettivät yhä vähemmän. Tähän lääkärit näkivät syyksi modernisaation, mutta kätilöt kiinnittivät huomionsa edellä kuvailtuun sairaalasyntytysten medikalisoitumiseen ja byrokraattisuuteen. Kätilöiden ansiosta medikalisaation vastavoimaksi syntyivät niin sanotut luonnollisen tai aktiivisen synnytyksen ideat sekä idea lapsen lempeästä syntymästä. Näihin ideoihin liittyi imetysohjausta, kodinomaisia synnytyksiä ja vierihoidoympäristöjä sairaalassa sekä äidin oman vastuullisuuden korostusta.

Ongelmien ratkaisuja

Äitiyshuollossa keskusteltiin aineistoni mukaan 1940-, 1950- ja 1960-luvulla muun muassa aborteista, kupasta, syntyvyyden säännöstelystä, sairaalasynttyksistä ja keskosten hoidosta. 1970-luvulla vuorossa olivat vierihoido ja imetys sekä sikiödiagnostiikka ja riskiraskaudet. Uudempia teemoja ovat sikiöseulonnat, äidin tupakointi ja terveystottumukset sekä äidin päihteiden käyttö ja masennus.

Aineistoni perusteella ylivoimaisesti kiistanalaisin ja paljon keskustelua herättänyt aihe heti sodan jälkeen oli laittomat abortit. Tilanne kansalaisten keskuudessa oli tulenarka. Abortteja tehtiin paljon enemmän kuin nykyisin, sodan jälkeen arviolta 30 000 vuodessa, ja valtaosa niistä oli laittomia. Väestöliitto antoi Lääkintöhallituksen delegoimana aborttilausuntoja, mutta myönsi abortin yleensä vain terveydellisin perustein. Luke-
missani teksteissä korostuu Väestöliiton tekemä ”abortintorjuntatyö”, jossa aborttia pidettiin lähes epäisänmaallisena tekona. Suomen sisällä oli suuria alueellisia eroja, jotka ilmenivät aborttiasenteissa, asenteissa syntyvyyden säännöstelyä ja ehkä-

syvälineitä kohtaan sekä abortin ja ehkäisyvälineiden saatavuudessa ja perheiden lapsiluvussa. Idässä ja pohjoisessa oli suuria perheitä ja etelässä puolestaan pieniä perheitä ja modernimpia asenteita.

Kiinnitän seuraavassa huomiota siihen tapaan, jolla äitiyshuollon ammattilaiset ratkoivat pahoja yhteiskunnassa vaikuttavia kansanterveydellisiä ja äitiyspoliittisia ongelmia ja jolla he puuttuivat niihin. Kiinnitän samalla huomioni medikalisaatioon ja professionaaliseen kamppailuun ongelmia ratkottaessa.

Yksi vaikeimmista syntyvän lapsen terveyttä uhkaavista vaaroista oli kuppatauti, joka puhutti äitiyshuollon ammattilaisia jo 1930-luvulla ja joka yleistyi Suomessa sodan aikana. Lastenlääkärit havaitsivat, että lapsen synnynnäinen kuppa voidaan estää, jos äiti saadaan hoitoon ensimmäisen kolmen raskauskuukauden aikana. 1940-luvun puolessa välissä käynnistetty kunnallinen neuvolaverkosto ryhtyi ratkaisemaan tätä ongelmaa kaikkiin äiteihin kohdistuvan seulonnan avulla. Äidit houkuteltiin neuvolaan rahana tai äitiyspakkauksena jaetun äitiysavustuksen avulla, ja samalla äidit velvoitettiin taudin paljastavaan verikoekeseen. Ammattilaisten puuttuminen äitiyteen vaati maamme syrjäisillä seuduilla melkoista uudisraivaajajenkeä. Muun muassa Kättilölehdessä luonnehdittiin äitiysneuvolaverkoston kautta toteutettua kupantorjuntaa ”kauniiksi tarinaksi”, jossa lääketiede ikään kuin pelasti lapsen kuppaisen äidin kohdusta, ja tauti saatiin kuriin. Neuvolaverkoston luominen perustui pitkälti kupantorjuntaan. Kupantorjunnassa vastakkain olivat takapajui-nen maallikkoasiantuntemus ja seksuaalitabu, jossa kupan tapaisista ongelmista ei paljoakaan puhuttu. Ammattilaiset eli tässä tapauksessa lääkärit ja kättilöt modernisoivat Suomea samalla kun edistivät syntyvän lapsen ja äidin terveyttä.

Hieman toisentyyppinen kansanterveydellinen ongelma ja äitiyspoliittinen kysymys, joka puhutti äitiyshuollon ammatti-

laisia erityisesti 1950- ja 1960-luvulla, oli jo mainittu laittomien aborttien suuri määrä maassamme. Abortit eivät suoranaisesti uhanneet syntyvän lapsen terveyttä vaan enemmänkin väestönkasvua. Äitien terveys oli kylläkin vaakalaudalla, sillä laittomiin abortteihin liittyvä puoskarointi aiheutti ”kuumeisia keskenmenoja” ja pysyvää hedelmättömyyttä. Aineistossani väestöpoliittisesti suuntautuneet lääkärit suostuttelivat, suorastaan velvoittivat, raskauden keskeyttämistä pyytävän äidin synnyttämään ”vielä tämän lapsen” ennen kuin hän saisi luvan ehkäisyyn tai sterilisaatioon. Lääkärit myös medikalisoivat aborttia hakevan naisen halua keskeyttää alkanut raskaus tulkiten sen alkuraskauden depressioksi, joka olisi hoidettavissa pois. Moni lapsi syntyi hyvin riskialttiisiin sosiaalisiin olosuhteisiin. Aborttiongelma ja sen ratkaisusta oli useita kiisteleviä konstruktioita; kiisteltiin ovatko lääketieteelliset, eugeniset, rikosoikeudelliset vai sosiaaliset indikaatiot päteviä abortin myöntämiseksi. Vuonna 1971 ratkaisun toi suhteellisen liberaali aborttilaki; tällöin käynnistettiin myös ehkäisyvalistus ja parannettiin äitiyssuojelua.

Myös aborttikysymyksessä vastakkain olivat maallikko-asiantuntemus, joka ilmeni naisten haluna rajoittaa syntyvyyttä ja pienentää odotettavissa olevaa perheen lapsilukua, ja ammattilaisten asiantuntemus ja odotukset väestönkasvusta. Puoskarit edustivat eräänlaista maallikkoasiantuntemuksen ja ammatillisen asiantuntemuksen välimuotoa. Mutta myös lääkärikunnan konsensus hajosi aborttikysymyksessä. Äitiyshuollon ulkopuolella toimivat yksityislääkärit ja muut naisten arkitodellisuutta tuntevat lääkärit, kuten psykiatrit, kirjoittivat aborttilausuntoja sosiaalisin perustein jo ennen vuoden 1971 lakia tulkiten vuoden 1950 lakia erilailla kuin Väestöliitto. 1960-luvulla jo yleisesti kiivaana käytyyn aborttikeskusteluun osallistuivat myös sosiaalitieteilijät, psykologit ja oikeustieteilijät.

Kuten sanottu, sosiaalitieteissä ja naistutkimuksessa esitetyn kritiikin mukaan lääkärikunnan professionaalinen valta-asema ja lääketieteen voittoa aiheuttavat medikalisaation. Medikalisaatiokritiikki sopii mainitsemistani suomalaisista esimerkeistä paremmin abortintorjuntaan kuin kupantorjuntaan. Naisten pyrkimyksiä rajoittaa syntyvyyttä raskauksia keskeyttämällä ei pystytty medikalisoimaan. Abortintorjunnassa lääketiede ja lääkärikunta ei ollut voittoisa – vaikkakin vahva ja autoritaarinen vaikuttaja – eikä tilanne pysynyt ammattilaisten käsissä. Aborttiongelman ratkaisu antoi odotuttaa itseään ongelman tunnistamisen jälkeen parikymmentä vuotta. Paljon sosiaalista hätää mahtuu näihin vuosikymmeniin, 1940–70 -lukuihin, jolloin jäykät professionaaliset kiistat viivyttivät aborttikysymyksen ratkaisua.

Äitien päihdeongelma on uusin, 1980- ja 1990-luvulla esiinnoussut ongelma, joka nyt puhuttaa äitiyshuollon työntekijöitä. On havaittu, että alkoholin ja huumeiden käyttö altistaa myös sikiön ja aiheuttaa sikiövaurioita tai vieroitusoireita vastasyntyneelle. 1970-luvulla kehittyneen sikiödiagnostiikan ansiosta pystytään monia sikiön hyvinvointia ja terveyttä uhkaavia riskejä torjumaan, mutta lisääntyvään päihdeongelmaan ollaan tois-taiseksi vielä kehittelemässä toimivia puuttumiskeinoja.

Selvää on, ettei lääketiede yksinään pysty ongelmaa ratkai-semaan. Kysymys on puuttumista vaativista riskiraskauksista ja -synnytyksistä, mutta riskien taustalla on sekä sosiaalisia että lää-ketieteellisiä tekijöitä. Synnytyssairaalan arkitodellisuudessa päihteille altistunut synnyttävä ja vauva edellyttävät huippurisi-keihin varautumista, sillä huumeisiin liittyy usein hiv- tai hepa-tiittitartunta, ennenaikaisesti syntyvä vauva tai irtoava istukka. Tarvitaan eristyshuoneita, suojarusteita sekä paradoksaalisesti myös pelkoa ja häpeää torjuvaa ennakkoluulotonta asennetta.

Äitien päihdeongelma ei ole suoranaisesti identtinen kum-mankaan mainitsemani lähihistoriamme äitiyspoliittisen ongel-

makysymyksen, kupan tai laittomien aborttien, kanssa, vaikka kaikissa on kysymys varsin häpeällisiksi koetuista ja sukupuoli-moraalia sivuavista asioista. Menneistä ongelmista saatu kokemus kuitenkin paljastaa, millaisiin kysymyksiin törmätään, kun äitiyteen puututaan. Sosiaaliseen elämään ja elämäntapoihin liittyviä kysymyksiä, kuten lisääntyvää päihteiden käyttöä, ei pystytä medikalisoimaan. Diagnoosin antaminen, johon lääketiede kiinnittää valtaosan huomiostaan, on vasta hoidon alkua. Ongelmanratkaisun tulisi olla monitieteellistä ja -ammattillista.

Sosiaalitieteellinen ja psykologinen/psykiatrinen asiantuntemus kiinnittävät huomionsa siihen, mitä tapahtuu lapsen syntymän jälkeen, eli miten äidit arkielämässä selviävät pitkällä tähtäimellä. Erilainen ongelmanratkaisutapa näkyy siinäkin, että lääkärit usein suosittelevat päihteitä käyttävän äidin pakkohoittoa sosiaalitieteilijöiden sitä vastustaessa. Kupantorjunta puolestaan osoitti, että pehmeä, suostutteleva ja valistava puuttuminen on tehokkaampaa kuin pakkoon perustuva. Edelleen havaittiin, että perusterveydenhuollolla, kuten neuvoloilla, on keskeinen rooli kansanterveystyössä.

Ongelmia ei myöskään ratkaise se, että sikiö/lapsi nostetaan ohi äidin, vaan myös äidit kaipaavat hoitoa. Väestöpoliittisessa ja holhoavan medikalistisessa ajattelussa, jossa tulevan sukupolven määrällinen lisäys ja laadun kontrollointi oli tärkeintä, saatettiin lapsi nostaa ohi köyhän tai ongelmaisen äidin. Lyhytnäköisesti vain lapsi pelastettiin ja äiti jätettiin huomiotta. Vaikka äitiyden arvoa periaatteessa korostettiinkin, oli hän kuitenkin ikään kuin vertauskuvallista maaperää uudelle sukupolvelle. Maaperää unohdettiin lannoittaa, ja monet äidit ajettiin Suomessa aivan loppuun kansallisten päämäärien hyväksi toimittessa. Uudempi äitiyteen kohdistuva tutkimustyö kiinnittääkin huomionsa äitien väsymiseen ja masennukseen (ks. Jokinen 1996).

Lopuksi

Onko neuvoloilla ja muulla äitiyshuollolla edelleen samanlainen merkitys kuin niiden syntyvaiheissa toisen maailmansodan aikoihin? Ovatko ne edelleen kiinteä osa kansallista identiteettiä? Onko niiden ideologia reaalitodellisuutta nykypäivänä? Isänmaallisen moraliteetin piirteet äitiyshuollosta ovat varmasti-kin osittain purkautuneet, onhan yhteiskunta muutenkin muuttunut. Kansan yhtenäisyyden tavoite ja väestöpoliittinen painotus on hävinnyt; kukaan ei halua manipuloida suomalaisia synnyttämään. Euroopan yhdentyminen on virittänyt jonkun verran uusia nationalistisia sävyjä, joiden mukaan suomalaisuudesta voidaan olla ylpeitä. Äitiyspakkaus, valtion lahja synnyttäjille, on suomalainen erityispiirre ja samalla ylpeys. Väitetään, että suomalaisilla (tai yleensä pohjoismaalaisilla) on enemmän vietävää kuin saatavaa Euroopasta, ainakin kun kysymys on hyvinvointivaltiollisesta perhepolitiikasta ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta.

Vaikka suomalaiseen järjestelmään ja hyvinvointipalvelujen tasoon olisi pääosin tyytyväinenkin, on aihetta myös kritiikkiin. Olen artikkelissani kiinnittänyt erityistä huomiota professionaaliseen kamppailuun ja niin sanottuun medikalisaatioon äitiyshuollossa. Vaikka lääketiede on äitiyshuollossa tehnyt urauurtavia keksintöjä äidin ja lapsen terveyden edistämiseksi ja saanut kuriin monia sairauksia ja riskejä hallintaansa, liialliseen medikalisaatioon voidaan suhtautua myös kriittisesti. Äitiyshuollossa medikalisaatio on merkinnyt lääkärinen valta-aseman lisäksi muun muassa synnytyksen koneellistumista ja monien sekä elämäntapa- että terveysriskien määrittelyä sairaudeksi ja puuttumista vaativiksi. Samalla monet sosiaalisen elämän ulottuvuudet ovat saaneet klinisen sävyn. Tavoitteena on ollut syn-

nyttäjän turvallisuus, jotta väestön kasvu olisi ollut turvattu, vaikka muitakin arvoja on esitetty.

Tuomainen ym. (1999) pitävät medikalisaation vastavoimana priorisointia. Sen mukaan on paikallaan, että jotkut sairaudet tai elämänongelmat jätetään kokonaan hoitamatta, jottei medikalisoituminen ulottuisi liian laajalle. Itse näen medikalisaation voittokulun vastavoimana mieluumminkin professionaalisen kamppailun, jossa eri asiantuntijaryhmät kiistelevät ja neuvottelevat kulloisestakin asiantilasta ja erilaisista hoitotavoista. Myös maallikkoasiantuntemuksella on oma paikkansa vastustettaessa esimerkiksi juuri äitiyden liiallista medikalisoitumista. Tuomainen ym. (1999) näkevät medikalisaatiokritiikkinä myötä tilanteen varsin vaihtoehdottomana ja pitävät esimerkiksi vaihtoehdotlääkintää ”paramedikalisaationa” ja sinänsä haitallisenä ilmiönä. Myös termiä ”uskomuslääketiede” käytetään, kun vähätellään niin sanotun koululääketieteen eli instituutionalisoituneiden hoitotapojen kritiikkiä ja vaihtoehtoja. Itse näkisin, että lääketieteen laajentumisen vaihtoehto ei ole **hoidotta jättäminen** vaan **erilaisilla hoitaminen**. Synnytyksen medikalisaation vaihtoehdoksi muodostuneet luonnollisen ja aktiivisen synnytyksen ja lempeän syntymän sekä vierihoidon ideat eivät ole ”paramedikalisaatiota”, vaan ilmentävät muiden ammattikuntien kuin lääkäreiden tietämyksen esiinnousua tai maineen palautusta.

Laman jälkeisessä Suomessa priorisointi on toteutettu varsin lyhytnäköisesti ja turvattomuutta aiheuttavasti. Säästöjen ja leikkausten seurauksena neuvolakäynnit harvenevat ja sairaalan hoitopäivät lyhenevät. Synnytykset keskittyvät yhä suurempiin sairaalayksiköihin, joissa samalla pidetään lähes polikliinistä synnytystä ihanteena. Tämä toteutuu paradoksaalisesti tilanteessa, jossa riskit ja ongelmat (esim. äitien päihdeongelmat tai

minimiäitiyspäivärahalla olevien suuri määrä) ovat kasvaneeet. Laitosmaisen hoidon purkua perustellaan avohoidon priorisoi-misella, mikä on kuitenkin jäänyt usein kuolleeksi kirjaimeksi, hoidotta jättämiseksi. Otan esimerkiksi imetysohjauksen ja vierihoidon. Kätilöt ja terveydenhoitajat käynnistivät imetysoh-jauksen ja vierihoidon äidin ja lapsen varhaisen tukemisen ni-missä 1970-luvulla. Liiallisen medikalisaation ja laitosvaltaisuu-den oli havaittu estävän kontaktin syntymisen. Monet sairaalat omaksuivatkin uudet ideat 1980-luvulla, ja ohjaus tapahtui tur-vallisesti sairaalan suojissa.

Laman jälkeen 1990-luvulla kuitenkin huomattiin, että näillä ”luonnollisiksi” luonnehdituilla asioilla voi säästää: vä-hentää henkilökuntaa ja lyhentää hoitoaikaa. Sairaaloiden ”vau-vamyönteisyys”-kampanjat muuttuivat samalla imetysohjaukseksi, jossa äitien lepo, toipuminen ja erilaisuus näyttäytyivät pahana¹. Hoidon supistukset ja leikkaukset aiheuttivat turvattomuutta juuri siksi, että lähes kaikki hoito ja ohjaus oli keskitetty sairaa-loihin. Avohuoltopalveluista tärkeimmät eli neuvolat työskente-livät kovalla paineella, ja niitä suunniteltiin liitettäväksi yleisen terveydenhoidon piiriin väestövastuun nimissä. Onneksi maal-likkoasiantuntemus on näyttänyt voimansa; monet äidit hake-vat netistä (esimerkiksi imetystuki -listalta) vertaisohjausta, joka korvaa äitien erityistilanteen huomioivien avohoitopalvelujen puutetta.

Mitään paluuta ei mielestäni ole sotien ajan ja heti niiden jälkeen valinneeseen holhoavaan suhtautumistapaan, jossa eri-tyisesti naisia vastuutettiin isänmaallisessa hengessä ja naisia pi-

¹ Turvattomuuden tunnetta, lyhyttä hoitoaikaa ja imetysohjauksia hyvin kuvaa-va aikalaisdokumentti on Anna-Leena Härkösen omaelämäkerrallinen ro-maani ”Heikosti positiivinen” (2001).

dettiin yhtenäisenä kategoriana. Väestöpolitiikan tilalle on sittemmin tullut (aktiivinen tai passiivinen) perhepolitiikka, josta velvoittava sävy puuttuu. Perhepolitiikka on laman jälkeisessä 1990-luvun Suomessa ollut kuitenkin niin passiivista, perheiden etuuksia leikkaavaa, että se näkyy jo myös laskevissa syntyvyysluvuissa. Pidän äitiyssuojelua, joka huomioi äitien erilaisuuden ja erilaisen tuentarpeen, vaikkei pidäkään äitiyttä sairauteina, edelleen tärkeänä hyvinvointipalvelullisena periaatteena.

Lähteet

- Henriksson, Lea (1987). Lääketiede ja terveydenhuolto naisen biologisena määrittelijänä sekä kulttuurisena ja ideologisena asiamiehenä. Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitos. Kansan terveystieteen julkaisuja M 98/87. Tampere.
- Henriksson, Lea (1998). Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Stakes, tutkimuksia 88. Helsinki.
- Härkönen, Anna-Leena (2001). Heikosti positiivinen. Tammi. Helsinki.
- Jokinen, Eeva (1996). Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus. Helsinki.
- Koivunen, Anu (1995). Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Suomen elokuvatutkimuksen seura. Turku.
- Nätkin, Ritva (2002). Hyvinvointia perheille – väestöpolitiikka ja naisten toimijuus. Teoksessa Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.): Suomineitonen, hei. Kansallisuuden sukupuoli. Vastapaino. Tampere.
- Nätkin, Ritva (1997). Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Helsinki.
- Tuomainen, Raimo & Myllykangas, Markku & Elo, Jyrki & Ryyänen, Olli-Pekka (1999). Medikalisaatio, aikamme sairaus. Vastapaino. Tampere.

TERVEYS, JOURNALISMI JA HYVINVOINTI

Mainos ikkunassa oli suuri purkki pisamavoidetta ja purkin vieressä juliste, johon oli kirjoitettu: KÄRSITTEKÖ TE PISAMISTA? (...)

Myymäläpöydän takan seisoj vanhahko nainen. Peppi meni suoraan hänen luokseen.

- En minä kärsi, hän sanoi varmasti.*
- Mitä sinä haluat? Kysyi nainen.*
- En minä kärsi, sanoi Peppi uudelleen.*
- Mitä sinä oikein tarkoitat? Sanoi nainen.*
- En minä kärsi pisamista.*

Silloin nainen käsitti. Mutta vilkaistuaan Peppiin hän sanoi:

- mutta rakas lapsi, sinun kasvosihan ovat aivan täynnä pisamia!*
- Niin ovat, sanoi Peppi. Mutta en minä kärsi niistä. Minä pidän niistä! Hyvästi! (Lindgren, Peppi Pitkätossun tarina)*

Pikaisesti ajatellen terveys ja sairaus näyttäytyvät yksinkertaisilta: sairas on sairas ja terve on terve. Mutta kuten pisamien ruumuus tai kauneus niin myös terveys ja sairaus ovat pohjimmiltaan määrittelykysymyksiä. Se, mikä on tänään tervettä, voi olla huomenna sairasta ja päin vastoin. Terveeksi tai sairaaksi määrittelemisen on alati liikkeessä oleva kulttuurinen prosessi, jossa sijansa saavat paitsi lääketiede ja terveydenhuolto niin myös po-

litiikka, media ja kansalaisetkin. Tässä prosessissa käydään valtakamppailua sekä terveyden ja sairauden määritelmistä että määrittelyoikeudesta. Kun media ja journalismi puhuvat terveydestä ja sairaudesta, ne eivät vain välitä tietoa siitä, mitä terveyden kentällä tapahtuu vaan ne ovat osa terveydestä ja sairaudesta käytävää kamppailua. Olennaista ei siis ole vain se, mitä journalismissa terveydestä puhutaan vaan myös se, miten puhutaan ja ketkä puhuvat. Joukkoviestimien terveystiedon välittämisestä, terveyden ja sairauden merkityksellistämistä sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta.

Edellä kuvattu, kulttuurinen lähestymistapa median ja terveyden välisiin suhteisiin on edelleenkin melko vieras valtaosalle terveystiedon ja -journalismin tutkimusta. Tyypillisesti terveystiedon tutkimuksen lähtökohtana on ollut tiedon ymmärtäminen tiedon tai informaation siirtotilana lähettäjältä vastaanottajalle. Siten terveystiedon ja terveystiedon tutkimus on ollut paljon vaikutuksen tutkimusta. (Tulloch & Lupton, 1997, 14-19.) Näissä tutkimuksissa on tutkittu esimerkiksi kampanjoiden vaikutusta ihmisten terveystietoisuuteen (Del Mar & al, 1997; Herlitz & al 1991) tai television katselun yhteyksiä lasten ravintotietouteen ja ruokailutapoihin (Signorielli & Staples 1997). Terveystiedon ja -journalismin tutkimuksen vaikutuskeskeisyys on näkynyt myös terveystiedon määrittelyssä. Usein terveystiedon määrittelyä hyvin suppeasti terveystiedoksi, jolloin valtaosa terveyttä käsittelevästä joukkoviestinnästä jää määrittelyn ulkopuolelle. (Terveystiedon määrittelyä ks. Törkkö 2002a.)

Päästäkseni irti valtaviiran tavasta lähestyä terveystiedon tutkimusta aloitan tämän artikkelin erittelemällä terveyden ja sairauden kulttuurista konstruktioita. Samalla esittelen mallin, jossa sairautta ja terveyttä lähestytään samanaikaisesti kolmen ulottuvuuden, subjektiivisen, lääketieteellisen ja yhteiskunnallisen,

näkökulmista. Toiseksi erittelen journalismia osana terveyskulttuuria. Kolmanneksi avaam kansalaisten paikkaa terveysjournalismissa erittelemällä sanomalehtikuvien tapaa rakentaa potiluuuua. Lopuksi pohdin terveysjournalismin suhdetta hyvinvointiin ja turvallisuuteen.

Terveys ja sairaus kulttuurisena konstruktiona

Terveyden ja sairauden määrittelyt ovat kulttuurisidonnaisia. Se mikä luokitellaan taudiksi täällä tänään, ei ole kenties taudiksi muualla koskaan luokiteltukaan. Näkemykset eivät ole yhteneväisiä edes modernin lääketieteen sisällä. Samat oireet diagnosoidaan eri tavoin eri maissa ja myös hoidetaan eri tavoin. Esimerkiksi kohdun lihaskasvaimen hoitosuosituksat ovat toisistaan poikkeavat: Yhdysvalloissa suositaa kohdun poistoa, Ranskassa sen sijaan kasvaimien poiskuurimista. Kulttuurierot vaikuttavat myös tutkimusmenetelmien valintaan ja tutkimustulosten tulkintaan. Ranskassa käytetään röntgentutkimuksia huomattavasti enemmän kuin muualla. Saksalaisten kriteerien mukaan tulkitut sydänkäyrät (EKG:t) ovat huomattavasti useammin epänormaaleja kuin yhdysvaltalaisten tulkintakriteerien mukaan tulkitut. (Payer 1988.)

Terveyden ja sairauden määritelmät vaihtelevat tieteenalan mukaan; filosofit, sosiologit, lääketieteilijät ja hoitotieteilijät määrittävät sairauksia kukin omista lähtökohdistaan. Biolääketieteilijät pitävät terveyttä sairauden puuttumisena, sosiologit ja kulttuurin tutkijat korostavat terveyden ja sairauden kulttuurisidonnaisuutta ja sopimuksen varaisuutta, filosofiassa terveyttä ja sairautta lähestytään paitsi eettisten myös tietoteoreettisten kysymysten kautta. Biolääketieteellinen sairausmalli, ja usein

myös ymmärrys terveydestä, on ollut vallitsevassa asemassa, vaikka määritelmien tasolla, kuten WHO:n perustamisasiakirjassa 1948, terveys on määritelty laajasti fyysiseksi, sosiaalseksi ja psyykkiseksi hyvinvoinniksi. (Ks. esim. Health Promotion Glossary.)

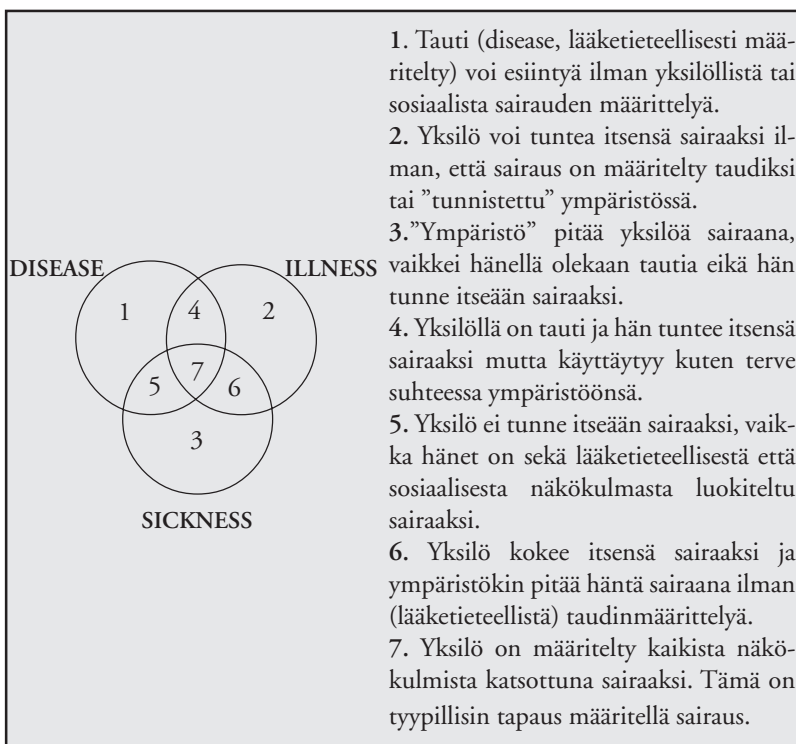
Biologisen sairausmäärittelyn mukaan sairauden käsite on arvovapaata. Sairaudeksi määritellään organismin toimintahäiriö, ja toimintahäiriönä pidetään puolestaan sellaista toimintaa, joka ei edistä organismin säilymistä tai lisääntymistä (Boorse 1976). Tällainen biologinen sairaus (ja terveys) -käsitys onkin vallitseva nykyisessä ”länsimaisessa” lääketieteessä. Biolääketieteen näkökulman mukaan sairaudessa on siis kysymys biologisista muutoksista ihmisen kehossa. Ihminen on kuin kone, jonka viat voidaan korjata teknisin tempuin. (Nettleton 1995, 3-8.)

Suomen kielessä sanoja sairaus, tauti ja vaiva käytetään usein, ainakin arkikielessä, synonyymeina. Terveystieteissä termit on eroteltu: Tauti liitetään lääketieteelliseen diagnostiikkiin ja sairaus yksilölliseen kokemukseen. Siten yksilö voi tuntea itsensä sairaaksi, vaikkei hänellä olekaan tautia. (Lahelma 1992, ks. myös Honkasalo 2000.) Honko (1994, 22) on esittänyt englanninkieliseen hoitotieteelliseen keskusteluun vedoten, että yläkäsite sairaus (sickness) jakaantuisi kahteen alakäsitteeseen tauti (disease) ja vaiva (illness). Tällöin vaivalla tarkoitettaisiin nimenomaan sairauden kokemusta, toisin sanoen sairautta potilaan ja hänen ympäristönsä havaintona ja arviona. Yhtäältä ”vaiva” voisikin olla hyvä sana tarkoittamaan sairautta nimenomaan subjektiivisena kokemuksena. Toisaalta vaiva-sanaan liittyy hienoisia negatiivisia vivahteita. Kun jokin vaivaa se on enemmin pieni harmi, kiusa, haitta kuin vakavasti otettava sairaus. Esimerkiksi ilmausta ”naisten vaivat” voi pitää vähätteleväenä. Twaddle (1994) määrittelee sanojen merkitykset näin: ”Disease” tarkoittaa fysiologista toimintahäiriötä, ”illness” sub-

jektiivista sairauden kokemista ja "sickness" sosiaalista puolta, sairautta sosiaalisen yhteisön määrittelemänä. Siten "disease" olisi objektiivinen ilmiö "illness" subjektiivinen ja "sickness" intersubjektiivinen. Twaddlen (ema.) mukaan "disease" "illness" ja "sickness" voivat esiintyä joko yksinään tai erilaisina yhdistelmiä (kuvio 1). Mielenkiintoista sairauden erottelussa subjektiivisiin, sosiaalisiin ja lääketieteellisiin määritelmiin on erityisesti se, että ne voivat olla keskenään ristiriidassa.

Kuvio 1.

'Disease', 'illness' ja 'sickness' Twaddlen mukaan

1. Tauti (disease, lääketieteellisesti määritely) voi esiintyä ilman yksilöllistä tai sosiaalista sairauden määrittelyä.
2. Yksilö voi tuntea itsensä sairaaksi ilman, että sairaus on määritelty taudiksi tai "tunnistettu" ympäristössä.
3. "Ympäristö" pitää yksilöä sairaana, vaikkei hänellä olekaan tautia eikä hän tunne itseään sairaaksi.
4. Yksilöllä on tauti ja hän tuntee itsensä sairaaksi mutta käyttäytyy kuten terve suhteessa ympäristöönsä.
5. Yksilö ei tunne itseään sairaaksi, vaikka hänet on sekä lääketieteellisestä että sosiaalisesta näkökulmasta luokiteltu sairaaksi.
6. Yksilö kokee itsensä sairaaksi ja ympäristökkin pitää häntä sairaana ilman (lääketieteellistä) taudinmäärittelyä.
7. Yksilö on määritelty kaikista näkökulmista katsottuna sairaaksi. Tämä on tyypillisin tapaus määritellä sairaus.

Olen kehittänyt Twaddlen esittämää mallia edelleen ja ottanut mukaan myös terveyden ulottuvuuden. En myöskään käytä nimitystä ympäristö vaan yhteiskunta. Lähtökohtanani on, että terveyttä ja sairautta konstruoidaan yksilöllisissä kokemuksissa, lääketieteellisessä diagnostisoinnissa sekä kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa määrittelyissä. Kuviossa 2. terveyden ja sairauden kaksi ulottuvuutta kohtaavat sekä yksilöiden omat terveyden ja sairauden kokemukset että lääketieteellinen tautimäärittely. (Ks. esim. Honkasalo 2000, Kokko 1988, 7-17; Lahelma 1992, Åstedt-Kurki 1992, 137-139.)

Kuvio 2

Terveyden ja sairauden kaksi ulottuvuutta

		YKSILÖN KOKEMUS SAIRAUDESTA	
		terve	sairas
diagnosoitu	L	tautinen terve	tautinen sairas
	Ä		
	Ä		
	K		
ei diagnosoitu	E M	tauditon terve	tauditon sairas
	T Ä		
	I Ä		
	T R		
	E I		
	E T		
	L T	tauditon terve	tauditon sairas
	L E		
	I L		
	N Y		
	E		
	N		

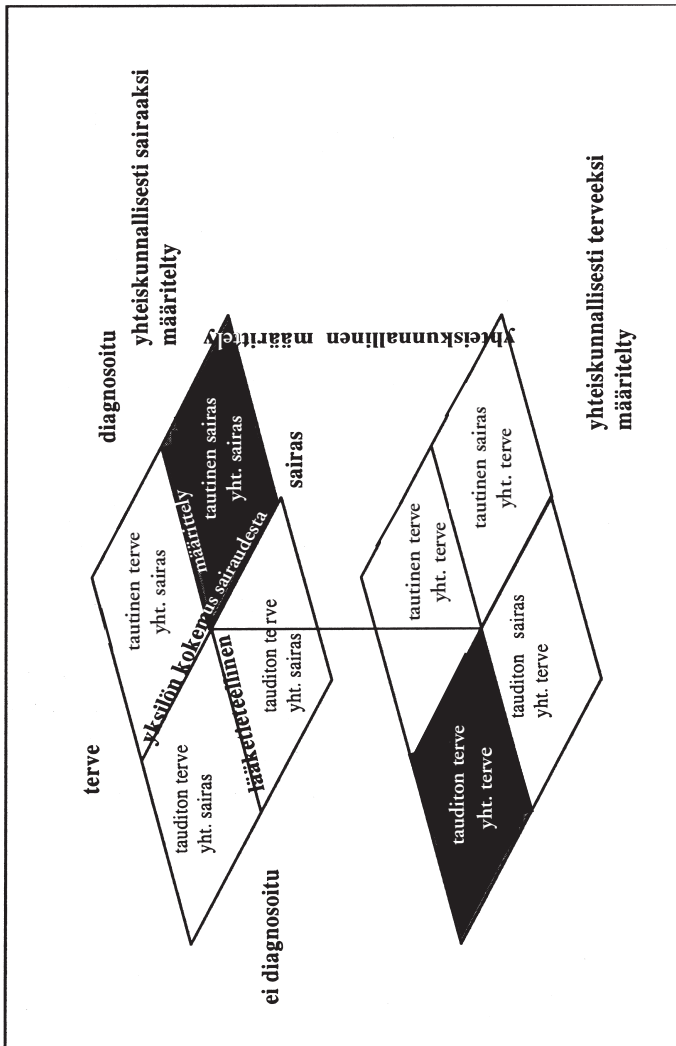
Ensinnäkin yksilö voi kokea itsensä sairaaksi tai terveeksi. Toiseksi yksilö voidaan lääketieteellisen taudinmäärityksen avulla määritellä joko tautiseksi tai taudittomaksi. Tautinen sairas ja tauditon terve ovat tyypillisimpiä tapoja määritellä ja kokea sairaus: potilaan kokemus ja lääketieteellinen taudinmääritys ovat yhteneväisiä. Moderni lääketiede perustuu nimenomaan tautien nimeämiseen; diagnoosi, oli se sitten kuinka epämääräinen tahansa, on hoidon lähtökohta. Diagnoosien määrä myös kasvaa koko ajan. Pari sataa vuotta sitten tehty arvio maailman 1500 taudista (Bynum 1993, 335) on moninkertaistunut. Uusimmassa suomalaisessa tautiluokituksessa ICD-10:ssa vuodelta 1998 diagnooseja on kymmeniä tuhansia.

Tautinen terve -tilanteen taustalla on valtaristiriita sairauden määrittelystä. Esimerkiksi tällainen tautinen terve voi olla pitkäaikaissairas, joka ei koe itseään sairaaksi. Mutta yhtä hyvin kyseessä voi olla vaikkapa homoseksuaali, joka aikaisemmin määriteltiin lääketieteessä sairaaksi (Ståhlström 1995). Myös tauditon sairas -tilanteessa on kyseessä valtaristiriita. Sairauden tuntemuksistaan huolimatta yksilö ei saa haluamaansa apua, tai hänen fyysisinä kokemat oireensa voidaan määritellä psyykkisiksi. Esimerkiksi yksilö voi pitää oireidensa syynä sähköallergiaa, vaikka lääketiede ei olekaan löytänyt näyttöä sähkön ja yksilöiden kokemien oireiden välillä. (Uitti & Pääkkönen 2000). Myös epämääräisiä kipuja voidaan pitää psyykkisinä vastoin potilaan omaa näkemystä (Hampf 1998).

Terveyden ja sairauden yhteiskunnallisessa määrittelyssä on kyse sairastuneen yksilön sosiaalisista eduista tai velvoitteista. Terveyden ja sairauden yhteiskunnallinen määrittely voi olla joko yhteneväistä tai ristiriitaista suhteessa yksilöllisiin kokemuksiin ja lääketieteellisiin diagnooseihin. Jos tautinen sairas määritellään myös yhteiskunnallisin kriteerein sairaaksi tilanne on ristiriidaton. Yksilö itse, lääketiede ja yhteiskunta ovat määri-

Kuvio 3

Terveyden ja sairauden kolme ulottuvuutta

telleet hänet sairaaksi ja hän saa sairautensa perusteella erilaisia etuja esimerkiksi sairauspäivärahaa, kuntoutustukea tai eläkettä. Ristiriidaton tilanne on myös silloin kun yksilö on määritelty terveeksi kaikilla kolmella ulottuvuudella toisin sanoen hän on yhteiskunnallisesti terveeksi määritelty tauditon terve. Mutta määrittelyt eivät suinkaan aina ole yhteneväisiä. Yhteiskunnallinen määrittely voi olla ristiriidassa lääketieteellisen ja yksilön oman määrittelyn kanssa. Tällainen ristiriita voi syntyä esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeistä päätettäessä, jos potilaan, potilasta hoitavan, diagnoosin tehneen lääkärin ja asiasta päättävän vakuutusyhtiön näkemykset eivät ole yhteneväisiä (ks. Väänänen 2000a ja b). Vaikka vakuutus päätöstä tekemässä on myös lääkäreitä, vakuutusyhtiön päätöstä voinee pitää yhteiskunnallisena. Päätöksen lähtökohtanahan ei ole potilaan hoitaminen vaan vakuutus päätöksen tekeminen. Yksittäisistä taudeista esimerkiksi fibromyalgia on tauti, jonka vuoksi ei hevin pääse työkyvyttömyyseläkkeelle tai saa yksilöllistä kuntoutustukea, ellei mukana ole lisädiagnoosina masennusta tai tuki- ja liikuntaelämistön kuvannettuja rappeumia (Hannonen 1995).

Myös tauditon sairas voidaan määritellä yhteiskunnallisin kriteerein joko sairaaksi tai terveeksi. Tavallisesti yhteiskunnallinen sairausmäärittely on yhteneväinen lääketieteellisten määrittelyjen kanssa, mutta toisinaan voi olla niin, että vaikkei yksilön sairaus-kokemusta lääketieteellisesti sairautena pidetäkään, niin ainakin osittain yhteiskunnallisella tasolla sairauden olemassa-oloon uskotaan. Tämä ulottuvuus on aika teoreettinen, mutta voinee ajatella, että tällaisesta tilanteesta voi olla kyse koulu-lääketieteen ulkopuolisissa hoidoissa, joita on vaadittu yhteiskunnallisesti valvottavaksi (ks. Uskomatonta...1998).

Yhteiskunnallisesti sairaaksi määritellyssä tautinen terve -tilanteessa on kyse valtaristiriidasta lääketieteellis-yhteiskunnallisen määrittelyn ja yksilön kokemuksen välillä. Ääritilanteissa tä-

mä valtaristiriita saatetaan ratkaista pakkohoitopäätöksellä, jolloin yksilö hoidetaan hänen tahtonsa vastaisesti. Länsimaisessa psykiatriassa pakkohoidonkriteereitä on kolme: vaarallisuus itselle, hoidon tarve ja vaarallisuus muille. Näistä kahta ensimmäistä on kritisoitu ja syytetty epämääräisiksi. On kysytty, kuka lopulta määrittää hoidon tarvetta, vaarallisuutta itselle tai sitä, mikä on potilaan parhaaksi. (Kaltiala-Heino 1997.) Yksilön ja yhteisön valtaristiriita näyttäytyy myös suhtautumisessa raskaana oleviin alkoholisteihin ja huumeidenkäyttäjiin. Yhtäältä pakkohoittoa on puolustettu vetoamalla päihdehaittoihin, kuten sikiövaurioihin ja yhteiskunnallisiin kustannuksiin. Toisaalta pakottamista on vastustettu vetoamalla yksilön itsemääräämisoikeuteen sekä pakkohoidon tehottomuuteen ja kielteisiin vaikutuksiin, kuten päihdeongelmien salailun lisääntymiseen. (Lehto 1998, Tarvainen 1996.)

Yhteiskunnallisesti terveeksi määritellyssä tautinen terve -tilanteissa on kysymyksessä medikalisaatio. Yksinkertaistaen medikalisaation monitahoisen ja kiistellyn prosessin voi ymmärtää lääketieteellisen vallan laajentumisena. Käytännössä tämä tarkoittaa prosessia, jossa normaaleja elämän ilmiöitä aletaan määrittää lääketieteellisin mittarein ja myös hoitaa lääketieteen keinoin. Esimerkiksi vanhenemiseen liittyviä muutoksia määritellään yhä useammin hoitoa vaativien tautien oireiksi. (Tuomainen & al 1999, 25-59.) Myös lääketieteen levittäytymistä yhä laajemmalle, oman pätevyysalueensa ulkopuolelle voi pitää medikalisaationa. Medikalisaatiosta lienee silloinkin kyse, kun lääketieteellisin määritelmien ja keinoin pyritään selvittämään ja ratkaisemaan ei-lääketieteellisiä ongelmia, esimerkiksi alaikäisten alkoholin käyttöä. (Ks. esim. Torkkola 1998.)

Tauditon terve -tilanne, jossa yhteiskunnallinen määrittely ei ole yhteneväinen yksilön kokemusten ja lääketieteellisen taudinmäärittelyn kanssa, lienee mahdollinen ainakin teoriassa.

Tällainen ristiriita voi syntyä, jos yhteiskunta määrittelee lääketieteellisesti terveiksi todettuja ja itsekin itsensä terveiksi kokevia sairaiksi taloudellisista syistä. Teoreettisesti tällaisen tilanteen voi ajatella syntyneen esimerkiksi silloin, kun varsinaisten geriatristen hoitopaikkojen puutteen vuoksi vanhuksia on hoidettu mielisairaaloissa. Vanhuksia on siis hoidettu mielisairaalassa muun syyn kuin sairaalahoitoa vaativan psykiatrisen diagnoosin vuoksi. (Ks. Salokangas & al. 1988.)

Edellä esittelemälläni terveyden ja sairauden kolmen ulottuvuuden mallilla olen halunnut havainnollistaa, terveyden ja sairauden määrittelyn moniulotteisuutta. Terveys ja sairaus eivät ole staattisia vaan alati muuttuvia tiloja. Terveyden voi ymmärtää samalla tavalla kuin Hall (1996, 2-6) ymmärtää identiteetin. Hallin mukaan identiteetin teoriassa ei ole kyse subjektin tuntemisen teoriasta vaan diskursiivisten käytäntöjen teoriasta. Tällöin terveyden teoreettinen määrittely ei lähtisikään yksilön ominaisuuksista vaan terveyden diskursiivisten käytäntöjen määrittelystä. Siten terveyttä määritettäisiin alati muuttuvassa kulttuurisessa merkityskamppailussa ja terveyden määrittelyssä on kysymys myös vallasta ja kontrollista. Tätä kamppailua käydään myös journalismissa.

Terveys ja sairaus journalismissa

Terveys on journalismin vakioaiheita. Kansan terveyttä on yritetty kohentaa joukkoviestinnän avulla suomeksikin jo yli kaksi sataa vuotta, Tieto-Sanomista lähtien (Tommila 1988, 56). Journalismin näkökulmasta katsottuna terveys on hyvä aihe, sillä se kiinnostaa yleisöä. (Arkin & Arkin 1990, 14, 20-21, Valtakunnallinen ... 1998). Kansalaisten kiinnostuksen taustalla saatavat olla myös terveydenhuollon viestinnälliset puutteet, sillä

vähäinen tiedonsaanti on yksi hoitotyytymättömyyden kesto-
syistä (ks. esim. Töyry & al. 2000). Viestinnän kehittämisen tar-
peet lienevätkin syynä siihen, että terveydenhuolto on entistä
kiinnostuneempi yhteistyöstä median kanssa. (Stuyck 1997,
Torkkola & al. 2002, Nordman 2002.) Lisäksi yhteistyöhön
median kanssa houkuttaa halu vaikuttaa paitsi kansalaisten
terveyskäyttäytymiseen, niin myös terveystieteeseen ja lääke-
tieteen rahoitukseen. (Ks. esim. Ruuskanen & Jalanko 1997,
Garpenby 1997.)

Terveysjournalismiin kohdistuu monenlaisia, keskenään
ristiriitaisiakin toiveita. Käytännön yhteistyötä helpottaakseen
lääkärit ja toimittajat ovat sopineet yhteisistä pelisäännöistä.
Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus hyväksyttiin 1985;
sopimusta täydennettiin 1993. (Lääkärietiikka 1996, 108-
109, ks. myös Halonen 1999.) Terveydenhuollon ja lääketieteen
näkökulmasta katsottuna terveysjournalismi ja terveysviestintä
ymmärretään ensisijaisesti tiedonvälityksenä: Terveystietejär-
jestelmän odotetaan välittävän ensisijaisesti oikeata ja objektiivista
tietoa ja palvelevan nimenomaan terveyden edistämisen pää-
määriä. Terveydenhuollon ammattilaiset ovatkin kritisoineet
terveysjournalismin kykyä välittää oikeaa tietoa sekä lääketie-
teestä että terveydestä ja sairaudesta yleensä (ks. esim. Arvoista
... 1997, 20-21; Poikolainen 1989, Ruuskanen & Jaakola
1997). Kärjistäen voikin sanoa, että terveydenhuollon näkökul-
masta journalismi on apulainen, joka vain kuljettaa terveyden
viestiä asiantuntijoilta kansalaisille.

Terveydenhuollon ja journalismin ristivetoinen suhde ei ole
ainutlaatuisista vaan päinvastoin. Perinteisesti journalismin ja
lähteiden suhdetta on kuvattu monitahoiseksi kilpailutilanteeksi.
Tiedotusvälineet kilpailevat keskenään lähteistä ja lähteet
julkisuustilasta. Journalistit ja lähteet kamppailevat sekä siitä,
kumman näkökulma määrittää julkisuutta että siitä, minkälaiset

tiedot pääsevät julkisuuteen. Journalismin suhdetta vallakkaisiin ja virallisiin lähteisiin on kuvattu jopa symbioottiseksi: journalismi pönkittää vallakkaiden arvovaltaa ja päinvastoin. (Ks. esim. Luostarinen 1994, 44-45, 64.) Tämä ristiriita näkyy myös terveysjournalismissa, jonka toimintaan yhtäältä vaikuttavat journalismin omat käytännöt ja ihanteet ja toisaalta lääketieteen arvovalta ja biolääketieteellisesti painottunut terveyskulttuuri. Ainakin toistaiseksi terveysjournalismi on näyttänyt kunnioittavan terveydenhuollon ammattilaisten auktoriteettia ja vain harvoin kyseenalaistanut ”lääketieteen totuuksia”. (Ks. Finer et al 1997; Perttilä & Sinkkonen 1997, myös Lupton & McLean 1998.) Terveysjournalismin auktoriteettiuskoisuus on poikkeavaa. Kriittinen suhtautuminen lähteisiin ja vallan vahtiminen ovat journalismin keskeisimpiä ihanteita ja toimintamalleja, vaikkei niitä aina käytännössä pystyttäisikään toteuttamaan. (Heinonen 1995.) Terveysjournalismin auktoriteettiuskolle ja lääketieteellisen faktatietoihin painottumiseen on useita syitä: Ensiksi terveysjournalismilla voidaan vaikuttaa ihmisten terveyskäyttäytymiseen ja äärimmillään väriiden tietojen voi ajatella aiheuttavan jopa jonkun kuoleman (ks. Tikkanen 1993, Poikolainen 1989). Toiseksi lääketieteellinen tieto mielletään helposti ”puhtaaksi, oikeaksi tiedoksi”, jolla ei ole yhteyttä vallan käyttöön. Tyypillisesti toimittajat suhtautuvat lääketieteeseen, kuten tieteeseen yleensäkin, auktorisoituna tiedon lähteenä ja vain harvoin kritisoivat tiedettä. (Ks. Kärki 1998 53-56; Väliiveronnen 1996, 157-158, 197.) Kolmanneksi lääkäreiden kollegiaalisuus ja pyrkimys pitää ristiriidat ammattikunnan sisällä vaikuttanevat lääketieteen ja koko terveydenhuollonkin julkisuuskuvaan (ks. Arrelöv 1997).

Journalismin itseymmärryksen mukaan journalismi on muutakin kuin tiedonvälitystä. Tietojen välittämisen lisäksi journalismi kertoo tarinoita ja ylläpitää julkista keskustelua. Ta-

rinoiden kertomisella ei tarkoiteta satujen kertomista vaan sitä, että juttu on hyvä myös muodoltaan. Lisäksi tarinallisuudella ymmärretään lukijan pysäyttävää tarinaa. Kiinnostava tarina on siis sekä hyvin kirjoitettu että lukijaa koskettava. Lisäksi hyvä journalismi pitää yllä julkista keskustelua tarjoamalla sekä tilan että eväitä keskustelijoille. (Kunelius 2000) Terveysjournalismissa julkisen keskustelun ylläpitäminen edellyttäisi ensinnäkin kykyä avata vallitsevia näkemyksiä terveydestä ja sairaudesta. Siten myös muut kuin biolääketieteelliset terveys- ja sairausdiskurssit saisivat tilaa journalistisessa julkisuudessa. Toiseksi terveydenhuollon ja lääketieteen auktoriteettien ei pitäisi antaa ohjailta julkista keskusteltua, vaan keskustelutilaa pitäisi antaa muillekin kuin vakiintuneille terveyskeskustelijoille. (Ks. Kunelius & Renvall 2002.) Hyvä terveystjournalismi siis toimii julkisen toiminnan resurssina myös terveydenhuollon asiakkaille, potilaille ja kansalaisille yleensä. Millainen siis on kansalaisen ja potilaan paikka terveystjournalismissa? Onko se paikka aktivoiva? Vai onko niin, että terveystjournalismi kopioi terveydenhuollon käytäntöjä, joissa potilas useimmiten jää hierarkian alimmaiseksi?

Potiluus¹ ja journalismi

On sanottu, että suomalaisen sairaalan voittaa hierarkkisuuudessa vain armeija – ja sekin niukasti. Mutta miten on journalismissa, millaisen paikan potilas saa journalistisessa sairaalassa? Avaan potilaan paikkaa journalismissa potiluus-käsitteen avulla. Läh-

¹ Englanninkielisessä tekstissä on käytetty termiä ”patienthood”, esim. Lupton 1993, jonka suomennokeksi ehdotan potiluus-sanaa.

tökohtani potiluiden tutkimiselle on sosiaalinen konstruktio-
nismi. Ymmärrän potiluidella sosiokulttuurisia käsityksiä poti-
laaksi tulemisesta ja potilaana olemisesta. Erotan potiluiden
Parsonin (1951) luomasta potilaan rooli -käsitteestä, jolla kuva-
taan sairastuneen yksilön yhteiskunnallista paikkaa. Potilaan
rooliin kuuluu sekä oikeuksia että velvollisuuksia. Se vapauttaa
yksilön sekä normaaleista velvoitteista että vastuusta sairastumi-
sensa suhteen. Potiluiden puolestaan voi ymmärtää potilaan
roolin toteuttamisen ennakkoehdoksi. Potiluus on kuin opas-
kartta, joka auttaa kansalaisia sujahtamaan potilaan rooliin. Po-
tiluutta, kuten terveyttä ja sairauttakin, konstruoidaan lääketie-
teellisissä diagnooseissa, yksilöllisissä kokemuksissa ja sosiokult-
tuurisissa määrittelyissä. Potiluiden rakentuminen onkin lopu-
ton ja alati keskeneräinen sosiokulttuurinen prosessi, johon
myös journalismi osallistuu. Yhtäältä journalismi rakentaa poti-
luutta ja toisaalta potiluiden sosiokulttuurinen ymmärrys vai-
kuttaa journalismin tapaan esittää potiluuksia.

Hogg (1999, 5-50) on kuvannut potilas-lääkärisuhdetta
neljällä eri mallilla. Nämä mallit voivat kuvata myös erilaisia poti-
luiden konstruktioita:

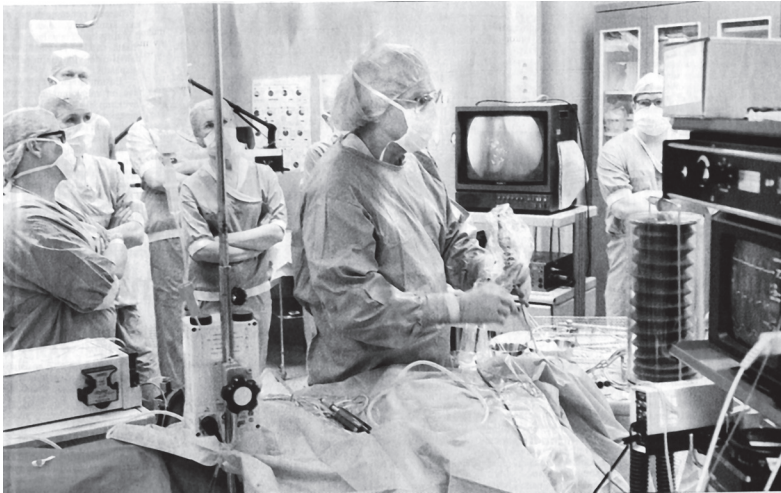
- Paternalistinen potiluus on nimensä mukaisesti holhoavaa. Po-
tilas esittää asiansa asiantuntijalle, lääkärille, joka tekee pää-
tökset. Potilaalla ei ole tarvetta valittaa, sillä hän luottaa asian-
tuntijaan.
- Kuluttajuuteen pohjautuva potiluus rakentuu terveystarve-
markkinoille, joilla kuluttajalla on valta tehdä ostopäätökset. Suomes-
sa tällaista kuluttajuutta ei kovin paljon ole. Tuorila (2000)
onkin käyttänyt nimitystä potilaskuluttaja, sillä hänen mu-
kaansa suomalaiset potilaat eivät ole sisäistäneet kuluttajuutta
vaan toimivat yksityisellä sektorilla lähes samalla tavoin kuin
julkisessa terveydenhuollossakin.

- Kumppanuuteen perustuva potiluus antaa paternalistista enemmän päätösvaltaa potilaalle. Periaatteena on, että päätökset tehdään lääkärin ja potilaan välisessä keskustelussa. Valittaminen hoidosta on mahdollista, muttei tavallista. Vaikka periaatteessa valittamisoikeus on olemassa, niin siihen ei rohkaita, ja ainakin implisiittisesti se on epätoivottua.
- Autonominen potiluus antaa kaikkein eniten valtaa potilaalle. Terveystenhoito antaa potilaalle tiedot, joiden perusteella potilas päättää itse. Järjestelmä kunnioittaa potilaan oikeutta olla seuraamatta asiantuntijoiden neuvoja. Valittamista hoidosta pidetään potilaan oikeutena.

Kansalaiset, saati potilaat pääsevät harvoin ääneen terveysjournalistisissa teksteissä. Jos potilas on läsnä jutun tekstissä, niin tyypillisesti hänet on asemoitu esimerkiksi, joka todistaa tai vain elävöittää asiantuntijoiden kertomusta. Sen sijaan juttujen kuvituksessa potilaat vilahtelevat tuon tuosta. Kuvat ovat tärkeitä erittelyn kohteita siksi, että ne kertovat sairaalan visuaalisesta järjestyksestä (ks. Seppänen 2001). Paljon sellaista, mitä ei ääneen sanota, voi kaivaa esiin kuvia tulkitsemalla. Vaikka potilas onkin kuvissa usein nimetön, sukupuoleton ja perheetön, niin tarpeeton hän ei ole. Potilaan läsnäolo, vaikka vain kuvituksen elementtinä, on välttämätöntä, sillä se oikeuttaa terveydenhuollon toiminnan ja antaa sen olemamassaololle merkityksen.

Tutkimuksen kuva-aineistossa, joka on kerätty Aamulehdessä vuosina 1980-1998 julkaistuista, Tampereen yliopistollista sairaalaa tai Pirkanmaan sairaanhoitopiiriä käsittelevistä jutuista, on yhteensä yli 850 kuvaa. Näissä kuvissa potilas on mukana 356 kuvassa. Usein potilas tai vain pieni osa potilasta, kuten yksittäinen raaja, kuvittaa juttua niin, ettei häneen ole viitattu tekstissä lainkaan.

Potilaat ovat läsnä jutuissa eri tavoin. Ensimmäisessä kuvatyypissä potilaan läsnäolo on passiivisinta. Oikeastaan potilas ei ole kuvissa läsnä elävänä ihmisenä lainkaan vaan hän on lavaste, tausta kuvan toiminnalle. Kuvan toiminta ei tällöin kohdistu potilaaseen vaan hoidon kohteena ja kuvan keskiössä on esimerkiksi tippapullo tai jokin muu laite. (Kuva 1) Toisessa kuvatyypissä potilas on hoidon kohteena, usein lääketieteellisen teknologian ympäröimänä. Rungas teknologia onkin kuville tyypillistä, minkä voi tulkita symbolisoivan lääketieteellisesti edistynyttä, siis hyvää hoitoa. Hoidon kohteena olevat potilaat ovat nimettömiä, sukupuolettomia ja perheettömiä ts. vailla yhteyttä

Kuva 1. Potilas kuvan lavasteena. AL 9.10.1998.

sairaalan ulkopuoliseen maailmaan. Toisinaan potilaan läsnäolon todisteeksi riittää vain potilaan pala, esimerkiksi vain jalkaterä. (Kuva 2). Voikin kysyä, miten pieni pala potilasta riittää merkiksi terveydenhuollon toiminnan tarpeellisuudelle? Potilaiden itsemääräämisoikeuden näkökulmasta katsottuna Aamu-

lehden potilaskuvavirtaa voisi pitää jopa lohduttomana. Vaikka teksteissä saatetaankin puhua potilaiden itsemääräämisoikeuden puolesta (kuva 3) niin kuvat kertovat toisin. Holhoava potiluus on vallitseva silloinkin, kun puhutaan potilaan oikeudesta päättää omasta hoidostaan.

Potilaan representaatio ei toki ole yhtenäinen. Muutamissa kuvissa potilas kuvataan aktiivisena toimijana. Hän katsoo kameraan ja esiintyy jopa tekstissä aktiivisen-

Kuva 2. Potilaan läsnäolon todisteeksi riittää potilaan palakin. AL 27.8. 1982.

Kuva 3. Itsemääräävänsikin potilaan paikka on sängyssä. AL 1.3.1993.

toimijana, joka kysyy ja kyseenalaistaa. Näyttääkin siis siltä, että potiluuudesta käydään ainakin heikkoa diskursiivista kamppailua. Potilaan asemoiminen hoidon ja käskytyksen kohteeksi ei ole ainoa mahdollinen tapa ottaa potilas mukaan juttuun.²

Terveysjournalismi ja turvallinen hyvinvointi

Terveysjournalismilla on yhtymäkohtia yhteen yksilön hyvinvoinnin keskeisimpään kysymykseen, terveyteen monin tavoin. Terveysjournalismista ja muista joukkoviestimistä kansalaiset saavat informaatiota terveydestä. Parhaimmillaan terveystieto auttaa kansalaisia vaalimaan terveyttään ja hoitamaan sairautaan. Tämä on omiaan lisäämään kansalaisten turvallisuuden tunnetta. Runsas terveysinformaatio ei kuitenkaan automaattisesti lisää kansalaisten terveystietämystä eikä johda terveyskäyttäytymisen muutokseen. (Erickson-Backa 2002 126-132, ks. myös Ginman 2002.) Runsas terveysinformaatio, erityisesti Internetissä, on herättänyt epäilyä informaation laadusta. Internetin terveystietoa arvioivissa tutkimuksissa onkin ilmennyt, että verkossa on runsaasti epätarkkaa ja virheellistä terveystietoa. (Mustonen 2002.) Pärjätäkseen terveystiedon tulvassa kansalaiset tarvitsevat entistä enemmän kriittistä terveyslukutaitoa eli kykyä hankkia, soveltaa ja arvioida tarjolla olevaa terveystietoa. Kriittinen terveyslukutaito on edellytys kansalaisten valtaistumiselle. (Leskinen & Koskinen-Ollonqvist 2000.) Kriittistä terveyslukutaitoa voi pitää myös edellytyksenä potilaiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi.

Mutta entä journalismi, mitä tekemistä sillä on potilaiden itsemääräämisoikeuden tai kansalaisten valtaistumisen kanssa?

² Potilaskuvista ks. myös Torkkola 2002 b.

Eikö pelkkä oikean terveystiedon välittäminen riitä? Ei riitä. Hyvä terveysjournalismi on paljon muutakin kuin vain terveystiedon välittäjä. Terveysjournalistiset tekstit ovat myös keskustelua siitä, mitä pidetään sairautena, miten mitäkin tautia hoidetaan ja millaista paikkaa sairastuneelle kansalaiselle tarjotaan. Hyvässä journalismissa osataan kyseenalaistaa ja katsoa terveyttä muistakin kuin terveydenhuollon ja lääketieteen auktoriteettien tarjoamista näkökulmista. Tilan saaminen journalismissa ei myöskään edellytä sairaskertomuksen avaamista ja omien kokemusten paljastamista. Hyvä terveysjournalismi evästä kansalaisia monipuolisesti ja parantaa heidän mahdollisuuksiaan osallistua julkiseen terveyskeskusteluun ja päätöksentekoon. Se on yksi hyvinvoinnin edellytys.

Lähteet

- Arvoista valintoihin. Terveysthuollon priorisointiryhmän raportti (1994). Stakes raportteja 161. Jyväskylä.
- Arrelöv, Britt (1997). Läkaren och massmedierna. Hårdnande klimat kräver varsamhet. *Läkertidningen* 94:9, 701-702.
- Atkin, Charles & Arkin, Elaine Bratic (1990). Issues and Initiatives in Communicating Health Information to the Public. Teoksessa: Atkin, Charles & Wallack, Lawrence (toim.) *Mass Communication and Public Health*. London. Sage, 13-40.
- Boorse, C. (1976). What a Theory of Mental Health Should Be. *Journal of Theory of Social Behavior*. 1976: 6, 61-84. Ref. Launis & Räikkä 1995, 82.
- Bynum, W. F. (1993). Nosology. Teoksessa Bynum, W.F. & Porter, Roy (toim.) *Companion Encyclopedia of the History of Medicine*. Vol 1. London. Routledge, 335-356.
- Del Mar, C.B., Green, A.C. & Battistutta D. (1997). Do public media campaign designed to increase skin cancer awareness result in increased skin excision rates. *Australian and New Zealand Journal of Public Health* vol 21 (7), 751-754.
- Erickson-Backa, Kristina (2002). Aiming at a healthy life: using and understanding health messages. Teoksessa: Teoksessa Ginman, Mariam & Väliaverronen, Esa (2002) *Communicating health and new genetics*. Finnish information studies 20. Turku. Åbo Akademi, 125-143.
- Finer, David; Tomson Göran & Björkman Nils-Magnus (1997). Ally, advocate, analyst, agenda-setter? Positions and perspectives of Swedish medical journalists. *Patient Education and Counseling* 30/1997, 71-81.
- Garpenby, Peter (1991). Sjukvården i massmedierna. *Läkertidningen* 88 (16), 1465-1466.
- Ginman, Mariam (2002). Health, information, and social capital. Teoksessa Ginman, Mariam & Väliaverronen, Esa (2002) *Communicating health and new genetics*. Finnish information studies 20. Turku. Åbo Akademi, 97-112.

- Hall, Stuart (1996). Who Needs "Identity"? Teoksessa Hall, Stuart & de Gay, Paul (toim.) Questions of Cultural Identity. London. Sage, 1-17.
- Halonen, Maimu (1999). Jos media sattuisi kohtaamaan lääkärin. Duodecim vol 115: 460-71.
- Hampf, Göran (1998). Epätyypilliset kasvokivut ja depressio. Duodecim vol 114 (5). <http://www.duodecim.fi/aikakauskirja/articles/d80112.htm>. 24.10. 2000.
- Hannonen, Pekka (1995). Fibromyalgiapotilaan hoito. Duodecim vol 111 (11) <http://www.duodecim.fi/aikakauskirja/articles/d50249.htm>. 24.10. 2000.
- Health Promotion Glossary, WHO; <http://www.who.int/hpr/docs/glossary.html>, 11.12. 1999.
- Heinonen, Ari (1995). Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 84.
- Herlitz J, Hartford M, Blohm M, Karlson BW, Risenfors M, Sjölin M. (1991). Utvärdering av Mediekampanjen Hjärta-Smärta 90 000: Fördröjningstiderna vid akut hjärtinfarkt kan förkortas. Läkartidningen 88:37, 2973-7.
- Hogg, Christine (1999). Patients, power & politics. From patients to citizens. London: Sage.
- Honkasalo. Marja-Liisa (2000). Miten sairaus rakentuu sosiaalisesti. Teoksessa: Kangas, Ilka; Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika (toim.) Terveys sosiologian suuntauksia. Helsinki. Gaudeamus, 53-73.
- Honko, Lauri (1994). Kulttuuri ja sairaus. Teoksessa: Hyry (toim.) Sairaus ja ihminen. Helsinki. SKS.
- Kaltiala-Heino, Riittakerstu (1997). Suostumus, kieltäytyminen ja pakko hoito - psykiatrisen hoidon kipupisteitä. niin & näin 2/97, 42-45.
- Kokko, Simo (1988). Tauti ja sairaus - työikäiset terveyskeskuslääkärin vastaanotolla. Kuopion yliopiston julkaisuja. Alkuperäistutkimuksia 1/1998.

- Kunelius, Risto (2000). Journalismi nelijalkaisena otuksena. Tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita. *Tiedotustutkimus* 23:3, 4-27.
- Kunelius, Risto & Renvall, Mika (2002). Terveystiedon julkisuus, politiikka ja kansalaiset. Teoksessa: Torkkola (toim.) *Terveystiedon viestintä*. Helsinki. Tammi, 89-120.
- Kärki, Riitta (1998). Lääketiede julkisuudessa. *Prometheus vai Frankenstein*. Tampere. Vastapaino.
- Lahelma, Eero (1992). Terveystiedon tutkimuksen kohteena. Teoksessa Karisto, Antti, Lahelma Eero & Rahkonen, Ossi (toim.) *Terveystieteiden sosiologia*. Juva. WSOY.
- Launis, Veikko & Räikkä, Juha (1995). Kuka on sairas. Teoksessa lääketiede ja filosofia. Helsinki. Yliopistopaino, 78-94.
- Lehto, Juhani (1998). Pakkohoitoa sikiövaurioiden ehkäisemiseksi. *Tiimi* 3-4/1998, 4-5.
- Leskinen, Leena & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (2000). Terveystiedon luokitus ja sen kehittäminen: Passiivisesta tiedon vastaanottajasta aktiiviseksi toimijaksi. *Promo*. Terveystiedon edistämisen lehti 4-5 /2000, 22- 25.
- Lingren, Astrid (1970). Peppi Pitkätossun tarina. *Suomennos*: Laila Järvinen. Porvoo. WSOY.
- Luostarinen, Heikki (1994). *Mielen kersantit*. Juva: Hanki ja jää.
- Lupton, Deborah (1993). The Construction of Patienthood in Medical Advertising. *International Journal of Health Services*, vol 23 (4), 805-819.
- Lupton, Deborah & McLean, Jane (1998). Representing Doctors: Discourse and Images in the Australian Press. *Social Science and Medicine* vol 46 (8), 947-958.
- Lääkärietiikka (1996). Forssa. Suomen Lääkäriliitto.
- Nettleton, Sarah (1996). *The Sociology of Health and Illness*. Cambridge. Polity Press.
- Nordman, Tarja (2002). Viestintä terveydenhuollon organisaatiossa. Teoksessa: Torkkola (toim.) *Terveystiedon viestintä*. Helsinki: Tammi, 121-149.

- Mustonen, Margit (2002). Terveystietoa Internetistä. Teoksessa: Torkkola (toim.) Terveysviestintä. Helsinki. Tammi, 150-162.
- Parsons, Talgot. (1951). The Social System. New York. Free Press
- Payer, Lynn (1988) Medicine & Culture. Varieties of Treatment in the United States, England, West Germany and France. New York. Henry Holt and Company.
- Perttilä, Kerttu & Sinkkonen, Sirkka (1998). Sanomalehdet terveyden edistäjinä kunnissa - diskurssianalyttinen tutkimus maakunta- ja paikallislehtien sisällöstä. Hallinnon tutkimus 17 (2), 98-108.
- Poikolainen, Kari (1989). Viestintä vaarantaa terveytesi. Duodecim 105, 1790-1795.
- Ruuskanen, Jali & Jalanko, Hannu (1997). Lääketiede joukkoviestimissä. Duodecim 113, 1407-1414.
- Salokangas, Raimo; Mattila, Vilho & Penttinen, Jukka (1988). Geriatriset mielisairaalapotilaat. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 25, 134-144.
- Seppänen, Janne (2001). Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere. Vastapaino.
- Signorielli, Nancy & Staples Jessica. (1997). Television an Children Conception of Nutrition. Health Communication vol 9 (4), 282-301.
- Stuyck, Stephen C. Public Health and the Media: Unequal Partners. Teoksessa: Atkin, Charles & Wallack, Lawrence (toim.). Mass Communication and Public Health. London. Sage, 71-77.
- Ståhlström, Olli (1995). Homoseksuaalisuuden sairausleiman synty ja sen psykoanalyttiset tulkinnat. Teoksessa: Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki (toim.) Terveysten lähteillä. Helsinki. SHS, 373 -397.
- Tarvainen, Riitta (1996). Pakkohoito ei auta lasta odottavaa päihdeongelmaista naista. Sosiaaliturva 84:18, 18-20.
- Tikkanen, Matti J. (1993). Kolesterolikiista – lääketieteen vai viestintän ongelma. Suomen Lääkärilehti 48:18, 1802-1804.

- Tommila, Päiviö (1998). Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. Teoksessa: Suomen lehdistön historia 1. Kuopio. Kustannuskiila, 23-75.
- Torkkola, Sinikka (2002a). Johdanto: näkökulmia terveysviestintää. Teoksessa: Torkkola (toim.) Terveysviestintä. Helsinki. Tammi, 5-12.
- Torkkola, Sinikka (2002b). Journalistista terveyttä. Näkökulmia terveysjournalismiin. Teoksessa: Torkkola (toim.) Terveysviestintä. Helsinki. Tammi, 71-88.
- Torkkola, Sinikka (1998). ”Näin lapsesi juo viinaa” Alaikäisten alkoholin käyttö mediajulkisuudessa. Teoksessa: Vuorinen & Torkkola, Lapsijuopot eduskunnassa ja mediajulkisuudessa. Kaksi tutkimusta alaikäisten alkoholin käytöstä. Stakes. Aiheita 29/1998.
- Torkkola, Sinikka; Heikkinen Helena & Tiainen, Sirkka (2002). Potilasohjeet ymmärrettäviksi. Opas potilasohjeiden tekijöille. Helsinki. Tammi.
- Tulloch, John & Lupton, Deborah (1997). Television, AIDS and Risk. A cultural studies approach to health communication. St Leonards. Allen & Unwin.
- Tuomainen, Raimo; Myllykangas, Markku; Elo, Jyrki & Rynnänen, Olli-Pekka (1999). Medikalisaatio -aikamme sairaus. Tampere. Vastapaino.
- Tuorila, Helena (2000). Potilaskuluttaja terveystuotteilla. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Twaddle, Andrew (1994). Disease, Illness och Sickness på nytt. Teoksessa: Richt, Bengt (toim.) Öppningar och farhågor. Fjorton humanister om hälsa, sjukdom och hälsofrämjande. Linköping: Linköpings Universitet.
- Töyry, Eeva; Vehviläinen-Julkunen, Katri; Roine, Erja; Naumanen-Tuomela, Paula & Rissanen, Viljo (2000). Hoidon ihmisläheisyys erikoissairaanhoidossa – kyselytutkimus osastopotilaille. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti vol 37 (3) 223-231.

- Uitti, Jukka & Pääkkönen, Rauno (2000). Sähköallergia ei ole allergiaa, mitä se on? *Duodecim* 2000; 116 (9)
<http://www.duodecim.fi/aikakauskirja/articles/d50249.htm>.
24.10. 2000.
- Uskomatonta, mutta valitettavasti totta. Mitä nyt -palsta. *Duodecim* 1998; 114 (24) <http://www.duodecim.fi/aikakauskirja/articles/d80521.htm>. 24.10. 2000.
- Väliverronen, Esa (1996). Ympäristöuhkan anatomia. Tampere. Vastapaino.
- Väänänen, Alpo (2000a). Hylkäämisten perusteet eivät ailahtele. *Socius. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti* 5/2000, 24-25.
- Väänänen, Alpo (2000b). Kasvoton (vakuutus)lääkäri. *Socius. Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti* 5/2000, 22-23.
- Åstedt-Kurki, Päivi (1992). Terveys, hyvä vointi ja hoitotyö kuntalaisten ja sairaanhoitajien kokemana. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 349*.

Julkaisemattomat lähteet

Valtakunnallinen AlueMedia Tutkimus 1997-1998. Suomen Gallup.

POLIISIN UUDISTUNUT ROOLI TURVALLISUUDEN EDISTÄJÄNÄ

Lainvartijasta hyvinvoinnin puolustajaksi

Poliisin tuottamien turvallisuuspalvelujen alkuperä on paikannettavissa vahvasti uuden ajan alussa modernin valtiollisen toiminnan kehkeytymiseen. Tuon ajan tilannetta kuvaa Thomas Hobbesin (1651) näkemys siitä, että julkista valtaa tarvitaan juuri turvattomuutta vastaan. Ilman sitä yhteiskunnassa vallitsee 'kaikkien sota kaikkia vastaan', 'luonnotila', jossa oikeuden ja vääryyden käsitteillä on anarkistinen sisältö. Poliisin tehtäväksi muodostui lakien noudattamisen valvonta sekä sisäisestä turvallisuudesta huolehtiminen. Poliisista tuli osa valtiollisten toimintojen ydintä ja sen olemassa olon perustaksi vahvistui turvallisuuteen liittyvä yleinen etu.

Moderneissa, Suomen kaltaisissa oikeusvaltioissa poliisin asema on vakiintunut osaksi poliittis-hallinnollista instituutiosta kokonaisuutta. Poliisin toimintaa ohjataan poliittiselta tasolta, mitä kautta poliisi on toimistaan myös parlamentaarisesti vastuussa. Poliisin tehtävät ja toimivalta on tarkoin säädetty muutoksenhakumenettelyineen. Poliisin toiminnassa tähdätään siihen, että kansalaiset ovat yhdenvertaisia poliisitoiminnan kohteena ja turvapalvelujen käyttäjinä. Poliisitoiminnan oikeudenmukaisuus ja korruptoitamattomuus muodostavat takeen sil-

le, että kansalaiset myös kokevat suurta luottamusta poliisin toimintaan. Toisaalta poliisi sovittaa ja balansoi toimintaansa muuhun kriminaalipolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan sekä ihmisoikeuksien kunnioittamiseen.

Poliisi tähtää työssään asukkaiden viihtyvyyden ja hyvinvoinnin lisäämiseen monin tavoin. Poliisi huolehtii katu- ja liikenneturvallisuudesta, selvittää rikoksia, hankkii takaisin rikoshyötyjä sekä tuottaa lupapalvelut. Palveluissa tähdätään nopeuteen ja joustavuuteen. Viime vuosina on korostettu erityisesti ennaltaehkäisevän työn merkitystä, jota kuvataan käsitteellä lähipoliisitoiminta. Usein jo poliisin läsnäolo estää tapaturmien, häiriöiden tai rikkomusten syntymistä ja vähentää niiden aiheuttamia vahinkoja. Poliisin tiedotus-, neuvonta- ja koulutustoiminnot tähtäävät ennaltaehkäisyyn, samoin yhteistyö eri yhteisöjen kanssa sekä toiminnan hajauttaminen alueittain ja lähiöittäin.

Turvallisuustyön halutut painopisteet ja valinnat ovat nousseet poliisin sisällä viime vuosina vilkkaan keskustelun kohteeksi samalla, kun poliisi on ottanut yksiköissään käyttöönsä uusia strategisen johtamisen, kehittämisen ja suunnittelun välineitä. Poliisin tulosohtausjärjestelmää on uudistettu niin sanotun tasapainotetun suunnittelu- ja arviointimallin (BSC) suuntaan. Kunnissa on laadittu poliisin, kunnallisten viranomaisten ja yhteisöjen yhteistyönä turvallisuussuunnitelmia. Turvallisuussuunnittelulla pyritään paikallisen turvallisuuden kokonaistarkasteluun, tilanteeseen, jossa kunnan omat toimet ja poliisin toimet tähtäävät samaan tavoitteeseen eli asuinturvallisuuden edistämiseen. Tähdätään siihen, että paremmalla suunnittelulla ja työnjaolla voidaan estää turvattomuutta aiheuttavien katvealueiden syntymistä sekä välttää päällekkäisyyksiä. Poliisin paikallisyksiköt ovat olleet aktiivisesti mukana laatujärjestelmien kehittämisessä. Ne ovat osallistuneet ja ansioituneetkin kansalli-

sisälaatupalkintokilpailuissa, minkä lisäksi poliisilla on ollut jo useita vuosina käytössään oma laatupalkintomenettely. Laatuajattelua on viety poliisiin työprosessien kehittämiseen. Poliisi on ottanut asiakaspalautejärjestelmiä käyttöönsä.

Kaikkiaan poliisitoimessa on otettu viime vuosina käyttöön monia sellaisia johtamisuudistuksia, joilla on pyritty tehostamaan palveluja, parantamaan laatua sekä edistämään toiminnan vaikuttavuutta. Kehittämisen tarpeet ovat nousseet toimintaympäristön muuttumisesta. Julkisen sektorin sisällä poliisi on joutunut mukaan kilpailuun budjettiresurseista samalla, kun se on tulosajattelun myötä joutunut osoittamaan aiempaa tarkemmin sen, että niukat resurssit käytetään tehokkaasti ja viisaasti. Poliisiin on osoitettava resurseista päättävälle politiikan tasolle oman olemassaolonsa oikeutus, perusteltava entistä tarkemmin omat resurssitavoitteensa, tähdättävä selkeisiin ja konkreettisiin tavoitteisiin, sekä osoitettava, mitä rahalla saadaan aikaan.

Mikä luonnehtii tämän päivän poliisia turvallisuuden edistäjänä? Millaisia paineita kohdistuu sen rooliin ja tehtäväalueeseen? Mikä voisi estää sen olemassaolon oikeutusta? Suhteessa hyvinvointiyhteiskuntaan ja turvallisen asuin ympäristön ylläpitoon poliisi edustaa institutionaalista toimijaa. Koko turvallisuuden edistämisen kentässä poliisi on silti vain yksi aktori muiden joukossa. Se vastaa viranomaisena lainvalvonnasta sekä hoitaa muutoinkin turvallisuustehtäväänsä tiukasti lakien ohjaamana. Lainsäädäntö määrittelee tarkasti poliisin puuttumisen rajat ja sellaisen turvallisuuden uhkan, vaaran tai ongelman, johon poliisi voi toiminnallaan puuttua. Toisaalta lainsäädäntö määrittelee samalla myös keinot, jotka ovat poliisiin käytettävissä: kiinniotto, pidättäminen, kuulustelu jne.

Poliisitoimen kehittämisestä käydyissä keskusteluissa on haettu tämän päivän ja huomisenkin näkökulmaa siihen, miksi poliisia tarvitaan, mihin poliisia tarvitaan ja mihin ulottuvat sen

toimialueen rajat. On kysytty, millaisten ydinarvojen varassa poliisi tehtäviään suorittaa ja millaisten arvojen suuntaan poliisitoimintaa halutaan kehittää. On laadittu aiempaa täsmällisempiä pitkän aikavälin turvallisuustavoitteita (visiot) sekä niihin tähtääviä strategioita.

Tarkastelen seuraavassa näitä kysymyksiä – en niinkään uusien rakenteiden ja menetelmien kehittämisen kannalta, vaan enemmän sen suhteen, miten käyty keskustelu on hahmottanut poliisitoimen institutionaalista roolia ja kehittämistä: miten paikallisessa poliisitoimessa hahmotetaan turvallisuustyön haluttua suuntaa, painotuksia ja tarpeellisia valintoja? Miten poliisitoimi näkee oman institutionaalisen roolinsa turvallisuuden edistäjänä? Miten poliisin paikalliset toimijat näkevät suhteensa kansalaiseen ja asiakkaisiin? Miten kansalaisen ja asiakkaan roolit eroavat poliisin turvallisuustyön subjekteina ja objekteina? Valotan kysymyksiä pääosin kirjallisen aineiston sekä poliisin omien suunnitteludokumenttien pohjalta.

Poliisin vastuulla oleva turvallisuus

Miten poliisin pitäisi asemoida roolinsa ja osuutensa turvallisuustyön tehtäväkentästä tämän päivän ja huomisen yhteiskunnassa? Onko perinteinen asemointi vielä toimiva ja missä määrin on tarvetta uudelleenasetointiin? Mitkä tehtävät luontuvat poliisille, millaisiin ongelmiin tarvitaan nimenomaan poliisin puuttumista ja mitkä tehtävät voisi hoitaa jokin muu kuin poliisi? Näitä kysymyksiä pohdittiin seikkaperäisesti viimeksi maa-herra Kosken johtamassa työryhmässä (Poliisitoiminnan arviointi .. 2001). Työryhmä ryhmittelee poliisin tehtäväkenttää ydin-tehtäviin ja muihin tehtäviin. Työryhmä pohtii tehtävien siirrettävyyttä seuraavan asetelman mukaan:

- Poliisilla yksinomaan säilytettävät tehtävät eli niin sanotut ydintehtävät
- Kunnalle siirrettävissä olevat tai kunnan viranomaisten kanssa yhdessä hoidettavat tehtävät
- Muille valtion viranomaisille siirrettävissä olevat tai näiden kanssa yhdessä hoidettavat tehtävät
- Vapaaehtoisjärjestöille ja yhteisöille osittain tai kokonaan siirrettävissä olevat tehtävät
- Yksityiselle turva-alalle osittain tai kokonaan siirrettävissä olevat tehtävät

Työryhmä näkee yhteistyön lisäämisen mahdollisuuksia erityisesti poliisin ennaltaehkäisevän toiminnan alueella, tiedotuksessa ja valistuksessa. Sopivia partnereita ovat kunnat, vakuutusyhtiöt, kirkko, tielaitos, yksityinen turva-ala sekä vapaaehtoisjärjestöt. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden alueella yhteistyökumppaneita ovat hälytystehtävien osalta pelastustoimen yksiköt sekä juopuneiden säilytyksen osalta sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset. Rikostutkinta on pääosin poliisin ydintoimintaa. Liikenneturvallisuudessa yhteistyötä voidaan lisätä kunnan viranomaisiin ja katsastusasemiin. Lupahallinto tukee poliisin ydintoimintoja, eikä sitä ole tarkoituksenmukaista siirtää. Muissa tehtävissä yhteistyön mahdollisuuksia ja tehtävien siirrettävyyttä on virka-aputyössä, vangin- ja saattokuljetuksissa, löytötavaran säilytyksessä. Toisaalta poliisi haluaa itsekin lisätä kansalaisten itsekontrollia sekä paikallista omaehtoisuutta rikollisuhkien torjunnassa, kuten omaisuuden parempaa suojaamista.

Kaikkiaan turvallisuuden ”perustarpeiden” tyydyttämisen halutaan säilyvän jatkossakin poliisin viranomaistoimintana. Julkisen, yksityisen ja yhteisöllisen yhteistoimintaa, kumppanuutta ja verkostoitumista tarvitaan kaikissa tehtävissä, mutta siten, että ydintoiminnan kontrolli säilyy selvästi poliisilla. Viime aikoina keskustelua on käyty varsinkin yksityisten turva-

palvelujen käyttämisestä järjestyksen valvonnassa ja vartiointitehtävissä. Näihin on liittynyt lakimuutoksia. Uusi perustuslaki ei anna yksityistävälle tehtäväsiirroille juurikaan tilaa silloin, kun kysymys on julkisen vallan käytöstä (Tuori 2002; ks. myös South 1997: 107-119).

Yleensä turvallisuuden ylläpidon ja edistämisen tehtävissä julkisen vallan käyttäminen on merkittävää, koska ne saavat merkitä puuttumista yksityishenkilön vapauteen. Samalla näissä tehtävissä kansalaisten yhdenvertaisuus palvelujen ja turvan saatavuudessa ja kohdentuvuudessa on demokratian ydinkysymyksiä. Nämä tehtävät ja niihin liittyvä valvonta halutaan säilyttää jatkossakin yksinomaan poliisilla. Näin halutaan, koska poliisin tuottaman turvallisuushyödyn koetaan edustavan kansalaisten arvostamia asioita ja niillä on poliittinen tuki (Moore 1995). Poliisin työ turvallisuuden edistämiseksi koetaan osaksi yhteiskuntamoraalia ja hyvinvoinnin perustaa. Toimintaperiaatteiden yleinen hyväksyntä edistää poliisin kokemaa legitimaatiota.

Viime aikoina on muun muassa vakavien terrorismitapausten kautta poliisiin kohdistunut lisääntyviä vaatimuksia kansalaisten turvallisuuden takaamiseksi. Halutaan lisää poliiseja, tarkastuksia ja rajoituksia sekä vaaditaan kovempia rangaistuksia. Samaan aikaan on kuitenkin myös niitä, jotka varoittavat kurija kontrollimekanismien liiallisen korostumisen vaarasta. Esimerkiksi oikeushistorian professori Jukka Kekkonen (2002) korostaa tarvetta pohtia rikollisuuden syitä: ”On tutkittava, ketkä rikoksen polulle ajautuvat ja pyrittävä selvittämään, miten heidän elämäntilanteeseensa voidaan puuttua ennalta. Ratkaisuja on haettava sosiaalipolitiikasta, koulutuspolitiikasta ja yleisestä yhteiskuntapolitiikasta.” On myös tuotu esille, että työttömyyden vähentämisellä ja rikosten määrän vähenemisellä on joiltakin osin selkeä korrelaatio (ks. esim. Loveday 1997: 129-130).

Poliisin ennaltaehkäisevän työn osuus ja yhteistyön merkitys korostuu, kun turvallisuuden kenttää katsotaan globaalisti ja laaja-alaisesti (terrorismi, alueellisten kriisien torjunta, huumerikollisuus sekä sähköiseen viestintään liittyvä rikollisuus). Paineita poliisitoiminnan responsiivisuuden lisäämiseen tulee silti kahtaalta. Samaan aikaan kun erilaiset ääri-ilmiot ja järjestäytynyt kansainvälinen rikollisuus lisäävät paineita poliisin kansainvälisen yhteistyön lisäämiseen, korostuu poliisin työn voimistamistarve myös paikallistasolla ja lähipoliisitoiminnassa. Paikallisella tasolla poliisin rooli turvallisuuden edistäjänä liittyy nimenomaan arkiturvallisuuden edistämiseen. Paikallinen taso tuottaa kansalaisten lähiturvallisuuden kokemisen kannalta keskeiset turvapalvelut ja vastaa käytännössä siitä, että valtakunnalliset tavoitteet rikollisuuden vähentämisessä toteutuvat. Useimmat kansallisella tasolla hyväksytyistä eri alojen rikostorjuntaohjelmista konkretisoituvat toimenpiteiksi juuri paikallisella tasolla.

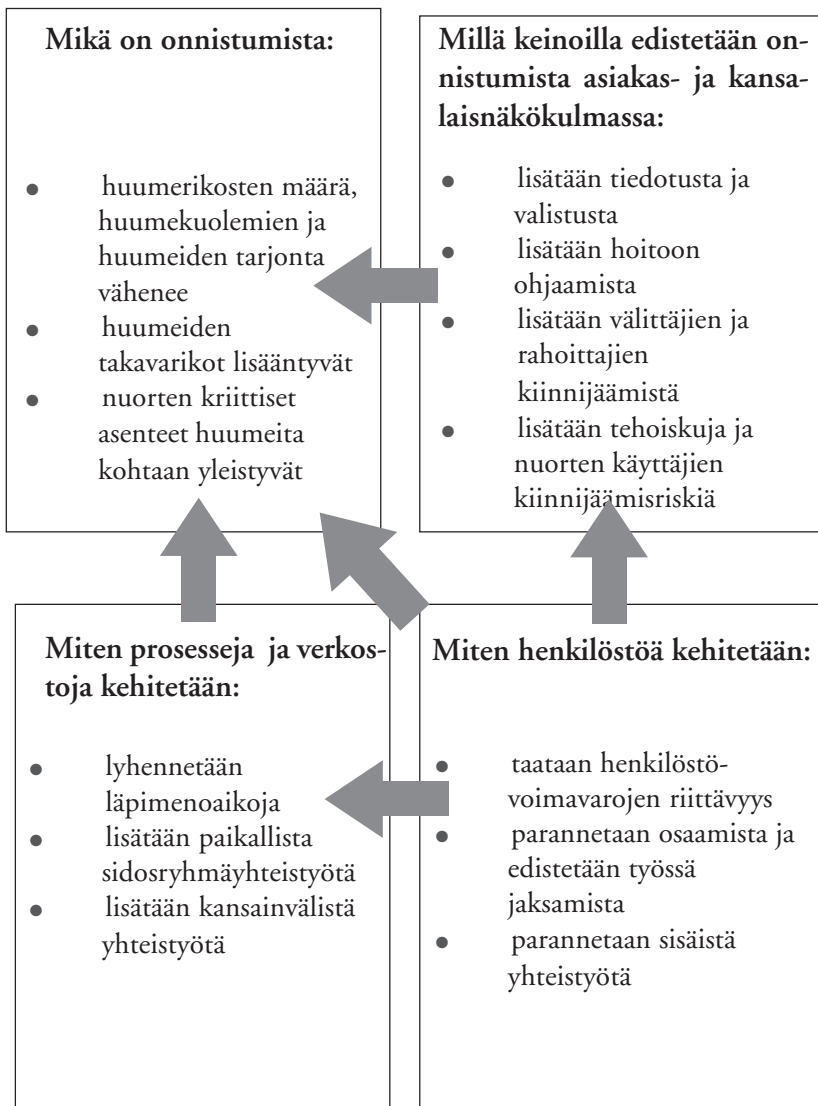
Mitä turvallisuudella ymmärretään? Mikä on poliisin tuottamaa turvallisuushyötyä?

Poliisin perinteisissä arvioissa turvallisuuden tilasta ovat korostuneet määrälliset tiedot. Turvallisuus/turvattomuus on yhdistetty rikosten ja häiriöiden kokonaismääriin, rikosvahinkojen määriin, kirjoitettuihin sakkoihin tai selvitettyihin rikoksiin. Turvallisuuden kehitystä on katsottu lukujen ja numeroiden valossa. Turvallisuus on hahmotettu ikään kuin objektiivisena tilana. Turvallisuuden on tulkittu lisääntyneen, kun rikollisuus on määrällisesti vähentynyt.

Nykyisin korostetaan myös subjektiivisesti koettua turvallisuutta, muuttuneita asenteita, kiinnijoutumisriskiä sekä asukkaiden ja yritysten kokemaa turvallisuustasoa (Lumijärvi etc. 2001). Samalla painotetaan turvallisuuspalvelujen saatavuutta, riittävyttä ja kohdentuvuutta turvallisen hyvinvoinnin osatekijöinä. Asukkaiden turvallisuusodotukset ja kokemukset ovat ensisijaisia arvioinnin pohjia. Poliisi on ryhtynyt tekemään turvallisuuskartoituksia, joilla peilataan asukkaiden käsityksiä oman asuinalueensa turvallisuuden tilasta ja ongelmista. Tavoitteet rakennetaan tältä pohjalta 'objektiivisten' kehitystietojen lisäksi.

Poliisin turvallisuuskäsityksen muutos näkyy katsottaessa, millaisia tuloksia haetaan esimerkiksi huumeiden torjuntatyöstä ja millaisilla keinoilla pyritään parempiin tuloksiin. Oheinen kuvio rakentuu BSC-mallin mukaisesti neljään näkökulmaan. Julkiselle toiminnalle ominaisesti tavoiteltava tulos kuvaa haluttua vaikutusta ja muut näkökulmat niitä keskeisiä menestystekijöitä eli keinoja, joilla haluttu tulos pyritään tekemään todeksi: asiakasnäkökulmaa, prosessinäkökulmaa sekä henkilöstön kehittämisen ja työelämän laadun näkökulmaa.

Kuvio 1. Poliisin onnistuminen huumeiden torjuntatyössä

Balanced Scorecard (BSC)-mallista on kehitelty viime vuosina poliisin strategiseen suunnitteluun uutta välinettä (Lumijärvi etc. 2001). BSC-malli on käsitteenä alun perin yhdysvaltalaisen liikkeenjohdon tutkijoiden Robert Kaplanin ja David Nortonin lanseeraama. Heidän ensimmäinen aiheesta käsittelevä artikkelinsa ilmestyi vuonna 1992. He ovat sittemmin julkaisseet runsaasti aiheeseen liittyviä kirjoituksia. BSC-malli on viime vuosien laajimmin levinneitä strategisen johtamisen innovaatioita. Se kehiteltiin alun perin liikeyrityksen johdon laskentatoimen kehittämisen tarpeisiin, mutta mallista tuli hyvin pian suosittu yleinen johtamisidea ja se on otettu käyttöön laajasti myös julkisella sektorilla.

Poliisitoimessa BSC-mallia kutsutaan tasapainotetun mittariston tai arvioinnin malliksi. Mallia lähdettiin soveltamaan poliisitoimeen jo vuonna 1999, vähitellen yhä laajemmin siten, että vuoden 2002 aikana malli vietiin poliisin paikallisyksiköihin saakka. BSC-mallin keskeinen idea on pyrkimys balanssiin eli tasapainoon erilaisten näkökulmien, kuten vaikuttavuuden, asiakaspintojen ja -kohtaamisten toimivuuden, työprosessien taloudellisuuden ja sujuvuuden sekä henkilöstön aikaansaannoskyvyn välillä. Niinikään malli painottaa visiointia, suunnittelun aikajänteen pidentämistä ja preventiivisyyden lisäämistä. Mallilla tähdätään resurssien entistä kokonaisvaltaisempaan suuntaamiseen ja strategisen mittariston kehittämiseen keskeisille menestystekijöille.

Poliisin työhön sovellettuna BSC-mallissa on alusta pitäen korostettu sitä, että hyötyä ei haeta liikeyrityksen tavoin tuotetusta rahallisesta lisäarvosta vaan vaikutuksista ja julkisesta hyödystä: kansalaisille tuotetusta turvallisuuslisästä. Kuvatussa poliisin huumetyöesimerkissä hyötyä kuvataan rikosmääriä, takavarikkoja sekä asenteiden muutosta kuvaavilla tiedoilla. Nuoret ilmentävät oletettuja syyseuraus -suhteita. Tällä tavoin muo-

dostuu ”strategisia karttoja”, eräänlaisia heuristisia ajattelumalleja, jotka auttavat tunnistamaan todellisia riippuvuuksia ja mekanismeja sekä mahdollistavat kerätyn palautteen ja karttojen avulla tapahtuvaa oppimista. Nuorten huumeiden käytön torjunnassa on varsin oletettavaa, että hyviä tuloksia saadaan aikaan juuri sidosryhmäyhteistyön, monimuotoisen kansallisen ja kansainvälisen yhteistyön avulla.

BSC-mallin hyötyyn suunnittelun ja arvioinnin välineenä kohdistuu tällä hetkellä paljon odotuksia. Mallien rakentaminen on kuitenkin vasta alussa ja lähivuodet näyttävät, miten odotukset täyttyvät. Mallin käyttöönotto on vaativa kehittämisprosessi, joka asettaa erityisen paljon painoa muun muassa dialogin lisäämiselle sekä poliisitoimen sisällä että poliisiin ja sidosryhmien suhteissa sekä mittareiden kehittämisessä että vision laadinnassa. Toistaiset kokemukset BSC-mallin hyödyistä ovat varsin lupaavia niissä piloteissa, joita poliisiin eri tasoilla on toteutettu vuosien 2000-2002 aikana.

Keiden turvallisuutta edistetään: asiakaskäsitteen problemaattisuus

Palvelun ideaan liittyy aina toiminta jonkun hyväksi ja auttamiseksi. Poliisiin kohdalla puhutaan yleisesti turvallisuuspalvelujen tuottamisesta kansalaisille. Kokonaisia toimialoja tarkasteltaessa poliisin toiminta onkin nähtävissä selkeäksi osaksi julkista palvelutoimintaa ja turvallisuuspalvelujen kokonaisuutta. Palvelukäsite kuitenkin hämärtyy, kun katsotaan tarkemmin, millaisista palveluista poliisin tehtäväkuva ja toimenpiteet muodostuvat.

Pidättäminen rikostutkinnassa ja rikosepäilyissä ei istu perinteiseen kuvaan palvelusta, eikä myöskään pidätyksen kohteena oleva pidätetty vastaa tyyppikuvaa asiakkaasta. Poliisi kohtaa työssään myös ”asiakkaita”, jotka ovat jo syyllistyneet väkivallan tekoihin tai muihin rikoksiin. Kun poliisi pysäyttää liikennevirrasta autoilijoita puhallustesteihin, ovatko puhallutetut ”asiakkaita” vaiko vain raittijuopumuksesta kiinnijäävät? Entä muut ohikulkevat? Ovatko he potentiaalisia asiakkaita vaiko vain tavallisia kansalaisia? Huonosti asiakasrooli istuu myös rikoksen selvittämiseen osallistuviin ja eri osapuolina ja todistajina kuultaviin.

Sen sijaan rikosilmoituksen ja hälytyksen tekijä tai häirinän ja rikoksen kohteeksi joutunut uhri (henkilö, yritys) on suhteessaan poliisiin selvemmin asiakas, joka hakee asianomistajana omaehtoisesti turvaa ja oikeutta kääntymällä poliisin puoleen. Hän on asiakasroolissa, jolle poliisi tarjoaa palvelua. Myös silloin, kun poliisi käy kouluissa valistamassa liikenneturvallisuudesta tai huumeiden käytön vaaroista, syntyy poliisin ja koulun välille asiakas- ja palvelusuhde. Poliisi tuottaa turvallisuuspalveluja koulun käyttöön.

Poliisin ennaltaehkäisevässä työssä vastaavia palvelurooleja löytyy muitakin, mutta oikeastaan vain poliisiin neuvontatyössä ja lupapalveluissa poliisipalvelut muistuttavat selkeästi tyyppillistä julkista palvelutoimintaa. Kun mukaan otetaan vielä turvallisuussuunnittelutyö ja poliisin sidosryhmäsuhteet, kansalainen voi olla suhteessaan poliisiin todella monessa asiakasroolissa: yhteistyökumppanina, ”oikeuden” tai turvan hakijana, tarkastuksen tai valvonnan kohteena tai rikoksesta epäiltynä.

Toisaalta myös poliisin oma rooli muuttuu asiakkuudesta toiseen (ks. Käyhkö 2002: 52-57). Hän on yhtäällä valistajan, laillisuuden valvojan, rikosten ehkäisijän ja selvittäjän rooleissa, toisaalla taas oikeuksia luovien sitovien lupapäätösten antajan

roolissa. Kaikkiaan asiakkuuksissa on suuria tehtäväalueittaisia eroja eikä palvelu- ja asiakaskäsitteiden tavanomainen käyttö ole luontevaa kuin osassa poliisin tehtäväkenttää, vaikkakin varsin naisten ”negatiivisten” asiakkaiden osuus kontaktipinnasta on pieni.

Tyypillistä on myös, että yhden tapauksen hoidossa syntyy useita keskenään erilaisia asiakassuhteita. Esimerkiksi liikenneonnettomuuden selvittämiseen osallistuvan kenttäpoliisin ”asiakkaita” ovat onnettomuuden aiheuttaja, auton omistaja, asianomistaja, todistajat, syyttäjä ja käräjätuomari ja tarkemmasta paikkatutkinnasta vastaavat poliisit. Sama asiakassuhde voi lisäksi realisoitua tiedotusvälineiden suuntaan, terveysasemalle ja vakuutusyhtiöön. Yhden tapauksen asiakkuudet voivat siten ilmetä mitä moninaisimmin: yksilöön tai organisaatioon kohdistuvana, suorana tai välillisenä, ulkoisena tai sisäisenä, positiivisena tai negatiivisena, vapaaehtoisena tai pakollisena, satunnaisena tai vakituisena, aktiivisena tai passiivisena (Lehto & Rätty 2002). Asianomistajana voi olla yksi henkilö tai yritys, mutta tapahtumaan liittyvä asianosaisten kontaktipinta on laaja.

Periaatteessa poliisi katsoo turvallisuutta aina ensisijaisesti turvan tai suojan tarvitsijan/hakijan kannalta, esimerkiksi väkivallan kohteeksi joutuneen tai rikoksen uhrin näkökulmista. Aina ei yksittäistä asianomistajaa tai suojan hakijaa kuitenkaan voida paikantaa (esim. liikennetarkkailussa tai yleisessä järjestyksenpidossa), jolloin yleisen edun näkökulma nousee etusijalle. Tämä ei kuitenkaan poista poliisilta tarvetta kohdistaa huomiota myös tällaisissa tilanteissa kansalaiskohtaamisten asiakaslähtöiseen kehittämiseen.

Millaisiin arvoihin poliisi työssään tukeutuu?

Arvoilla tarkoitetaan henkilöiden pysyväisluonteisia tärkeäksi koettuja käsityksiä, näkemyksiä, uskomuksia tai suhtautumistapoja, jotka ohjaavat toiminnallisia valintoja. Ohjaus tapahtuu usein piilevästi, mutta kuitenkin siten, että arvojen merkitys voidaan tiedostaa. Arvoja voidaan tarkastella yksilön, ryhmien, organisaation sekä yhteiskunnan tasoilla. Organisaation kannalta tavoiteltavia ovat sellaiset arvot, jotka saavat aikaan yhtenäisyyttä ja ponnisteluja organisaation perustehtävien toteuttamiseksi. Jos ei synny merkittävää ristiriitaa yksilön ja organisaation arvojen välille, arvot ovat osaltaan synnyttämässä sitoutumista organisaation tavoitteisiin. Ne tuovat sinne kulttuurista yhtenevyyttä.

Poliisiorganisaatioiden sisäisen arvoyhtenevyyden ohella kiinnostavaa on myös, ovatko poliisin ja muun yhteiskunnan arvot keskenään linjassa. Tällä on tärkeä merkitys poliisin, kansalaisten ja yhteiskunnan välisten suhteiden toimivuuteen. Poikkeavatko poliisin arvostamat asiat niistä, joita arvostetaan muualla yhteiskunnassa? Tarkastelen näitä kysymyksiä seuraavassa muutaman esimerkin avulla. Aluksi kuvataan poliisin omia arvokuvauksia, jonka jälkeen tilannetta verrataan yritysten ja muiden julkisorganisaatioiden arvokuvauksiin. Poliisin alue- ja paikallisyksiköt ovat äskettäin määritelleet arvojaan uusien visioiden laadinnan yhteydessä. Seuraavassa on neljän toimintayksikön arvokuvaukset.

Kuvio 2. Arvojen kuvaaminen poliisitoimessa.

<p>Itä-Suomen läänin poliisin ydinarvot:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Oikeudenmukaisuus ● Avoimuus ● Tuloksellisuus ● Asiakaslähtöisyys ● Yhteistyökyky 	<p>Etelä-Suomen läänin poliisin ydinarvot:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Vastuullisuus ● Avoimuus ● Joustavuus ● Tuloksellisuus
<p>Jämsän kihlakunnan poliisilaitoksen ydinarvot ja eettiset päämäärät:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Asiakastyytyväisyys ● Henkilöstön ja esimiestasojen tyytyväisyys ● Tuloksellisuus ● Päämäärätietoisuus ● Laatu ● Vahva asiantuntemus ● Palveluperiaate ● Puolueettomuus ● Avoimuus ● Luottamus ● Tasa-arvo ● Tasapuolisuus ● Vastuullisuus ● Ryhmähenki 	<p>Porin kihlakunnan poliisilaitoksen ydinarvot:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Oman työyhteisön, sen perinteiden ja henkilöstön arvostaminen ● Poliisilaitoksen palveluroolin näkeminen itsensäselvyytenä ● Asiakkaiden näkemysten huomioonottaminen sekä puolueeton ja asiallinen kohtelu ● Vastuun kantaminen oman työn hyvin tekemisestä ● Henkilöstön hyvinvoinnista huolehtiminen ● Kehityshakuisuus

Esimerkkien arvolistaukset ovat syntyneet BSC-mallin kehittämisen prosessin aikana. Ne eivät edusta arvojen tärkeysjärjestystä ja tuskin lopullistakaan kantaa, mutta tietyn yleiskuvan niistä kuitenkin saa. Kuten organisaatioissa yleisemminkin, alueellisissa ja paikallisissa poliisilaitoksissa perusarvoja haetaan monipuolisesti, sekä eettisistä (esim. rehellisyys) ja oikeusarvoista (esim. oikeudenmukaisuus) että sosiaalisista arvoista (esim. yhteisöllisyys). BSC -pohjaisen tavoitteenasettelun mukaisesti perusarvoja haetaan näkökulmittain: asiakastyön perusarvoista, taloudellisuuteen liittyvistä arvoista, yhteistyöarvoista ja henkilöstön kehittämiseen liittyvistä arvoista.

Kun arvot tällä tavoin kytketään onnistumisen näkökulmiin, korostuu niiden toisiaan täydentävä merkitys toiminnan perustana. Osa arvoista voidaan pitää itseisarvoina. Esimerkiksi rehellisyyttä tai tasa-arvoa arvostetaan ominaisuuksina jo itsessään. Suurempi osa on kuitenkin enemmän välinearvoja. Ne ovat ammatillisesti tärkeitä tai niitä arvostetaan organisaatiolle tuotetun hyödyn perusteella. Esimerkiksi tuloksellisuutta ja vahvaa asiantuntemusta arvostetaan kaiketi ennen muuta organisaation tehtävien ja tavoitteiden edistäjinä.

Suomalaisen poliisin työelämän arvokenttä vaikuttaa kuvattujen esimerkkien pohjalta varsin yhteneväiseltä. Ovatko poliisin työelämän arvot sitten muuttuneet viime vuosina? Suomalaisen poliisin kohdalla on viitattu joskus rasitteisiin poliittisessa arvomaailmassa. Historiallisessa katsannossa poliisin on nähty edustavan hierarkkista ja konservatiivista virkavaltaa ja kurinpitomaailmaa. Poliisia on pidetty puolisoitaalisena organisaationa.

Systemaattisten vertailutietojen puuttuessa tapahtuneeseen arvokehitykseen on vaikea ottaa täsmällistä kantaa, mutta vahvoja viitteitä on siitä, että poliisiorganisaation arvopohja on modernisoitunut ja monipuolistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Poliisin toimintaympäristössä on tapahtunut muutok-

sia, jotka ovat tuoneet poliisin arvopohjaan laajemman näemyksen. Rekrytointipohja on laajentunut. Koulutus on muuttunut.

Perinteiset arvot, kuten oikeudenmukaisuus, rehellisyys, puolueettomuus ja vastuullisuus ovat edelleen arvokeskiössä, mutta useita uusia arvoja on tullut näiden rinnalle: avoimuus, tuloksellisuus, luottamus, asiakaslähtöisyys, joustavuus, yhteistyökykyisyys, kehityshakuisuus sekä henkilöstön hyvinvoinnista huolehtiminen. On helppo otaksua, ettei muutos ole tapahtunut aivan ilman kitkaa, vaan enemmänkin jonkinlaisena uuden ja vanhan johtamiskulttuurin arvokamppailuna.

Crank (1998) tuo tutkimuksessaan esille amerikkalaisen poliisin ammattiin liittyviä sisäisiä arvoja, kuten korkean ammattillisen moraalin, ”sisäsyntyisen” kaiken epäilyn, pelon kieltämisen, väkivallan ihannoinnin, rasismिताipumuksen, maskuliinisuuden, tuntemattoman kohtaamiseen varautumisen ja voimakkaan keskinäisen solidaarisuuden. Kulttuuri pitää sisällään ihanteita, mutta myös rasitteita. Ylipäätään tällaisten teemojen käsittely heijastelee yhdysvaltaisen poliisin toimintaympäristön ja yhteiskuntasuhteiden voimakkaita stereotyyppioita ja monikulttuurisuuden haasteita.

Poliisi ei ole Suomessa rasismiväitteiden vuoksi juurikaan julkisuudessa, mutta takavuosien esimerkit muun muassa Joensuuusta toki muistuttavat siitä, ettei ongelma ole meilläkään täysin tuntematon. Silti tässäkin on nähtävä muutoksen suunta: moniarvoisessa yhteiskunnassa myös poliisin halutaan edustavan yhteiskunnan tärkeänä pitämiä arvoja.

Poikkeavatko poliisin arvot muiden organisaatioiden arvoista? Kauppinen (2002) on koonnut eräiden suomalaisten yritysten viime vuosina kirjaamia arvoja. Hän jakaa arvot neljään ryhmään. Taloudellisina arvoina yrityksissä mainitaan tuloksellisuus, kannattavuus, yrittäjäyys, tavoitteellisuus, tehokkuus.

Asiakastyön arvoina kirjataan asiakaslähtöisyys, ympäristöystävällisyys sekä turvallisuus. Yhteistyöarvoja ovat rehellisyys, vastuullisuus, luotettavuus, avoimuus, kannustavuus sekä yksilön kunnioittaminen. Henkilöstöön liittyvinä arvoina listataan uudistuminen, osaavuus, edelläkävijyys, innostus, kansainvälisyys, rohkeus sekä jatkuva kehittyminen.

Kun yritysten arvoja verrataan poliisin arvioihin, ei merkittäviä eroja havaita. Yrityksissä uusia arvoja edustavat myös kansainvälisyys sekä ekologiset arvot, kuten kestävä kehitys. Näistä ja pienistä terminologista eroista huolimatta molemmista arvokuvauksista hahmottuvat samanlaiset työelämän perusarvot. Syntyy vahva olettaus siitä, että molempien tahojen toimintaa ohjaavat samat suomalaiselle työkuultuurille ominaiset arvola-
taukset.

Ilmeinen yhtenevyys näkyy myös verrattaessa poliisin korostamia arvoja muiden julkisorganisaatioiden arvoihin (ks. Kauppinen 2002: 81). Kuntien ja valtion viranomaisten kirjaamia arvoja ovat tyypillisesti oikeudenmukaisuus, rehellisyys, lahjomattomuus, kestävä kehitys, avoimuus, lähestyttävyyys, suvaitsevaisuus ja tasa-arvo. Lisäksi arvoina mainitaan luovuus, tu-
loksellisuus, inhimillisyys, ympäristön kunnioitus, innostava työyhteisö sekä yhteistyöhakuisuus ja vastuullisuus. Jos tässäkin jätetään huomioimatta semanttiset ja ilmaisulliset erot, varsinaisia arvoeroja suhteessa poliisiin ei juurikaan huomaa. Poliisin arvostamat asiat näyttäisivät seurailevan yhteiskunnan yleistä arvokenttää.

Kun punnitaan arvoja ja niiden eroja, on pidettävä mielessä, että tässä vertailtiin julkituotuja 'organisaatioarvoja' eikä arvojen ilmentymiä. Arvojulistukset voivat olla enemmän tai vähemmän fasadeja, jotka peittävät alleen erilaisen todellisuuden ja vaihtelun käytännössä. Ne ovat kuitenkin julkisesti tavoiteltavia arvoja. Todennäköisesti on vielä runsaasti matkaa siihen, että

uudentyyppiset arvot todella heijastuvat ja ohjaavat yleisesti toimijoiden päätäntää ja työskentelyä. Niinpä vaikka poliisin asiakasläheisyyden, tuloksellisuuden ja avoimuuden parantumisista on selviä merkkejä, esille tulee edelleenkin myös viitteitä kontrollihenkisyydestä sekä byrokraattisuudesta. Toisaalta poliisin työ asettaa omat rajansa muun muassa suvaitsevaisuuden lisäämiselle. Suunta on silti poliisissa selvästi aiempaa monitahoisemman ja tasapainoisemman arvopohjan omaksumiseen.

Mitä tehtäviä halutaan painottaa ja mihin tähdätään?

Visiolla tarkoitetaan haluttua tulevaisuuden tilaa. Hyvältä visiolta edellytetään realistisuutta ja saavutettavuutta samalla, kun sen pitäisi kuvata nimenomaan tahtotilaa. Visiota ei aseteta ikuisiksi ajoiksi, mutta kuitenkin riittävän pitkälle, mielellään ainakin 10 vuotta eteenpäin (Kamensky 2002: 57). Visiolla tähdätään toiminnan suunnittelujänteen pidentämiseen, ennakkointiin ja tiettyyn ennustettavuuteen, mutta visionkin on muututtava, jos ympäristö muuttuu. Visiota tulee siksi navigoida ja muuttaa aina, kun siihen on tarvetta (Kauppinen 2002: 32). Toisaalta visio toimii kuin horisontissa näkyvä majakka. Kun majakka on saavutettu, tarvitaan uutta suunnan määrittystä.

Visiokuvaukset on tyypillisesti tiiviitä, usein vain muutama lauseen mittaisia tavoitekuvauksia, joilla annetaan suuntaa organisaation kehittämiseksi. Suuren organisaation eri tasoilla ja eri osayksiköissä tarvitaan omat visiot täsmentämään organisaation yleisiä tavoitteita sekä luomaan koko organisaation toiminnalle yhtenevyyttä.

Strategia-käsitteelle on annettu johtamiskirjallisuudessa monia määritelmiä (ks. Mintzberg etc. 1998). Tyypillisesti strategialla tarkoitetaan keinoja, joilla visio aiotaan saavuttaa ja päästä nykytilasta tavoitetilään. Strategia kuvaa valittua suuntaa vision tavoittelemiseksi. Miten ohjataan ja linjataan toimintaa, jotta visio voisi toteutua? Millaisilla ”reittivalinnoilla” uskotaan päästävän visioon tehokkaimmin.

Strategiavalintojen perustana ovat oletukset, tieto ja kokemus. Millaisten toimintaketjujen ja -periaatteiden oletetaan parhaiten edistävän vision saavuttamista? Yrityksissä strategisia valintoja tehdään toimintaympäristön rajaamissa mahdollisuuksissa muun muassa sen suhteen, panostetaanko liikevaihdon kasvattamiseen vaiko kustannusten karsintaan, millainen tuotestrategia valitaan, mihin asiakassegmentteihin panostetaan markkinoinnissa jne. Yritykset hakevat kilpailuetua tyypillisesti juuri sopivilla strategiavalinnoilla.

Ohessa on kuvattu poliisin laatimia visioita ja niiden kerroksisuutta siten kun se näkyy tällä hetkellä poliisin omissa toimintasuunnitelmissa. Aluetason esimerkkinä on Länsi-Suomen lääni ja paikallistasolla on kuvattu Nokian kihlakunnan poliisilaitoksen laatimaa visiota.

Kuvio 3. Visioiden kerroksittaisuus poliisitoimessa.

”Suomi on Euroopan turvallisin maa, jonka takeena on ammattitaitoinen, palvelualtis, luotettava, yhteistyöhakuinen ja tehokkaasti organisoitu poliisi.”

”Länsi-Suomen lääni on turvallinen paikka asua, käydä työssä ja viettää vapaa-aikaa. Poliisi pystyy vastaamaan alueensa väestön turvallisuudesta ja torjumaan rikollisuutta sen eri ilmenemismuodoissa tietoyhteiskunnallistuvassa ja kansainvälistyvässä yhteiskunnassa yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Poliisi on tehokas ja taloudellinen. Poliisin menestys perustuu väestön tarpeita vastaaviin poliisipalveluihin. Väestö ja eri yhteisöt luottavat poliisiin ja tukevat sen työtä. Kansalaisten kokemana turvallisuuden tunne ja luottamus poliisiin säilyvät korkealla tasolla.

Poliisin palveluksessa on osaava, palvelualtis, työssä jaksava, motivoitunut ja yhteisiä arvoja kunnioittava henkilöstö.”

”Nokian kihlakuntaan kuuluvissa kunnissa on turvallista asua, työskennellä, liikkua ja viettää vapaa-aikaa. Ihmiset luottavat poliisiin ja sen kykyyn huolehtia perusturvallisuudesta.

Poliisilaitos on hyvin ja ajanmukaisesti johdettu asiantuntijaorganisaatio, jonka toiminta on tehokasta, taloudellista, tarkoituksenmukaista ja kehittymishakuista.

Poliisilaitoksella on ammattitaitoinen, motivoitunut ja työhönsä sitoutunut henkilöstö, joka on työn vaatimusten edellyttämässä hyvässä henkisessä ja fyysisessä kunnossa.”

Toimintaympäristössä ennakoitavat muutokset sekä aikaisemmat periaatepäätökset ja ohjelmat ovat olleet todennäköisinä lähtökohтина, kun sisäministeriön poliisiosastolla on päädytty kyseiseen pitkän aikavälin tavoitelausumaan. Paikallistasolla taas poliisilaitos on laatinut oman visionsa ja strategiansa omista toiminnallisista lähtökohdista, täsmentämällä läänin linjausta sekä valtakunnan tason tavoitteita. Visiokuvaukset ovat silti verraten yleisiä.

Täsmällisemmät toimintamuodot ilmenevät strategioissa. Paikallispoliisin työssä haetaan turvallisuuden lisäystä monin erilaisin toimenpitein. Esimerkiksi Nokian poliisilaitoksella hälytyspalveluissa tähdätään nopeaan reagointiin. Huumerikollisuuden torjunnassa tähdätään aloitteleviin huumausaineiden käyttäjiin ja näille ainetta myyvien henkilöiden kiinnisaamiseen. Tutkinnassa panostetaan erityisesti törkeiden henkilöön kohdistuvien rikosten tutkintaan. Ennalta ehkäisyssä kehitetään poliisin maakunnallista ja seutukunnallista yhteistyötä.

Jokainen poliisilaitos tähtää omalla alueellaan siihen, että siellä on turvallista asua, käydä työssä ja viettää vapaa-aikaa ja että poliisilaitos on toiminnassaan tehokas ja taloudellinen. Poliisilaitoksen toiminta perustetaan alueen väestön tarpeisiin ja toimintatapojen osalta väestön yleisesti hyväksymiin periaatteisiin.

Paikallisen tason strategioiden määrittämisessä lähdetään poliisissa entistä enemmän siitä, että alueelliset ja paikalliset ominaispiirteet saadaan esille. Enää ei lähdetä siitä, että se mikä toimii valtakunnallisesti, toimii myös paikallisesti, vaan tavoitteita räätälöidään toimintaympäristön vaateiden mukaisiksi. Lähdetään siitä, että kun kukin kantaa omalla tavallaan kortensa kekoon, kokonaistulos on optimaalinen. Paikallisten turvallisuussuunnitelmien laadinnassa otetaan paikalliset sidosryhmät mukaan. Visiointityössä on lähdetty niinkään laajemman osallistu-

misen suuntaan. Visiot eivät rakennu enää pelkästään ylimmän johtotason pohdinnoista, vaan mukaan laadintatyöhön otetaan koko tarjolla oleva asiantuntemus.

Lopuksi

Poliisin merkitys hyvinvointiyhteiskunnan turvallisuutta tuottavana instituutiona on kiistatta korostunut viime vuosina. Terrorismi ja kansainvälinen rikollisuus ovat tuoneet uusia uhkakuvia. Tarvitaan mahdollisuuksien ja riskien kartoitusta sekä kriisien ennaltaehkäisyä. Strategisen suunnittelun uudet välineet, muun muassa BSC-menettely, ovat auttaneet poliisia uudistamaan suunnittelu- ja seurantakäytäntöjään. Toimintaa ohjataan entistä enemmän tavoitteiden luomien jännitteiden avulla sekä keräämällä tietoa siitä, onko suunta halutun mukainen.

Tavoitteiden ja strategioiden määrittäminen ei ole silti poliisin sisällä koskaan mutkatonta. Se on tasapainoilua joustavuuden ja pysyvyyden välillä. Poliisin on pystyttävä muuntamaan joustavasti toimintatapojaan rikollisuuden torjumiseksi samalla, kun yhteiskunta edellyttää poliisitoimelta pitkäjänteisyyttä ja ennustettavuutta. Toimintaympäristön nopeat muutokset ja niiden vaikea hallittavuus korostavat poliisitoimessa strategisen suunnittelun merkitystä. Tärkeätä on ennakointi ja reagointivalmius, koska muutokset ja uhat muokkaavat turvallisuustyön tehtäväkenttää kaiken aikaa sekä samalla näkemyksiämme siitä, millaista poliisia tarvitaan tulevaisuudessa.

Lähteet

- Crank, John (1998). *Understanding Police Culture*. Anderson Publishing Co. Cincinnati. Ohio.
- Kamensky, Mika (2002). *Strateginen johtaminen*. Kauppakaari. Helsinki.
- Kauppinen, Tero, J (2002). *Arvojohtaminen*. Kauppakaari. Helsinki.
- Kekkonen, Jukka (2002). *Kohti kurin ja kontrollin aikaa?* Aamulehti 19.5.2002.
- Käyhkö, Esa: (2002). *Poliisin julkinen vastuu*. Acta Univesitatis Tampereensis 862. Tampere.
- Loveday, Barry (1997). 'Crime, Policing and the Provision of Service', teoksessa: Francis, P. & P. Davis & V. Jupp (eds.) *Policing Future*. Macmillan Press. New York.
- Lehto, Juha & Rätty, Jari (2002). *Asiakkuus poliisihallinnossa*. Tampereen yliopisto. Turvallisuushallinto. Tutkielma.
- Lumijärvi, Ismo & Sirpa Virta & Olavi Kujanpää (2001). *Tasapainolla kohti tuloksellisuutta*. Tampereen yliopisto. Turvallisuushallinto.
- Mintzberg, Henry & Bruce Ahlstrand & Joseph Lampel (1998). *Strategy Safari*. New York. The Free Press.
- Moore, Mark (1995). *Creating Public Value*. Strategic Management in Government. Harvard Business Press. Cambridge.
- Poliisitoiminnan arviointi. Poliisitoiminnan arviointi ja toimintaedellytysten turvaaminen -hankkeen loppuraportti*. Työryhmä 1. Poliisiosaston julkaisuja 2/2001.
- South, Nigel (1997). *Control, Crime and 'End of Century Criminology'*, teoksessa Francis, P. & P. Davis & V. Jupp (eds.) *Policing Future*. Macmillan Press. New York.
- Tuori, Kaarlo (2002). *Julkisen vallan yksityistäminen ei saa vaarantaa oikeusturvaa*. Helsingin Sanomat 24.4.2002.

Muu aineisto

Länsi-Suomen läänin poliisin toiminta- ja taloussuunnitelma 2003-2006.

Nokian kihlakunnan poliisilaitoksen visio, strategia ja tasapainotettu mittaristo (BSC) 2002-2006. Luonnos 30.5.2002.

Poliisin valtakunnallisen BSC -seminaarin sekä Länsi-Suomen läänin poliisin BSC -pilottihankkeen julkaisemattomat aineistot vuodelta 2002.

Poliisin visio vuonna 2010 (vahvistettu 10.6.2002). Sisäministeriön poliisiosasto.

LAATU JA TEHOKKUUS PALVELUJEN TUOTTAMISESSA

Sekä yksityisen että julkisen sektorin toiminnalle asetetaan nykyään korkeita ja monenlaisia laatuksiteerejä. Aina ei ole ollenkaan selvää, kuka kriteerejä asettaa, mihin perustuen ja mitä tavoitellen. Eri suunnista (julkisviranomaiset, media, tuote- ja palvelukehityksestä vastaavat asiantuntijat, markkinoijat) tulevat laatupeheet antavat ymmärtää, että kriteerit täyttämällä saavutetaan sekä yksilöllistä että kollektiivista hyvinvointia – ja jopa turvallisuutta elämään. Kari Laitinen kysyy artikkelissaan oikeutetusti, miksi jonkun totuus laadusta/turvallisuudesta on dominoivampi kuin jonkun toisen. Tyypillisesti hyvinvointipalveluista puhuttaessa nostetaan esiin erilaisten professioiden keskeinen rooli laadun tuottajana ja sen arvioijana. Martti Lindqvist kirjoittaa professioiden etiikasta. Luoko professioetiikka yhtenäisyyttä turvallisuutta edistäville hyvinvointipalveluille? Vai onko professioillakin monenlaisia etiikoita?

Intensiivisen laatupeheen lisäksi, rinnalla ja ylitsekin kuuluu aikamme teknis-taloudellinen tehokkuuspuhe. Ei riitä, että palvelut ovat laadukkaita. Ne pitää myös tuottaa ja niitä pitää käyttää tehokkaasti ja kannattavasti resursseja tuhlaamatta. Voivatko laatu ja tehokkuus koskaan kohdata? Luoko laatu- ja te-

hokkuusajattelu turvallisuutta hyvinvointipalveluihin, niiden saatavuuteen ja sisältöön?

Laatu- ja tehokkuuspyrkimykset tuntuvat varsin ristiriitaisilta, niin keskenään kuin sisäisestikin. Harmoniasta ja tasapainosta hyvinvoinnin tuottamismallina ei ole tietoaakaan. Laitinen toteaa, että yhteiskunnan ja yksilön turvallisuus- ja hyvinvointintressit eivät aina kohtaa. Saman totesimme Satu Ranta-Tyrkön kanssa pienissä tarinoissamme elävästä elämästä (epilogi tässä kirjassa). Turvallisen hyvinvoinnin laatu ei ole sen tuottajista tai kokijoista irrallaan oleva asia. Palvelujen laatu ja tehokkuus eivät arkitodellisuudessa määrity universaalisti, yleisesti hyväksytyillä kriteereillä. Päinvastoin voi väittää, että turvallisuus- ja hyvinvointipalvelut ja niiden tuottaminen elävät jatkuvassa kilpailevien arvojen temmellyskentässä.

Tämä artikkeli perustuu organisaatiotutkimuksen piirissä Robert Quinnin ja hänen kollegojensa jo 1980-luvulta lähtien kehittelemään ajatukseen, että elämme paradoksaalisessa arvo- ja tavoitemaailmassa (ks. esim. Quinn, Faerman, Thompson & McGrath, 1996; Quinn & Rohrbaugh, 1983). Jotta pystyisimme jotenkin toimimaan samanaikaisten ristiriitaisuuksien maailmassa, on hyvä osata tunnistaa ristiriitaisia tavoitteita ja niiden tausta-argumentaatioita. On hyvä ymmärtää, mistä itse tulee ja mistä ehkä toiset tulevat. Tämä voi edesauttaa hedelmällisen dialogin syntymistä usein kuumaksi käyvässä hyvinvointikeskustelussa. Ristiriitojahan se ei tietysti poista, mutta lisää toivottavasti niiden sietokykyä ja avaa erilaisia perspektiivejä asioihin.

Laatu- ja tehokkuuskäsitteet

Tehokkuuteen ja laatuun liittyy useita tuttuja ja keskenään läheisiä käsitteitä, jotka vilahtelevat palvelujen tuottamiskeskustelussa yhtenään: tuottavuus, tehokkuus, vaikuttavuus, kannattavuus (ks. esim. Jones, 1995). Perinteinen taloustieteellinen ymmärrys tuottavuudesta sanoo, että tuottavuus tarkoittaa tuotosten ja panosten välistä suhdetta. Toisin sanoen tuottavuus on tietyllä aikaperiodilla aikaansaatu tuotos suhteutettuna tuotokseen käytettyihin resursseihin samalla aikaperiodilla. Esimerkiksi tuottavuuden mitta voi olla vastaanotettujen potilaiden määrä tunnissa/lääkäri. Tuottavuus ei perinteisesti sisällä minkäänlaista laadun määrittelyä tai vaatimusta.

Tehokkuudesta puhutaan, kun tarkastellaan panoksia ja tuotoksia päämäärien asettamisen näkökulmasta. Klassinen perusoletus on, että palveluja tuottavat organisaatiot toimivat rationaalisti ja päämäärähakuisesti, ja että päämäärät osataan määrittellä ja mitata selvästi. Sisäinen tehokkuus (efficiency) keskittyy panoksiin, siihen, missä määrin organisaatio tai systeemi käyttää ”oikeita” resursseja. Tässä tulevat mukaan käsitykset päämääristä, tavoitteista ja viimekädessä arvoista ja maailmankuvista. Vaikuttavuus tai ulkoinen tehokkuus (effectiveness) keskittyy tuotoksiin eli siihen, missä määrin ”oikeat” tuotokset on saavutettu. Taas ollaan tekemisissä erilaisten tavoitteiden ja arvojen kanssa ja erityisesti sen kanssa, mitä pidetään laadukkaana tuotoksena. Tehokkuuskäsite nostaakin laadun arvioinnin keskiöön erilaiset toimijat tai sidosryhmät.

Palveluorganisaatiot ja palveluja tuottavat systeemit ovat muodostuneet poliittisiksi areenoiksi, joissa kilpaillaan vallasta ja kontrollista. Omistajat ovat tyyppillisesti kiinnostuneita pääomien tuottavasta käytöstä ja kasvusta. Työntekijöille hyvät

työskentelyolosuhteet ovat tärkeä asia: palkka, organisaatio, johtaminen, työnjako, vuorovaikutus, yhteistyö. Asiakkaat haluavat, että helposti saatavilla on kohtuuhintaisia, mutta laadukkaita palveluja. Poliitikot pyrkivät (ainakin vaalipuheissaan) tasa-puolisuuteen, työllisyyteen, yleiseen hyvinvointiin ja palvelujen hyvään imagoon. Julkisviranomaiset ja -yhteisöt varjelevat säännösten noudattamista ja ohjailevat palvelujärjestelmien toimintaa. Eri sidosryhmien päämääriä painotetaan palveluja tuottavissa organisaatioissa eri tavoin, eri aikoina, erilaisissa päätöksentekotilanteissa. Prioriteettivalinnoilla on sekä poliittisia että sosiaalisia vaikutuksia. Yhteiskuntarauhan ylläpitämiseksi on kaikkien sidosryhmien päämääriä saavutettava ainakin minimitasolla pitkällä aikavälillä.

Erilaisista tehokkuustavoitteista voi tulla mielenkiintoisia seurauksia palveluja tuottavissa organisaatioissa. Koska sisäinen tehokkuus keskittyy panoksiin ja ulkoinen tehokkuus (vaikuttavuus) tuotoksiin, voi palveluja tuottavalla organisaatiolla olla samanaikaisesti korkea sisäinen tehokkuus (käyttää vähemmän resursseja kuin odotettiin), mutta alhainen ulkoinen tehokkuus (tuottaa huonompaa palvelua kuin odotettiin). Tällaisesta tilanteesta on runsaasti esimerkkejä hyvinvointisektorilla 1990-luvun säästö- ja laatukampanjoiden tuloksena.

Myös toimijoiden erilaiset aikaperspektiivit tuottavat erilaista laatua ja tehokkuutta. Lyhytjänteiset säästöt johtavat usein laadun heikkenemiseen pitkällä aikavälillä, osaamisen vajaa-käyttöön ja henkilökunnan loppuun palamiseen. Jos pitkällä aikajänteellä taas pyritään esimerkiksi peruspalvelutason varmistamiseen, johtaa se mahdollisesti palvelujen sisällön muuttumiseen (hoidetaan rutiinitapaukset), mikä voi taas johtaa erikoisosaamisen rapistumiseen ja asiakassegmentin muuttumiseen.

Klassiset laadun dimensiot liittyvät sekä panoksiin, tuotokseen että prosesseihin. Niistä voi siten tulla myös tehokkuuden

mittoja. Tekniseen laatuun liitetään yleensä muun muassa laatu-standardien saavuttaminen ja ylläpito, ammattitaito ja virheiden vähentäminen. Toiminnallinen laatu pitää sisällään toimitusaikeiden pitämisen, nopean reagoinnin virhetilanteissa ja palveluprosessin joustavuuden ja kehitysvalmiuden. Taloudellista laatua mitataan hinta- ja kustannustasolla sekä kustannussuunnittelulla ja -seurannalla. Palvelujen laadussa keskeisenä pidetty vuorovaikutuksen laatu edellyttää hyvää sosiaalista kanssakäymistä sekä työpaikan sisällä että asiakasrajapinnassa, sisäistä ja ulkoista viestintää, työtyytyväisyyttä ja työntekijöiden kannustamista ja kehittämistä.

Kilpailevat arvot palvelujen tuottamisessa ja laadussa

Lienee varsin realistista ajatella, että tehokkuuden ja laadun kriteerit rakentuvat ja määrittyvät pitkälti toimijoiden erilaisista arvoista, intresseistä ja valtapositiosta. Moniäänisyyttä, subjektiivisuutta, heterogeenisuutta ja jopa paradoksaalisuutta on vaikea sivuuttaa hyvinvointipalvelujen tuottamisen ymmärtämisessä. Pikemminkin voidaan lähteä perusoletuksesta, että ei ole yhtä parasta kriteeriä arvioida tehokkuutta ja laatua eikä ole yleistä yhteisymmärrystä päämääristä tai prioriteeteista. Sen sijaan erilaiset näkemykset, painotukset ja arvostukset näyttävät olevan voimassa samanaikaisesti. Myös Lindqvist puhuu artikkelissaan siitä, kuinka me elämme peruuttamattomasti monien arvojärjestelmien maailmassa.

Miten sitten suhtautua tähän moninaisuuteen ja ristiriitaisuuteen? Pluralismissa on ongelmansa, mutta erilaiset arvostukset kuulunevat erilaisten toimijoiden ”oikeuksiin”. Laadun hete-

rogeenisistä kriteereistä saa paremman otteen tunnistamalla niiden alla olevat kilpailevat arvot ja tehokkuusnäkemukset. Tällöin voi ensinnäkin paremmin argumentoida omia näkemyksiä suhteessa toisten näkemyksiin ja toiseksi edesauttaa avartavaa keskustelua lukkiintuneiden asemien puolustamisen sijaan.

Kilpailevien arvojen viitekehys perustuu kolmeen elementtiin (Robbins, 1990):

1. Joustavuuden ja kontrollin samanaikaiset tavoitteet ja niiden väliset suhteet ja painotukset. Joustavuudella pyritään uudistumiseen, sopeutumiseen ja muutokseen, kun taas kontrollilla pyritään jatkuvuuteen, ennustettavuuteen ja järjestykseen.
2. Sisäisen (ihmisten organisaatio) tai ulkoisen (markkinoiden organisaatio) fokuksen tärkeänä pitäminen. Sisäinen fokus arvostaa ihmisten hyvinvointia ja kehittymistä, ulkoinen organisaation tehtävänsuoritusta ja kilpailuasemaa.
3. Keinojen ja tavoitteiden suhde. Keinot liittyvät palvelujen tuottamisen prosesseihin ja niiden seurauksiin pitkällä aikajänteellä. Tavoitteet painottavat lopputuloksia usein lyhyemmällä aikajänteellä.

Neljä kilpailevaa mallia

Näiden kolmen elementin pohjalta voidaan päätyä perustelemaan palvelujen laatua ja tehokkuutta erilaisista ja toisiinsa nähden ristiriitaisista näkökulmista.

1. Rationaalisessa mallissa tärkein päämäärä on tuotoksen maksimointi. Siihen pyritään ulkoisella, markkinahakuisella fokuksella ja kontrollilla keinoina systemaattinen suunnittelu ja selkeät päämäärät. Tuottavuus ja sisäinen tehokkuus määrittelevät laadukasta palvelua.

2. Avointen järjestelmien mallissa pyritään muutokseen ja kehittymiseen joustavan organisaation avulla. Innovoinnilla, uudistumisella ja riskien ottamisella tavoitellaan uudenlaista osaamista, resursseja ja parempaa kilpailuasemaa.
3. Sisäisten prosessien mallissa pidetään tärkeänä palvelujen tuottamisen ja saatavuuden jatkuvuutta. Huomio kiinnitetään ihmisiin ja toimintojen sisäiseen organisointiin ja kontrolliin. Laadun stardardointi, dokumentointi ja rutiinit muodostuvat tärkeiksi palvelujen tuottamisen tavaksi.
4. Ihmissuhteiden mallissa pyritään inhimillisten resurssien kehittämiseen joustavien ihmisten avulla. Ajatuksena on, että sitoutuminen, henkilöstön tyytyväisyys ja tiimien sisäinen kiinteyden edesauttavat henkilöstön osaamisen kehittymistä ja uudistumista.

Lopuksi

Kilpailevien arvojen viitekehikko tunnistaa monia erilaisia, ristiriitaisia, mutta omilta taustoiltaan hyvin perusteltavissa olevia toimintakriteerejä palvelujen tuottamisessa ja niiden arvioinnissa. Se systematisoi lukuisat kriteerit, näkökulmat ja arvot ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi. Useimmiten hyvinvointipalvelujen tuottamisen ja palvelujen laatu- ja tehokkuuskeskustelua käydään juuri esitetyistä näkökulmista: tuottavuuden, muutoksen, jatkuvuuden tai ihmisten osaamisen näkökulmista. Näkökulmat ovat ymmärrettäviä erilaisista rationaliteeteista ja toimijapositioneista katsottuna. Kuinka sitten pääsemme eteenpäin, kun pyrkimykset ja perustelut lähtevät erilaisista arvomaailmoista? Kilpailevien arvojen viitekehikon yksi kantava idea on, että ristiriitaiset arvot ja toimintamallit tarvitsevat toisiaan. Ne luovat toimintaa synnyttävän jännitteen. Toisin sanoen, pyrki-

myksiä ja arvoja ei ole olemassa itseisarvoisina, irrallaan muusta maailmasta, vaan ne itse asiassa syntyvät ja saavat voimansa synnyttämällä vastakkaisia arvoja.

Toiseksi, vastakkaiset arvot ja tavoitejärjestelmät tarvitsevat toisiaan myös arkitoiminnan tasolla. Tuotosta ja tehokkuutta ei voi mittaamattomasti maksimoida ottamatta huomioon inhimillisten resurssien kehittämisen ehtoja. Samoin palvelujen tuotannossa ei voi pelkästään kiinnittää huomiota henkilöstökysymyksiin ilman organisaation tai järjestelmän selviytymistavoitteita. Edelleen, muutos ja uudistuminen edellyttää jatkuvuutta. Yksilöt, organisaatiot ja järjestelmät tarvitsevat tiettyä stabiili- teettä elämäänsä ja toimintaansa. Ehkä se on juuri turvallisuutta, säilyttämistä ja hallinnan tuntua. Kaikkea ja kaikkia ei voi muuttaa samanaikaisesti. Aika, prosessimaisuus ja rytmit luovat turvallista hyvinvointia.

Lähteet

- Jones, G.R. (1995). *Organizational Theory*. Addison-Wesley. Reading, MA.
- Quinn, R. E., Faerman, S.R., Thompson, M. P. & Mc Grath, M. R. (1996). *Becoming a Master Manager. A Competency Framework*. Second Edition. Wiley & Sons: New York.
- Quinn, R.E. & Rohrbaugh, J.A. (1983). *A Spatial Model of Effectiveness Criteria: Towards a Competing Values Approach to Organizational Analysis*. *Management Science*.
- Robbins, S.P. (1990). *Organization Theory*. Third Edition. Prentice-Hall. Englewood Cliffs, NJ.

SUHTEELLISEN TURVALLISTA

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on välittää kolme asiaa. Ensinnäkin, turvallisuus ja sen rakentuminen on kulttuurisidonnainen asia. Toiseksi, niin turvallisuutta kuin turvattomuuttakin tuottavien tekojen ja käytäntöjen ulottuvuudet ovat globaalit. Sillä mitä tapahtuu yhtäällä on omat, ei aina niin suunnitellut tai toivotut vaikutuksensa myös muualla maailmassa. Kolmanneksi, turvallisuus ja turvattomuus jakaantuvat sekä maapallon mittakaavassa että paikallisesti epätasaisesti: toisilla on varaa ja sitä myötä keinoja järjestää itselleen enemmän ja laadukkaampaa turvallisuutta, toisilla taas ei. Kuten Kari Laitinen avausartikkelissaan toteaa, turvallisuutta määriteltäessä on kyse vallasta, siitä kenen näkökulmasta kuka tai mikä tulisi turvata, miksi ja miltä.

Otetaan esimerkiksi vaikka ruokaturva, joka ymmärretään tärkeäksi osaksi ihmisten turvallisuutta. Tärkeimmät syyt nälkään ja aliravitsemukseen ovat köyhyys, eriarvoisuus ja demokraatiavaje (ks. Simola & Toikka 2002, 4). Jos ihmisillä ei ole varaa ruokaan, ruuan määrän lisääminen ei voi poistaa aliravitsemusta maailmasta. YK:n maatalous- ja elintarvikejärjestön FAO:n mukaan maailmassa on yli 800 miljoonaa nälkäistä tai aliravittua

ihmistä, heistä 96 % kehitysmaissa (mt. 6). Silti myös Yhdysvalloissa, joka on maailman suurin elintarvikkeiden tuottaja, arvioidaan olevan noin 31 miljoonaa nälkäistä. Jokaisesta maailman kymmenestä nälkäisestä seitsemän on naisia.

Turvallisuuteen on perinteisesti liitetty valtioiden kyky puolustaa omaa aluettaan ja politiikkaansa. Turvallisuutta on myös yksilöiden ja yhteiskuntien tunne turvallisuudesta ja hyvinvointia uhkaavien tekijöiden poissaolo (Laitinen tässä kirjassa). Nälkäiset ja mahdollisesti muutenkin parempia (turvallisempia?) oloja tavoittelevat ihmiset koetaan vauraammissa yhteiskunnissa helposti uhkaksi. Mikko Zenger (1997) onkin todennut, että nälkä ja elintasopakolaisuus eivät useinkaan riitä pääsylipuksi Euroopan rajojen sisäpuolelle. Sen sijaan jäljet kidutuksesta tai maamiinaan astuminen voivat jo riittää.

Kirjoitukseni näkökulma turvallisuuteen on paljolti turistin. Näkökulmasta huolimatta tarkoituksena ei ole peittää sitä, että konkreettisesti, ruumiissaan, ravinnossaan ja hengitysilmissään maailman turvattomuutta elävät todeksi maailman köyhät. Esimerkiksi ympäristöturvallisuus ei tunnu koskevan kolmannen maailman köyhiä, jos ei aina kehittyneissäkään maissa asuvia. Intialaisissa suurkaupungeissa kaikkein köyhimmät asuvat niiden kaikkein saastuneimmilla alueilla. Muun muassa Delhisä pitkän ajan kuluessa kehittyvät taudit kuten syöpä ovat räjähdysmäisesti lisääntyneet köyhimpien väestönosien keskuudessa. Usein näillä ihmisillä ei ole varaa minkäänlaiseen lääke- tai lääkärinhoitoon. Myös kasvihuoneilmioista, josta vastuu lepää paljolti kehittyneiden teollisuusmaiden harteilla, tulevat kärsimään ennen muuta tiheästi asutetuilla rannikkoalueilla elävät kolmannen maailman kansalaiset, joiden pellot ja talot peittyvät veden alle meren pinnan noustessa. Viime aikojen uutisia on, että koko Etelä-Aasian peittää pysyvästi paksu saastepilvi, joka muiden vaikutustensa ohessa terävöittää paikallisten luonnon-

katastrofien vaikutuksia entisestään. Nekin koskettavat kovimmin kaikkein köyhimpiä.

Turvallisuuskysymyksissä on kyse politiikasta, vallasta, sen puitteista ja puutteesta. Turvattomuutta koetaan köyhimpien lisäksi kaikissa yhteiskunnissa ja yhteiskuntaluokissa. Elintason noustessa turvattomuuden konteksti kuitenkin muuttuu. Kuten köyhyyttä, myös turvattomuutta on sekä suhteetonta että suhteellista. Toinen suhteellisuuteen liittyvä kysymys, jota artikkeli pyrkii todentamaan on, että käytännöt, jotka toisessa kulttuurisessa vaikuttavat vieraasta helposti uhkaavilta ja pelottavilta, eivät välttämättä kauhistuta kyseisessä yhteisössä tai yhteiskunnassa eläviä, ainakaan samassa määrin. Turvan rakentamisen ja turvattomuuden torjumisen strategiat vaihtelevat kulttuurista, paikkaa ja yhteiskuntaluokasta toiseen.

Matkavalmistelut Pohjoisesta Etelään

Loppukesällä 2001 valmistauduin lähtemään Intiaan lähes vuodeksi. Sosiaalityön jatko-opinnoissani olin tullut kohtaan, jossa oli aika lähteä keräämään aineistoa tutkimuksen kohteena olevasta intialaisesta teatteriryhmästä. Asemaani ja tutkimustyöhöni liittyvien avointen kysymysten ohella olin huolissani samoista asioista kuin muutkin kolmanteen maailmaan matkaavat turistik: Miten pysyä terveenä? Entä kun sairastun? Pysyvätkö tietokone ja videokamera tallella vai varastetaanko ne heti kun valppauteni hetkeksi herpaantuu? Kelpaako siellä luottokortti? Ja mitä sieltä ei saa eli mitä on otettava mukaan jos ei halua olla ilman?

Aikaisempien matkojeni evästämänä koetin tehdä turvallisuusnäkökulmasta optimaalisia sijoituksia. Ostin laatupalkitun juomavedensuodattajan ja maksoin vakuutusyhtiölle pitkän

pennin arvotavara- ja matkavakuutuksia. Hankin lääkkeitä, korotin luottokortin luottorajaa ja otin tehosteet vanhoihin rokotuksiin. Sanomattakin on selvää että matkatavaroihin kuului puolitoista metriä vankkaa kettinkiä, useita munalukkoja ja taskulamppu, moskiittoverkon saisin paikan päältä. Jaoin ystäville yhteystietojani ja ostin hyvämaineiselta lentoyhtiöltä lentolipun, jonka paluupäivä on muutettavissa. Turva-arsenaalillani oli painoa mutta lentoyhtiö oli juuri Yhdysvaltoihin tapahtuneen terrori-iskujen sarjan aiheuttamassa kaaoksessa erittäin joustava eikä velottanut ylimääräisistä kiloista, pääasia oli saada matkustajat koneeseen. Saman vuorokauden kuluessa olin jo Intiassa. Parin yötä lisää ja juna pysähtyi aikataulun mukaisesti ennen aamunkoittoa määräasemallani. Olin Bhubaneswarin kaupungissa Orissan osavaltiossa Intian itärannikolla. Tutkimuskohteenani olevasta teatteriryhmästä oli tuttuja ihmisiä asemalla minua vastassa. Olin päässyt turvallisesti perille.

Liikenneturvattomuutta

Tilastollisten todennäköisyyksien mukaan turistin pahin turvallisuusriski on monessa niin sanotussa kolmannen maailman maassa paikallinen liikenne. Tällä matkalla selvisin vähäisillä kolhuilla, käsivarresta kuoriutui kerran nahkaa kun skootterista puhkesi rengas ja menin kyyditsijäni kanssa nurin. Monella intialaisella ystävälläni oli paljon huonompi tuuri.

Paikallisen liikennekulttuurin yleissääntönä voi pitää, että länsimaalainen silmä ei sääntöjä juuri huomaa, paitsi sen että torvea pitää soittaa koko ajan. Myös kääntyessä on hyvä näyttää jonkinlaista suuntamerkkiä. Ystäväni selittävät, että sääntöjä kyllä on mutta kukaan ei noudata niitä. Tästä johtuen liikenne on joustavaa, sillä se perustuu alituisen neuvotteluun. Tottunut

motoristi esimerkiksi näkee jo muiden tiellä liikkujien eleistä, mitä nämä aikovat seuraavaksi tehdä. Tärkeää on olla päättäväinen ja mennä minne aikoo turhia empimättä, muut antavat kylä tilaa. Ilmeisiä ongelmia liikenne aiheuttaa toisenlaisesta kulttuurista tuleville, olivat nämä sitten länsimaalaisia tai autottomilta ja pääosin tiettomiltäkin alueilta kaupunkiin muuttaneita siirtotyöläisiä, usein heimoväestöä, jotka eivät tiedä miten liikenteessä käyttäytyä. Vaikka varsinaisia liikennesääntöjä ei noudatettaisikaan, ei liikenteessä voi silti toimia miten sattuu.

Kaupungin vilkkaimmissa risteyksissä liikennettä ohjaavat poliisit. Heidän työturvallisuudessaan on ainakin terveystarkkailusta vakavia puutteita, sillä erilaiset ja erilaatuisilla bensineillä ja sen korvikkeilla eteenpäin loputtomana virtana puskuttavat kulkupelit syytävät ilmoille näkyvät ja tuntuvat määrät saasteita. Bhubaneswarissa liikennepoliisit ovat voittopuolisesti naisia ja sain kuulla että valtio oli varta vasten kouluttanut suuren joukon huono-osaisia naisia ammattiin. Näin saivat sekä naiset työpaikan että liikenteeseen tuli tolkkua. Katukulttuuriin kuuluu, että keskellä kovinta liikennettä tiellä myös nukutaan, käydään kauppaa tai vain vietetään aikaa. Myös eläinten suhtautuminen liikenteeseen näyttää olevan kulttuurisidonnaista. Koirat makailevat ja juoksentelevat teillä ja niiden varsilla ja kuolleisuus on suuri. Suuremmat ja kunnioitetummat eläimet kuten lehmät ja norsut tiellä sen sijaan väistetään huolellisesti.

Sekä tiellä että terveydenhuollossa toimitaan osin toisella logiikalla kuin Pohjolassa. Liikenneonnettomuus johon ystäväni joutui valaisi tätä monin tavoin. Paikallinen ystäväni törmäsi moottoripyörällä, ilman kypärää, edessä ajavaan autoon. Auto singahti eteenpäin kulkevassa liikenteessä yllättäen taaksepäin koska siihen törmäsi edestä kuorma-auto. Ei selvinnyt miten tässä tapauksessa oli asian laita, mutta tunnettu tosiasia on, että ammattikuskit usein käyttävät oopiumia, toisinaan myös alko-

holia jaksakseen ajaa pitkiä päiviä ja öitä vähällä unella. Onnettomuuksia sattuu paljon. Eritoten öiseen aikaan ihmiset välttävät kulkemista rekkareiteillä, koska silloin pitkän matkan kuljettajat ovat ”vapaampia” ja ajavat jalan lepuuttamiseksi usein kivi kaasulla ja erilaisten päihteiden voimin väliin turhankin suurpiirteisesti.

Sairaanhoitoa

Ystäväni menetti törmäyksessä tajuntansa ja sinkoutui tien laitaan. Häntä luultiin ehkä kuolleeksi, koska pitkään aikaan kuukaan ei mennyt auttamaan. Joku kuitenkin varasti hänen kännykkänsä. Viimein joku toinenkin pysähtyi, löysi tien poskessa viruvan ystäväni tavaroista puhelinmuistion ja soitti siinä ensimmäisenä olevalle henkilölle. Tämä sattui olemaan korkea-arvoinen valtion virkamies, joka tunsi ystäväni etäisesti, koska oli käynyt katsomassa kaksi tämän ohjaamaa näytelmää. Mies lähti kesken kokouksen, tuli paikalle autolla ja huolehti ystäväni valtion sairaalaan. Sairaalassa ei ollut lääkäreitä paikalla, joten seuraavaksi mies vei ystäväni kaupungin kalleimpaan yksityissairaalaan. Ystäviä ja perheenjäseniä alettiin hälyttämään paikalle. Sairaalassa kaikki paikalle tulleet kävivät katsastamassa laverilla tajuttomana makaavan ystäväni. Perheenjäsenten keskusteltua lääkärin kanssa sairaalalohenkilökunta komensi omaiset nostamaan potilaan röntgenlaitteeseen ja hoito saattoi alkaa. Onnettomuudesta oli tässä vaiheessa kulunut useita tunteja.

Ystäväni oli viikon tajuttomana sairaalan teho-osastolla. Osastolle johtavassa porraskäytävässä päivysti yötä päivää joukko läheisiä ystäviä, sukulaisia, ja teatteriryhmän jäseniä. Myös muiden osastolla olevien läheisiä ja omaisia asusti samassa porraskäytävässä ja pienessä odotushuoneessa. Tunnelma oli riipai-

seva. Jokaisella paikallaolijalla oli osastolla läheinen ihminen elämän ja kuoleman rajamailla, eivätkä kaikki selvinneet. Lääkärin ilmaantuessa rappukäytävään hän joutui heti huolestuneiden ihmisten ympäröimäksi, pitkään odottaneet ihmiset jansivat tietoa sairaidensa tilasta. Teho-osaston erotti porraskäytävästä puolitoistametrinen heiluriovi, jonka edessä turvallisuusmies vartioi. Paikan kliinisyysvaatimukset olivat kaukana ainakin tv-sarjojen esityksistä. Muutaman kerran päivässä joku valittu sai mennä heiluriovista sairasta katsomaan kengät jalassa ja ilman sen kummempia puhtaustoimia, vaikka huoneissa oli monilla avoimia haavoja. Aika ajoin kovaäänisestä kuulutettiin, kenen potilaan hoitoon liittyviä kuluja oli kulloinkin aika mennä maksamaan.

Teho-osaston jälkeen ystäväni pääsi yksityishuoneeseen, jossa vaimo ja vaihtuva joukko ystäviä asustivat hänen kanssaan loput sairaalapäivät. Kun ystäväni pääsi viikkojen sairaalahoidon jälkeen viimein kotiin, hänellä oli monien pahaan aivotärähdykseen liittyvien ongelmien lisäksi ongelmia jalkojen kanssa. Eri specialistit ja osavaltion huiput tuntuivat jokainen suosittelevan hoitoja, joista koituu heille itselleen tukku rahaa. Yhden mukaan oli välttämätöntä maata muutama viikko 24 tuntia vuorokaudessa hänen omistamassaan selänvenytyslaitteessa. Toisen mukaan selkäranka olisi pitänyt leikata välittömästi, muuten tuhot kävisivät peruuttamattomiksi. Ystäväni ei kuitenkaan sosiaalisten ja taloudellisten paineidensa vuoksi voinut sillä hetkellä ryhtyä mihinkään suositelluista hoidoista. Pahimpien neurologisten oireiden hellitettyä hän toimi onnettomuuden takia siirretyn teatterifestivaalin johtajana, ja lähti sen perään kansainvälisen kulttuuriorganisaation konferenssiin Englantiin lentokentille järjestettyjen pyörätuolikuljetusten turvin. Takaisin hän tuli hyväntuulisena omin jaloin kävellen. Kunto oli kohentunut, koska hän oli Englannissa joutunut kapuamaan portaita jokai-

sessä majoituspaikassaan. Sittemmin ystäväni jalkavaivoja ovat tutkineet myös toisen kaupungin tohtorit. He eivät löytäneet mitään aihetta aikaisemmin ehdotettuihin toimenpiteisiin, heidän mukaansa oireiden syyt ovat toisaalla.

Omatkin sairastelukokemukseni Intiassa ovat saaneet minut epäluuloiseksi ja sekä suorastaan välttelemään lääkäriin menoa että väittelemään lääkärien kanssa. Intiassa suositaan usein antibioottien injektioimista lihakseen niiden syömisen sijaan. Kun minulla oli angiina, luotettava perhelääkäri määräsi hoidoksi vuoden kestävästä penisilliinikuuri viikon kahden välein lihakseen pistettynä. Kun en ollut innostunut, hän vakuutteli että tällä kunnan kuurilla pääsisin angiinoista lopuksi ikääni. Kun jääräpäisesti penäsin normaalia kymmenen päivän tablettikuuria, lääkäri loukkaantui ja tuhahti että syö vaikka kuukausi, mutta kirjoitti reseptin vain viikoksi. Lisää saisin jos olisi tarpeen. Lääkäri tarkoitti varmaan parastani, mutta minusta tuntui turvallisemmalta pitäytyä samanlaisessa hoidossa kuin kotimaassakin saisin, ja jatkoin kuuria omatoimisesti ostamalla penisilliiniä muutamaksi päiväksi lisää.

Minulla oli valinnan varaa, ja nykykokemuksella osaan mainostaa useampaakin intialaista sairaalaa, jossa länsimainenkin potilas voi luopua puolustusasemistaan ja antautua sairaanhoidon ammattilaisten turvalliselta tuntuvaan huomaan. Useimmilla intialaisilla ei kuitenkaan ole sen paremmin valinnan varaa kuin vaihtoehtojakaan. Monissa kylissä ainoa lääkinnällinen apu on muutaman päivän koulutuksen varassa parhaansa mukaan toimiva paikallinen terveystyöntekijä. Vielä huonomminkin voisi olla: kolmannen maailman terveystyöntekijän parissa vuosikymmenet työskennellyt Werner (1997) kumppaneineen arvioi että joka neljäs ihminen maailmassa jää ilman puhdasta juomavettä eikä koskaan näe koulutettua terveystyöntekijää. Olen itse seurannut miten lukutaidottomia naisia harjoitetaan

muistamaan mikä määrä mitäkin lääkettä kuhunkin tautiin annetaan. Erilaisten kuvien ja muistiharjoitusten avulla he tekevät usein hyvää työtä. Huonoa työtä puolestaan tekevät erilaiset lääkäreiksi tekeytyneet puoskarit, jotka pitävät klinikoitaan laitakaupungeilla ja syrjäkylillä. Yleensä he laittavat korvausta vastaan kaikki tautiin ja kuntoon katsomatta tiputukseen, ainoaan ”hoitoon” jota he osaavat antaa.

Liikenneonnettomuuksien jälkipelejä

Matkani loppupuolella, toisessa kaupungissa, teatterifestivaalin autonkuljettajana toiminut nuori mies törmäsi risteyksessä autolla moottoripyöräilijään. Nuorukaisella ei ollut ajokorttia, ja autokin oli laina-auto. Kolhun toinen osapuoli, moottoripyöräilijä, oli eläkkeellä oleva poliisi. Ammattinsa vuoksi hän oli tarkkaan selvillä miten eniten hyötyä tilanteesta. Havaintojeni ja tuttavapiirini vakuutusten perusteella liikenneonnettomuuksien kirjoittamaton laki Intiassa on että jos suinkin mahdollista, aiheuttajan on paettava paikalta. Kuulemani mukaan jopa läheystöväelle tarkoitetuissa ohjeissa kehoitetaan toimimaan näin, sillä raivostunut väkijoukko saattaa pahimmillaan lynkata teon aiheuttajan hengiltä. Jos syyllinen kuitenkin myöhemmin katu pakoaan ja ilmoittautuu poliisille, ilmoittautuminen lasketaan tuomiota luettaessa hänelle eduksi. Nuorukaisemme sai kolarissa sen verran vammoja, ettei pystynyt poistumaan paikalta. Hänen onnekseen lähistöllä sattumoisin olevat ystävät näkivät onnettomuuden ja toimittivat hänet pois. Tapahtuman jälkiselvittelyissä teatterifestivaalin järjestäjät olivat kuitenkin pahassa pinteessä. He ottivat kiireesti yhteyttä tuntemiinsa vaikutusvaltaisiin ihmisiin, jotta nämä puolestaan painostaisivat onnettomuudessa ollutta poliisia, jotta tämä ei olisi aivan kohtuuton

korvausvaateissaan. Tilannetta tullaan tuskin koskaan käsittelemään oikeussalissa, vaan osapuolet ja heidän puolesta puhujansa neuvottelevat sen päätökseen omin voimin ja keinoin.

Ystäväni onnettomuuden jälkeen päätin huolehtia turvallisuudestani paremmin ja ostaa itselleni kypärän, sillä useimmiten matkustin kaupungilla jonkun teatteriryhmään kuuluvan moottoripyörän tai mopedin kyydissä. Periaatteessa laki edellyttää kypärän käyttöä, mutta lakia ei juuri noudateta eikä valvota. Jos poliisi sattuu rahapulassa pitämään kypäräratsiaa, tilanteesta selviää lahjomalla poliisin tai vuokraamalla ratsian ajaksi kypärän alan tienvarsiyrittäjältä. Kypärän hankkiminen osoittautui kuitenkin sosiaalisesti monimutkaiseksi kysymykseksi. Vaikka ystäväni oli onnettomuuden jälkeen niin huonossa kunnossa, ettei hän pystynyt edes vaihtamaan katseensa kohdetta ilman että hänen näkökenttensä sekosi, hän vastusti toipilasvuoteeltaan oikeitani. Hänen mukaansa kypärä on intialaisessa neuvotteluun perustuvassa liikennekulttuurissa ja pienillä nopeuksilla ajettaessa melko hyödytön. Lisäksi liikenteessä liikkuminen on minulle turvallista, koska kaikki näkevät että olen valkoihoinen ja ajavat varovaisemmin.

Käteni oli skootterilla kaatumisen jäljiltä vielä ruvella, enkä ollut muutenkaan vakuuttunut selityksistä. Järkeilin, että pimeässä huivin ja intialaisten vaatteiden alta ei kukaan erota minkä värinen olen. Ymmärtääkseni liikenneturvallisuudella ei ollut kypäränkäyttöön liittyvien järjestysten ja merkitysten kanssa lopulta paljoakaan tekemistä. Kypärä symboloi käyttäjänsä asemaa ja vaurautta. Jos moottoripyörän kyydissä on kaksi ja toisella on kypärä, kypärä pitäisi olla sillä joka ajaa. Jos molemmilla on kypärä, parempi kypärä pitäisi olla ajajan päässä. Jos minä istun kyydissä, päässäni intialaisittain laadukas ja kallis kypärä, ihmiset eivät voi olla pohtimatta miksi kuljen moottoripyörän kyydissä kun minulla selvästi olisi varaa ajaa taksillakin. Kunnan

kypärä on merkki siitä että minulla on rahaa kuin roskaa. Silloin ihmiset, vaikka ovat minulle ystävällisiä, eivät voi sydämessään tuntea itseään kanssani samanarvoisiksi.

Kiehtova kauheus ja erilaiset perheet

Jostain syystä toisessa kulttuurissa kiinnostavat helposti juuri ne asiat, jotka ovat omasta näkökulmasta vaarallisia, kauheita, tai pelottavia. Matkakertomukset kaukomailta ovat helposti sankarin selviytymiskertomuksia tappavien tautien, myrkkyykäärmeiden, holtittoman liikennekulttuurin tai paikallisten konnakoplien kurimuksessa. Siinä mikä on helppoa, miellyttävää ja omiin tottumuksiin ja ajattelumalleihin sopivaa ei ole samaa lumoa eikä tarinallista säihkettä. Jos näin on laita tässäkin kirjoituksessa, erityisen selvä asetelma oli ensimmäisellä Intian vierailullani. Sain ensikosketukseni Intiaan 90-luvun alussa Luoteis-Intiassa Tharin autiomaassa paikalliselta kylien kehittämisjärjestöltä.

Olin hanakka havaitsemaan ja mahdollisesti kainosti dokumentoimaan aliravitsemusta ja lapsivaimoja. Isäntäjärjestöni rakentamat ja ylpeästi esittelemät vesitankit alkoivat sen sijaan parin tankin katsastuksen jälkeen kyllästyttää. Sadeveden keruun käytännöt ja periaatteet ja tankkien rakentamiseen liittyvä yhteisöllinen organisoiminen tuntui helposti hahmotettavalta ja rationaaliselta. Niiden sijaan mieli paloi kulttuurin ja kehityksen todellisiin kompastuskiviin, joiksi kelpuutin muun muassa lapsiavioliitot, myötäjäismurhat ja leskien huonon aseman. Kun kolmannesta maailmasta länsimaihin asti kantautuneet kuvat ja tarinat olivat ja ovat, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, olleet näihin päiviin asti kertomuksia ongelmista, tunnistin aliravituissa ja loppuiäkseen järjestetyissä naimisissa olevissa lapsissa ”aidon” kehitysmatodellisuuden. Koin etuoikeudekseni

nähdä ja tunnistaa asioita, joita ei jokainen valmiiksi tallattuja polkuja kulkeva turisti niin vain pääse todistamaan. Siihen eivät pelkät vesitankit ja menestystarinat riittäneet. Olin Zengerin (1997) kurjuusflirttailuksi nimeämän oireyhtymän pauloissa siinä missä monet muutkin niin sanotut tiedostavat matkailijat.

Kauheudet kiehtoivat myös toiseen suuntaan. Intialaisia tuttaviani tuntui kiinnostavan Suomessa lähinnä se, kuinka moni avioliitto päättyy avioeroon, kuinka paljon lapset siitä kärsivät ja kuinka heitteillä vanhukset ovat. Jos minä keräsin todisteita ja tapaushistorioita naisten huonosta asemasta, myös intialaisten ystävieni kysymykset pureutuivat epäkohtiin. Intialaisessa yhteiskunnassa, missä turvan ja paikan maailmassa ja yhteiskunnassa takaa yleisimmin perhe, länsimaisen yhteiskunnan erilaiset hoivan ja huolenpidon käytännöt ja avo- tai avioliitot kuolostavat turvattomilta ja yksinäisiltä.

Minusta intialainen järjestetty avioliitto vaikutti aluksi silkalta mielivallalta, eikä intialaista suurperhettä ole ollut helppo mieltää turvalliseksi turvan instituutioksi. On vienyt vuosia ymmärtää, että intialainen suurperhe voi parhaimmillaan olla joustava, lämminhenkinen ja tarjota yksilöllistä, myös naisyksilöiden erilaisuutta kunnioittavaa henkilökohtaista liikkumavaraa. Näen helposti edelleenkin suurperheen potentiaaliseksi naisten alistuksen, rajoittamisen ja toisinaan jopa tappamisen mahdollistavaksi rakenteeksi. Tilastot ja raportit intialaisissa perheissä naisiin kohdistuvasta väkivallasta ovat kiistämättä masentavaa luettavaa. Sitä, että suomalaisenkin naisen tappaa useimmiten aviomies tai poikaystävä, ja että naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa verraten yleistä, tulee intialaisten naisten asemaa perheessä ja yhteiskunnassa pohtiessa harvemmin muistaneeksi.

Toki asioissa on vakavia suhteellisia eroja. Perheen puristuksessa tiukassa tilanteessa elävälle intialaiselle naiselle ei ole mitään järkeä välittää länsimaisen feminismin ilosanomaa, sillä jos

hän alkaisi sitä toteuttaa häneltä voisi todella mennä henki. Orissassa kuulin paikalliselta lääkäriystävältäni naisesta, jonka hylkäsi miehen perhe. Syy oli se, että nainen oli raskaana, vaikka hänen miehensä oli ollut useita vuosia poissa siirtotyöläisenä toisessa maassa. Seksuaalivalistuskoulutusta pitkin osavaltiota järjestänyt ystäväni sai selville että lapsen isä oli naisen appiukko eli miehen isä. Miehen isä oli rikkonut kulttuurisia normeja niin vahvasti että tapahtuneen ääneen sanominen oli vanhemmuutta ja perheen arvovaltajärjestyksiä kunnioittavassa kulttuurissa naiselle mahdotonta. Nainen pysyi hiljaa, ja niin pysyi appiukkokin, ottamatta mitään vastuuta teostaan. Perheensä hylkäämä ja häättämä nainen tuli hulluksi, vaelteli siellä täällä ja nukkui taivassalla. Lääkäriystäväni lähetti paikanpäällä asuville ystävilleen rahaa ja vannotti näitä pitämään naisesta huolta. Hän totesi, ettei voi mennä itse naisen luo, sillä se herättäisi liikaa huomiota ja perheen kostotoimenpiteet voisivat olla naiselle vielä vakavammat kuin nykytilanne. Intiassakin, sekä perheissä että muissa yhteiskunnan instituutioissa, vahvemmat porskuttavat heikompiensa kustannuksella. Kauhutarinoiden todellisuutta vähättelemättä on kuitenkin ilmeistä että suurperheisiin, kuten järjestettyihin avioliittoihinkin, mahtuu usein myös rakkautta, kunnioitusta, iloa ja huolenpitoa.

Kertoessaan perheestään useimpien intialaisten ystäväni silmät alkoivat säihkyä. Jos monissa perheissä naimisiin menneitä tyttäriä ei enää lueta perheenjäseniksi, vastaavasti ystävättäreni puhuivat miestensä kotitaloista ominaan ja kälyistään sisarina. Sisarten ja veljien piiri on muutenkin laaja. Samassa suurperheessä kasvaneista serkuksista puhutaan sisarina ja veljinä, ja hädän tullen heiltä odotetaan sen mukaista apua. Useimmat tuntemani perheet olivat myös ristiriitojen sovittelun taitureita. Kaikkien riitapukarien näkemyksiä kuunneltiin ja tarpeen vaatiessa sovitteluun sai riidasta erillään pysyneiltä perheenjäse-

niltä rakentavaa ja viisasta apua. Perusasetelmana näyttää olevan, että ihmisen on hyväksyttävä perheensä, mutta myös perheen hänet. Perheet eivät tunnu edellyttävän jäseniltään yksimielisyyttä tai pakotettua yhteisymmärrystä, mutta kylläkin arkielämän riittävää sujuvuutta.

Perhemalli takaa sosiaalisen ja taloudellisen turvan, paikan yhteisössä ja yhteiskunnassa, eikä koskaan tarvitse olla yksin. Turvallisuus todentuu läheisten ihmisten läsnäolossa. Siksi ystäväni toipuesssa liikenneonnettomuudesta hänelle piti tauotta seurata koko joukko ihmisiä. Hän oli mielissään, minä taas ihmettelin miten on mahdollista levätä jos ympärillä on koko ajan täysi hulina. Minustakin huolehdittiin. Talossa ei tarvinnut olla yksin ja pimeän tullen lyhyillekin matkoille lähti aina joku seurueen miehistä saattamaan. Vaikka vakuuttelin, että olen täysin tyytyväinen saadessani asua yksin omassa huoneessa, minulta aika ajoin tarkistettiin haluanko todellakin nukkua huoneessani yksin vai haluanko jonkun naisista huoneseuraksi. Turvattomuuden torjumiseksi teatteriystäväni majoittuvat matkatesaankin, niin koto- kuin ulkomaillakin, mielellään samaan huoneeseen vierä viereen lattialle.

Tärkeintä onkin ero - ja sen yli kurottaminen?

Sara Ahmed (2000) kirjoittaa, että vierasta on se mitä osaamme tunnistaa vieraaksi. Sitä, mikä on niin vierasta että se ei mahdu omaan kulttuuriseen mielikuvitukseen, ei sen sijaan ehkä osatakaan tunnistaa, ja se voi jäädä tyystin huomaamatta. Jos Suomi näyttää Intiasta käsin kummalliselta ja turvattomalta paikalta, suomalaisten mielikuvat Intiasta ovat helposti yhtä kummallisia.

Aikojen kuluessa olen oppinut näkemään, että joissain asioissa minulla on Intiassa turvallisempaa kuin intialaisilla ystäväilläni. Voin majoittua suhteellisen huolettomasti halpoihin hotelleihin ja riidellä taksikuskien kanssa jos he yrittävät kinuta kovin kohtuuttomasti lisähintaa. Paikalliset ystäväni joutuvat olemaan paljon varovaisempia kuin minä. Jos minulle, valkoihoiselle sattuisi jotakin, kyse olisi heti poliisijutusta, ja vähintäänkin suurlähetystö kyselisi asiasta. Jos taas ystäviäni kiristetään, ahdistellaan, tai kohdellaan väkivaltaisesti, se ei kiinnosta ketään. Tutkimani teatteriryhmä varautuu rutiinomaisesti vihamiesten tai kateellisten ihmisten juuri esitysajankohdiksi järjestämiin sähkökatkoihin ja muihin kompastuskiviin raahaamalla aina mukanaan ongelmat paikkaavaa lisälaitteistoa kuten generaattoria. On myös oltava verkosto ystäviä ja puolestapuhujia, jotka tarpeen vaatiessa auttavat muun muassa viranomaisten kanssa toimiessa. Ylipäätään kaikki viralliset asiat pitää hoitaa niin, että kenelläkään ei ole niistä mitään huomauttamista, etenkin jos ylimääräistä rahaa tai halua rahan käyttöön asioiden ”voitelemiseksi” ei ole.

Siitä, että vierailee eri kulttuureissa ja näkee ja kokee eri tavoin suhteellisia turvallisuudentuntoja karttuu paitsi matkalla koettuja seikkailuja kertaava tarinavarasto, myös kokemus ja käsitys omasta turvallisuudesta ja turvattomuudesta. Eri puitteissa sama mahdollisuus on tietysti niilläkin, jotka pysyvät kotimaassa ja tekevät toisenlaisia valintoja. Tajutakseen asioiden suhteellisuutta ei tarvitse matkustaa Intiaan. Jos toinen, vieras, helposti pelottaa, oli kyse kulttuurista, yhteiskuntaluokasta, tai ihmisestä, se myös kiehtoo. Sara Ahmedin mukaan ystäväystymällä, mahdollisesti jopa syömällä yhdessä vieraan kanssa voi tulla ”entistä inhimillisemmäksi”: näyttää itselleen ja muille kykynsä hyväksyä ja omaksua erilaisuutta. Toisen mukana voi päästä itselle uusille reiteille ja paikkoihin, joko materiaalisessa maailmassa tai

hengen tasolla, jonne muut meikäläiset eivät ole vielä ehtineet. Uskon Ahmedin tarkoittavan myös polkuja, jonne yksin olisi ollut vaikeata jollei mahdotonta löytää. (Ahmed 2000, 2-3.)

En halua ylistää sankarimatkailejoiden kokemuskavalkadia tai yllyttää ketään tirkistelemään toisia kulttuureita, kansanluokkia, tai niihin kuuluvia ihmisiä oman laaja-alaisuutensa, ennakkoluulottomuutensa tai erinomaisuuden todistelun nimissä. Vaara, että kohtaamisen sijaan onkin vain kohtaavaan, on aina olemassa. Siitä huolimatta myös erojen teko on inhimillinen perusprosessi. Tuttuus ja turvallisuus ja vieraan pelottavuus ovat tulosta tästä erottelusta. Ahmedin mukaan on tarpeen tutkia, miten vieras, toinen itse asiassa syntyy (meihin) mukaan lukemisen ja noihin toisiin (muihin) ulossulkemisen prosesseissa, kun yhdistämme ja erotamme. Samalla perustamme omat ja yhteisöjemme rajat, oli kysymys asuinympäristöstä, maailmankatsomuksesta, tai matkustajaluokasta. Suhteissa, em-pivissä ja epävarmoissakin, itsen ja toisen, meidän ja muiden välillä tulemme samalla määritelleeksi mitä itse olemme. Kun kohtaamme toista, vierasta, teemme samalla itseämme. Aitoon kohtaamiseen sisältyy aina myös yllätyksen tai konfliktin mahdollisuus. Kohdatessa näemme toisemme kasvoista kasvoihin, kohdatessa on niin lähellä, että on mahdollista jopa koskettaa toista. Kohdatessa joudumme ja pääsemme lähelle toisiamme, erojemme kanssa ja ehkä myös niiden ansiosta.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara. (2000). *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. Routledge. London.
- Rikkilä, Leena ja Ranta-Tyrkkö, Satu (1997). Kohtaamisia. Kirjassa *Kauas ei ole pitkä matka*. Toim. Satu Ranta-Tyrkkö ja Leena Rikkilä. Tamyn julkaisusarja 1/1998.
- Simola, Eeva & Toikka, Miia (2002). *Globaali kurina. Nälkä ja maailman ruokatalous*. KEPA Kehitysyhteistyön palvelukeskus. Raporttisarja, numero 49. Helsinki 2002.
- Werner, David and Sanders, David with Jason Weston, Steve Babb and Bill Rodriquez (1997). *Questioning the Solution: The Politics of Primary Health Care and Child Survival, with an in-depth Critique of Oral Rehydration Therapy*. Healthwrights Workgroup for People's Health and Rights. Published in association with: The International People's Health Council (IPHC), Third World Network and Partners in Health.
- Zenger, Mikko (1997). *Kurjuusflirttailun sietämätön lumo – vinkkejä lähentämisyhteistyöhön aikoville*. Kirjassa *Kauas ei ole pitkä matka*. Toim. Satu Ranta-Tyrkkö ja Leena Rikkilä, Tamyn julkaisusarja 1/1998.

EPILOGI

Hyvinvointivaltion turvallisuus tai turvattomuus ja näiden rajat näyttäytyvät erilaisilta sen mukaan miltä paikalta niitä katsoo. Jokaisella meistä on oman elämämme ja läheistemme ihmisten elämän kautta kokemuksia siitä, että oman itsemääräämisoikeuden alue voi olla toisinaan kapea tai puuttua. Järjestelmä luo sekä turvallista että turvatonta hyvinvointia.

Nainen

Nainen odotti toista lastaan. Esikoinen oli syntynyt 8 vuotta aikaisemmin keisarinleikkauksella, sillä naisen epätavallisen kohdunmuodon takia vauvan asento oli ollut sellainen, että alatiesynnytystä ei pidetty mahdollisena. Tämänkin lapsen syntymistä keisarinleikkauksella oli pidetty koko ajan selviönä. Synnytysvalmennus olisi naiselle turhaa ajanhukkaa. Sen sijaan hänet oli kutsuttu äitiyspoliklinikalle suunnittelemaan leikkauspäivää. Naisen mennessä lääkärin vastaanottohuoneeseen lääkäri ei vilkaisutkaan häntä. Lääkärin tuijotellessa papereitaan nainen asettautui valmiiksi tutkimusta varten. Naiselle mitään sanomatta lääkäri ryhtyi väkivaltaisesti kääntämään lasta. Naisen

tuskat olivat valtavat ja nainen kertasi mielessään tätä edeltäneitä tuloksettomia kääntämisyrityksiä. Hetkinä, joina pystyi puhumaan, nainen yritti tivata lääkäriltä mitä tämä oikein oli tekemässä. Koko operaation aikana lääkäri ei sanonut naiselle sanaakaan eikä vastannut tämän kysymyksiin, murahteli vain jotakin vieressä seuraavalle hoitajalle. Saatuaan urakan päätökseen lääkäri meni taas pöytänsä taakse. Vasta sairaanhoitaja kertoi, mitä oli tapahtunut. Vauva oli kuin olikin käännetty.

Kovat kivut kääntyivät kotona supisteluksi ja aikansa niitä tunnusteltuaan nainen lähti takaisin sairaalaan. Osastonlääkäri totesi että lienee parasta varata leikkaussali seuraavaksi aamuksi. Myöhemmin samana iltana naiselle päätettiin kuitenkin antaa supistusten estolääkitys, ja hänelle ilmoitettiin, että tavallinen alatiesynnytys käynnistettäisiin aamulla. Koko ajan keisaringleikkausta selviönä pitäneellä naisella oli yö aikaa. Vaikka opiskelu oli ollut vuosia hänen leipätyönsä, ei hän ollut koskaan ollut opiskellut niin motivoituneesti ja ahkerasti kuin tuona yönä. Hän luki kaikki osastolta käsiinsä saamansa synnytyskirjat ja valmistautui niiden varassa seuraavaan päivään. Seuraavan illan hämärtyessä poika lopulta syntyi. Nainen oli onnellinen terveestä pojastaan. Hän koki kuitenkin itsensä syvästi loukatuksi. Synnytystä koskevassa päätöksenteossa häntä itseään ei kuultu missään vaiheessa puhumattakaan että hänen tahtoaan tai kokemuksiaan olisi otettu millään tavalla huomioon. Ystävällistä lääkärin ja potilaan välistä kommunikointia hän ei ollut edes odottanut. Kaikkinensa hänelle oli tehty selväksi että hän oli vain lääketieteen ja lääkärin toimien kohde, objekti, ei subjekti.

Mies

Viisikymppinen mies, ammatiltaan paksulevyseppä jäi työttömäksi 1990-luvun alussa. 2000-luvun alussa hän on pitkäaikaistyötön, eläkeikään on aikaa muutama vuosi. Toimeentulo on työmarkkinatuen varassa, jota hyvinvointivaltio jakaa noin 450 euroa kuussa. Kun työmarkkinatuesta peritään automaattisesti jokaiselta 20 prosentin verot, tilille tulee kuukausittain 364 euroa. Mies on kohtuullisessa kunnossa, tosin verenpaine on korkea ja eturauhassyöpää enteilevät arvot korkeat. Kun vielä vatsakin vaatii lääkitystä, verenpaine-, maha-, ja eturauhaslääkkeisiin kuluu kuussa keskimäärin 125 euroa. Se on yli kolmannes käyttövaroista. Joka toinen kuukausi on käytävä erikoislääkärillä. Se maksaa 22 euroa kerta. Lääke- ja lääkärilaskujen jälkeen kuukauden kuluihin jää reilu 200 euroa. Rahakkaampinakin kuukausina siitä ei tule kuin seitsemän kahdeksan euroa päivää kohden. Tästä summasta on kustannettava yhtiövastiketta, maksettava laskut, matkakulut, syöminen ja vaatteet. Onneksi asunto on vielä oma. Vaikka rahaa on vähän, mies ostaa toisinaan levyn tummaa suklaata.